

BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ

DEÇ
WOLLT

Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi
Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures and Translation

Cilt/Volume: 4

Sayı/Issue: 2

Yıl/Year: 2023

LANGUAGE
LITERATURE
TRANSLATION

**DÜNYA DİLLERİ, EDEBİYATLARI VE ÇEVİRİ ÇALIŞMALARI DERGİSİ
(DEÇ)**

**JOURNAL OF ACADEMIC STUDIES IN WORLD LANGUAGES, LITERATURES AND TRANSLATION
(WOLLT)**

Cilt / Volume: 4

Sayı / Issue: 2

Aralık / December 2023

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Serbest Çeviri Ağında Dönüştürüm Süreci: Aktör – Ağ Kuramı Penceresinden Bir Bakış

‘Translation’ Process in the Freelance Translation Network: A Perspective from Actor – Network Theory

Gamze GÜRLEYEN – Arsun URAS.....144-171

Invisible Barriers and Fragmented Lives: An Analysis of Alienation and Estrangement in Arundhati Roy’s *The God of Small Things*

Görünmez Engeller ve Parçalanmış Hayatlar: Arundhati Roy’un *The God of Small Things* İsimli Eserinde Yabancılaşma ve Uzaklaşma

Mehmet Recep TAŞ – Elif Beyza TÜRKMEÑOĞLU.....172-188

Ibn Hāz̄m of al-Andalus and Cáo Xuěqín of China: Love and Gender in Collapsing Social Structures

Endüslü İbn Hāz̄m ve Çinli Cáo Xuěqín: Çöken Toplumsal Yapılarda Aşk ve Toplumsal Cinsiyet

Abdülsait AYKUT - Zīxīng WŪ.....189-208

Genazino'nun *Mutsuzluk Zamanlarında Mutluluk Romanı* Üzerinden 21. Yüzyılda Kadın, Erkek ve Aile

On Genazino's Novel *Das Glück In Glücksfernen Zeiten*: Woman, Man and Family In the 21st Century

Safa Enis SAĞLIK – Özlem ÖZEN.....209-223

Jean-Claude Coquet: Bir Yaşam, Bir Kuram

Jean-Claude Coquet: A Life, A Theory

Sündüz ÖZTÜRK KASAR.....224-247

Karikatürlerin Kültür Göstergelimi Açısından Çözümlemesi

Analysis of Caricatures in Terms of Cultural Semiotics

Sibel ÇAPAN TEKİN – Kamil İŞERİ.....248-263

Editörden

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Mütercim ve Tercümanlık Bölümü bünyesinde 2020 yılında kurulan *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi*'nin (DEÇ) 4. cilt 2. sayısını altı özgün araştırma makalesi ile okurlarıyla buluşturuyoruz.

Dil, edebiyat ve çeviri alanlarında ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel ve nitelikli çalışmalar yayımlayarak bilim dünyasına ve akademik hayata yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçlayan dergimizin 4. cildine katkıda bulunan yazarlarımıza, makaleleri değerlendiren yayın kurulumuza, danışma kurulumuza ve bilim kurulumuza teşekkür ederiz.

Yayın Editörü

Editors' Note

We are proud to introduce the second issue of the fourth volume of our journal titled *Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures and Translation (WOLLT)* launched by Bandırma Onyediy Eylül University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Translation and Interpreting. This issue of the journal consists of six original research articles.

WOLLT aims to bring novel insights into studies on language, literature, and translation, and receive recognition on national and international scale. We would like to take this opportunity to express our sincere appreciation to the authors of this issue for their contribution to our journal with their articles. We would also like to convey our special thanks to the editorial board, advisory board, and scientific board for taking the time to review the articles submitted to the journal.

Editor in Chief

KÜNYE / GENERIC

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Bandırma Onyedli Eylül University

Prof. Dr. İsmail BOZ
(Rektör/Rector)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Publication Manager

Doç. Dr. Sibel KOCAER

Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Sibel KOCAER

ALAN EDITÖRLERİ

AREA EDITORS

Arap Dili ve Edebiyatı

Doç. Dr. Ali BENLİ

Arabic Language and Literature

Assoc. Prof. Ali BENLİ

Amerikan Kültürü ve Edebiyatı

Doç. Dr. Olgahan BAKŞI YALÇIN

American Culture and Literature

Assoc. Prof. Olgahan BAKŞI YALÇIN

Çeviribilim

Dr. Büşra YAMAN

Translation Studies

Dr. Büşra YAMAN

Fars Dili ve Edebiyatı

Doç. Dr. Kadir TURGUT

Persian Language and Literature

Assoc. Prof. Kadir TURGUT

İngiliz Dili ve Edebiyatı

Doç. Dr. Olgahan BAKŞI YALÇIN

English Language and Literature

Assoc. Prof. Olgahan BAKŞI YALÇIN

Karşılaştırmalı Edebiyat

Dr. Alaner İMAMOĞLU

Comparative Literature

Dr. Alaner İMAMOĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı

Dr. Mustafa Altuğ YAYLA

Turkish Language and Literature

Dr. Mustafa Altuğ YAYLA

YABANCI DİL EDITÖRLERİ

FOREIGN LANGUAGE EDITORS

Fransızca Yazım ve Dil Editörü

Doç. Dr. Didem TUNA

French Writing and Language Editor

Assoc. Prof. Didem TUNA

İngilizce Yazım ve Dil Editörü

Doç. Dr. Sezen ARSLAN

English Writing and Language Editor

Assoc. Prof. Sezen ARSLAN

MİZANPAJ EDITÖRÜ

Arş. Gör. Zeynep HİDİR

LAYOUT EDITOR

Res. Asst. Zeynep HİDİR

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Fabio ALVES
Minas Gerais Federal Üniversitesi, Brezilya

Prof. Dr. Mona BAKER
Manchester Üniversitesi, Birleşik Krallık

Prof. Dr. Deniz BOZER
Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Thomas BRODEN
Purdue Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Fatma Feryal ÇUBUKÇU
Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Asalet ERTEN
Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ayşe EZİLER KIRAN
Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Irena KRISTEVA
Sofya Üniversitesi, Bulgaristan

Prof. Dr. Igor Aleksandrovič MEL'ČUK
Montréal Üniversitesi, Kanada

Prof. Dr. Stefan NEUHAUS
Koblenz ve Landau Üniversitesi, Almanya

Prof. Dr. Magdalena Matylda NOWOTNA
Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsü, Fransa

Prof. Dr. Sündüz ÖZTÜRK KASAR
Galatasaray Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Susan PETRILLI
Bari Aldo Moro Üniversitesi, İtalya

Prof. Dr. Osman SENEMOĞLU
Galatasaray Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İ. Gülsel SEV
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Fabio ALVES
The Federal University of Minas Gerais, Brazil

Prof. Dr. Mona BAKER
University of Manchester, UK

Prof. Dr. Deniz BOZER
Hacettepe University, Türkiye

Prof. Dr. Thomas BRODEN
Purdue University, USA

Prof. Dr. Fatma Feryal ÇUBUKÇU
Dokuz Eylül University, Türkiye

Prof. Dr. Asalet ERTEN
Hacettepe University, Türkiye

Prof. Dr. Ayşe EZİLER KIRAN
Hacettepe University, Türkiye

Prof. Dr. Irena KRISTEVA
Sofia University, Bulgaria

Prof. Dr. Igor Aleksandrovič MEL'ČUK
Université de Montréal, Canada

Prof. Dr. Stefan NEUHAUS
University Koblenz-Landau, Germany

Prof. Dr. Magdalena Matylda NOWOTNA
INALCO, France

Prof. Dr. Sündüz ÖZTÜRK KASAR
Galatasaray University, Türkiye

Prof. Dr. Susan PETRILLI
University of Bari Aldo Moro, Italy

Prof. Dr. Osman SENEMOĞLU
Galatasaray University, Türkiye

Prof. Dr. İ. Gülsel SEV
Bolu Abant İzzet Baysal University, Türkiye

DANIŞMA KURULU

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH Erciyes Üniversitesi, Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH Erciyes University, Türkiye
Prof. Dr. Magdalena BILA Presov Üniversitesi, Slovakya	Prof. Dr. Magdalena BILA University of Prešov, Slovakia
Prof. Dr. Hüseyin Can ERKİN Ankara Üniversitesi, Türkiye	Prof. Dr. Hüseyin Can ERKİN Ankara University, Türkiye
Prof. Dr. Johann HOLZNER Innsbruck Üniversitesi, Avusturya	Prof. Dr. Johann HOLZNER Universität Innsbruck, Austria
Prof. Dr. Ayşe Banu KARADAĞ Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye	Prof. Dr. Ayşe Banu KARADAĞ Yıldız Technical University, Türkiye
Prof. Dr. Evangelos KOURDIS Aristoteles Üniversitesi, Yunanistan	Prof. Dr. Evangelos KOURDIS Aristotle University of Thessaloniki, Greece
Prof. Dr. Ludmila MESKOVA Matej Bel Üniversitesi, Slovakya	Prof. Dr. Ludmila MESKOVA Matej Bel University, Slovakia
Prof. Dr. Oliver RUF Bonn-Rhein-Sieg Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Almanya	Prof. Dr. Oliver RUF Bonn-Rhein-Sieg University of Applied Sciences, Germany
Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA Marmara Üniversitesi, Türkiye	Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA Marmara University, Türkiye
Prof. Dr. Stephanie SCHWERTER Hauts-de-France Politeknik Üniversitesi, Fransa	Prof. Dr. Stephanie SCHWERTER Université Polytechnique Hauts-de-France
Prof. Dr. Piotr R. SULIKOWSKI Szczecin Üniversitesi, Polonya	Prof. Dr. Piotr R. SULIKOWSKI University of Szczecin, Poland
Prof. Dr. Hacer TOKYÜREK, Erciyes Üniversitesi, Türkiye	Prof. Dr. Hacer TOKYÜREK Erciyes University, Türkiye
Doç. Dr. Guntars DREIJERS Ventpils Üniversitesi, Letonya	Doç. Dr. Guntars DREIJERS Ventpils University College, Latvia
Doç. Dr. Şermin KALAFAT İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye	Doç. Dr. Şermin KALAFAT İstanbul Medeniyet University, Türkiye
Doç. Dr. Kemale Tahsin KARIMOVA Ağrı İbratahşim Çeçen Üniversitesi, Türkiye	Doç. Dr. Kemale Tahsin KARIMOVA Ağrı İbrahim Çeçen University, Türkiye
Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK Trakya Üniversitesi, TÜRKİYE	Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK Trakya University, Türkiye

Dizinler / Index

Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi yılda iki sayı (Haziran ve Aralık) yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures, and Translation is an international peer-reviewed journal that is published semi-annually (June and December).

Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi MLA, Infobase Index, Scientific Indexing Services (SIS) ve CiteFactor Indexing dizinlerinde taranmaktadır.

Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures, and Translation is indexed by the MLA, Infobase Index, Scientific Indexing Services (SIS), and CiteFactor Indexing.

Scientific Indexing Services (SIS)

SERBEST ÇEVİRİ AĞINDA DÖNÜŞTÜRÜM SÜRECİ: AKTÖR – AĞ KURAMI PENCERESİNDEN BİR BAKIŞ

Gamze GÜRLEYEN* – Arsun URAS**

Öz

Günden güne gelişimini sürdüren teknoloji ile birlikte serbest çeviri sektörü de çeviri teknolojileri açısından zengin hale gelmekte, farklı talep ve ihtiyaçlara hitap etmeyi sürdürmektedir. Bununla birlikte, serbest çeviri ağı olarak nitelendirilebilecek sektöre farklı aktörler dahil olarak birbirleri ile etkileşim içine girmektedir. Ağdaki etkileşimi incelemek ve bağlantıların izin sürmek üzere bu çalışmada Bruno Latour'un (1996) geliştirdiği Aktör-Ağ Kuramı çerçevesinde zincirleme yapıya sahip serbest çeviri ağı "çeviri öncesi süreç" ve "çeviri süreci" olarak ele alınmıştır. Her iki süreçte ağa katılım sağlayan aktörleri ve etkileşimleri yorumlamak üzere fenomenoloji nitel araştırma deseni kullanılarak çevirmen bakış açısına başvurulmuş, böylece serbest çeviri faaliyetinde dönüştürüm sürecine ışık tutmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla katılımcı çevirmenlerin kaynak seçimleri ve süreç yönetimleri sorgulanarak serbest çeviri ağındaki konumları ile karar yetkileri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, zorunlu geçiş noktası olarak belirlenen çevirmenlerin, bilgisayar destekli çeviri araçları, çevrimiçi sözlük ve yapay zekâ gibi aktörleri ağa dahil ettiği; kaynak seçimini güç ilişkileri doğrultusunda işveren tercihi ile kolay ve ücretsiz bilgisayar destekli çeviri araçlarına göre şekillendirdiği ve kısmen serbest dolaşımli aktörler oldukları belirlenmiştir. Bu doğrultuda, serbestlik sınırları kapsamında aktörlerin çıkarları ile eylemlerine göre ağa farklı aktörleri dahil edebildiği ortaya konmuştur. Serbest çeviri ağının Aktör-Ağ Kuramı çerçevesinde iki aşamalı şekilde incelenmesinin süreç öncesi ve süreç ağları arasındaki devingen yapıyı anlamanın yanı

Geliş Tarihi (Date Received): 26.07.2023
Kabul Tarihi (Date Accepted): 09.10.2023
DOI: 10.58306/wollt.1333011

* Arş. Gör., İstinye Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (İstanbul, Türkiye), e-posta: gamzegurleyen5@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3741-195X.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviri Bilimi Bölümü (İstanbul, Türkiye), e-posta: arsuny@yahoo.fr, ORCID: 0000-0001-8266-2822.

sıra hem çevirmenlerin hem de sektörün ihtiyaçlarını açığa çıkarmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Serbest çeviri, çeviri teknolojileri, çeviri ağı, aktör-ağ kuramı, Bruno Latour*

‘TRANSLATION’ PROCESS IN THE FREELANCE TRANSLATION NETWORK: A PERSPECTIVE FROM ACTOR-NETWORK THEORY

Abstract

While technology continues to evolve day by day, the freelance translation industry is getting richer in terms of translation technologies and maintains to address different demands and needs. Additionally, different actors are involved in the translation industry, which can be characterized as a freelance translation network, and interact with each other. To explore the interaction in the network and trace the connections, this study examines the freelance translation network with a chain structure as 'pre-translation process' and 'translation process' within the framework of the Actor-Network Theory developed by Bruno Latour (1996). Phenomenological qualitative research design was used and the perspectives of the translators were applied in the study to determine the actors participating within the network and their interactions in the both processes, shedding light on the transformation process in the freelance translation activity. Therefore, the participating translators' source preferences and process management were questioned and their position in the freelance translation network as well as their decision-making authority were evaluated through semi-structured interviews. As a result of the findings, it was determined that translators who were identified as obligatory passage points included actors such as computer-aided translation tools, online dictionaries, and artificial intelligence systems in the network; shaped their source preferences according to the employer's choice as well as easy-to-use and free computer-aided translation tools based on power relations; and turned into semi-free circulating actors. Thus, it was revealed that actors could include different actors in the network according to their interests and actions within the boundaries of freedom. A two-stage analysis of the freelance translation network within the scope of Actor-Network Theory is believed to contribute to understanding the dynamic structure between 'pre-translation

process' and 'translation process' networks and reveal the needs of translators and the industry.

Keywords: *Freelance translation, translation technologies, translation network, actor-network theory, Bruno Latour*

1. Giriş

Yoğun uluslararası rekabet ve küreselleşmenin etkisi sonucu (Austermühl, 2014: 4) çeviriye artan taleple birlikte günümüzde kaliteli, hızlı ve yeterli çeviri ihtiyaçları da ön plana çıkmaktadır. Çevirmenler ise bu talepleri karşılayabilmek adına farklı stratejilere ve kaynaklara başvurumaktadırlar. Bu kaynakların bir kısmını bilgisayar destekli çeviri (BDÇ) araçları, çevrimiçi sözlükler, uzman danışmanlığı, terminoloji veri tabanları ve koşut metinler oluşturmaktadır. Çeviri sürecini verimli yönetebilmek adına çevirmenler, başvuracağı kaynaklara karar vermelidir (Austermühl, 2014: 13). Bu doğrultuda, çevirmenin stratejilerini gerekçeleriyle birlikte öğrenmek ve bakış açılarını anlamak amacıyla süreçte yer alan kaynaklar da belirlenmelidir. Çevirmenler, editör, uzman ve işveren gibi insan kaynakları ve BDÇ araçları, sözlük, koşut metin gibi elektronik/basılı kaynakları tercihlerine göre sürece dahil edebilmektedir. Bu *kaynak seçimi (source preference)*,¹ müşterinin kalite beklentisi, teslim süresi, metin konusu ve çeviri platformu gibi etkenlere dayanmakta olup *süreç yönetimi (process management)* bu etkenler tarafından şekillenmektedir.

Çeviride hazırlık ve üretim aşamasında *kaynak seçimi* ile *süreç yönetimi yapısı*, sürece dahil aktörlerin belirlenmesiyle açığa çıkarılabilir. Aktörlerin belirlenmesi de bağlantıların izini sürmekle mümkündür. Bu doğrultuda, bilim sosyoloğu Michel Callon'ı (1984) temel alan sosyolog Bruno Latour'un (1996) geliştirdiği *Aktör-Ağ Kuramı (Actor-Network Theory, ANT)*, çeviri bağlamında aktörler ve aralarındaki bağlantılara yönelik ağ haritasını ortaya koymak adına ışık tutabilir.

2. Aktör-Ağ Kuramı

Aktör-Ağ Kuramı çerçevesinde Latour (1996), sosyolojiyi toplum bilimi olarak tanımlamasından öte *bağlantıların izini sürme (tracing of associations)* şeklinde ele almaktadır. Toplulukların özünü incelediği bu bağlantılarda yalnızca insan ve birey aktörler değil; insan ve birey olmayan aktörler de olduğunu belirtmektedir (Latour, 1996: 369). Bu noktada, *canlı (human)* ve *cansız (non-human)* olarak da nitelendirilebilen aktörlerin süreç incelemesine dahil edildiğini ve eşit düzlemde ele alındığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, heterojen ve devingen bir yapıya sahip olan ağda, toplumsal olanı yeniden bir

¹ Bu çalışmada yer alan italik kavramlar, Aktör-Ağ Kuramı kavramlarını çeviribilim alanı çerçevesinde görebilmek amacıyla önerilmiştir. Kavramların parantez içinde sunulan İngilizce karşılıkları, çalışma alanı için çıkış noktası niteliğindedir.

araya getirmek üzere *dolaşım halindeki varlıkların (circulating entities)* kurdukları bağlantıları incelemektedir (Latour, 2005: 233). Böylece Latour, “akışı takip ederek” aktörlerin veya onları harekete geçiren, dolaşım halindeki varlıkların izini sürmektedir (a.g.e.: 238).

Latour'un öne sürdüğü canlı-cansız aktörler arasında hiyerarşik bir sisteme dayanmayan Aktör-Ağ Kuramında, *güç ilişkisi (power relation)* açısından ise hiyerarşik bir düzen olabileceğini söylemek mümkündür. Böylece, ağda hareket halindeyken birbirlerini etkileme gücüne sahip tüm aktörler arasında bir güç ilişkisi kurulmaktadır. Bazı aktörlerin diğerlerini kontrol ettiği bu ilişki, *tanımlama (definition)*, *bağlantı kurma (association)* ve *uzlaşma (alliance)* yollarına dayanmaktadır (Callon, 1984: 224). Dolayısıyla, güç ilişkisini algılamak için gücü kullanma yöntemini izlemek gerekmektedir. Latour, ağ sürecinde bu ilişkiyi etkileyebilen, *tamamıyla gelişmiş aktörler (full-blown actors)* olarak ele alınan cansız aktörlerin, yani nesnelere (objects) sosyal ağ içinde insan ve birey ile birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir.

[W]hat is new is that objects are suddenly highlighted not only as being full-blown actors, but also as what explains the contrasted landscape we started with, the overarching powers of society, the huge asymmetries, the crushing exercise of power. (Latour, 2005: 74)²

“Yeni olan, nesnelere birdenbire tamamen gelişmiş aktörler olarak değil; aynı zamanda, başta ele aldığımız zıt manzarayı, toplumun kapsayıcı güçlerini, devasa asimetrikleri, gücün ezici uygulamasını açıklayan şey olarak vurgulanmasıdır.”

Aynı zamanda Latour bu yaklaşımında, sosyal ağ içerisinde yer alan canlı ve cansız aktörler arasında *güç mücadelesi (power struggles)* sonucu dengeler açısından *sosyal asimetri (social asymmetry)* meydana geldiğini öne sürer.

[T]he accusation of forgetting ‘power relations’ and ‘social inequalities’ should be placed squarely at the door of the sociologists of the social [...]—power is unequally distributed—they also have to explain how domination has become so efficacious and through which unlikely means. (Latour, 2005: 86)

“Güç ilişkileri” ile “toplumsal eşitsizliklerin” unutulması, toplumu inceleyen sosyologlarının suçudur [...] —güç eşitsiz bir şekilde dağılmıştır— onlar da tahakkümün nasıl bu kadar etkili hale geldiğini ve hangi olasılık dışı yollarla gerçekleştiğini açıklamak durumundadır.”

² Çalışmada yer alan çeviriler, aksi belirtilmedikçe tarafımızca yapılmıştır.

Dolayısıyla güç ilişkileri, aktörlerin çıkarlarına yönelik eylemleriyle meydana gelen güç dengesizlikleri doğrultusunda şekillenmektedir. Böylece, canlı-cansız aktörlerin varlığı, bağlantılar, güç ilişkileri ve dengesizliklere bağlı olarak Aktör-Ağ Kuramı, ağı devingen özelliğini ortaya koymaktadır.

Devingen ağ içerisinde tüm değişim ve dönüşümler, ağdaki aktörlerin çıkarları ile etkileşimiyle şekillenmekte ve bu etkileşim sonucunda da ilişkiler ağı meydana gelmektedir. Bu ağ ve ilişkileri incelemek amacıyla, Latour'un (1996) sosyoloji alanında geliştirdiği, güç ilişkilerini ele alan Aktör-Ağ Kuramı önemli bir role sahiptir. Bu kuram kapsamında, *dönüştürüm sosyolojisi (sociology of translation)*, bağlantıların izini sürmek ve ağ içinde değişen ilişkileri açıklamayı amaçlamaktadır (Latour, 2005: 5). *Dönüştürüm* kavramı, aktörlerin ortak bir amaç için sürece dahil olmasına, diğer bir deyişle etkileşim sağlayacakları ağı oluşturmasına dayanmaktadır. Callon (1984), bu etkileşim ağını St. Brieuc Körfezi'ndeki balıkçılar ve deniztarakları üzerinden açıklar. Bu bağlamda, dört evreden oluşan bu *dönüştürüm* faaliyeti içinde, *zorunlu geçiş noktası (obligatory passage point)* olan araştırmacıların deniztarakları üretimini artırmaya yönelik bir sorun tanımladığı ve diğer aktörleri belirlediği *sorunsallaştırma (problematization)* evresi başlar. Diğer aktörler ise deniztarakları, balıkçılar ve uzmanlardan oluşmaktadır. Ardından, belirlenen aktörlerin çıkarları doğrultusunda ağa dahil olmak istediği *anlaşma (interessement)* evresine geçilir. Bu evrede, balıkçılara karşın araştırmacılar Japonya'daki larva koruma tekniğinin Fransa'da bulunan deniztarakları için gerekli olduğu konusunda anlaşılır. Süreç içinde denize daldırılan halat ile elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırmacıların yazdığı çalışmalar bir *anlaşma aracıdır (interessement device)*. Koruma altına alınan deniztarakları ve başta anlaşmayı reddedip ikna olan balıkçılar gibi aktörlerin, anlaşma sonrası ağa dahil olmayı kabul ettiği *katılım (enrollment)* evresi üçüncü evredir. Son evre olan *harekete geçirme (mobilization)* evresinde, larvaya dönüşen deniztarakları, sonrasında sayılara ve grafiklere dönüştürülerek yerinden edilmiş olur. Yerinden edilmiş deniztaraklarını aktaran grafiklerin konferans salonunda sunulmasıyla da bu evre sona erer. Bu süreç içinde, deniztarakları daha fazla üremek, balıkçılar daha fazla deniztarağı toplayıp satmak ve araştırmacılar da inceleme yapmak üzere bir araya gelmişlerdir. Tüm bu çıkarlar doğrultusunda, aktörlerin yerlerinden edilip dönüştürülmesiyle süreç tamamlanmış olur.

Bu evreleri açıklayan Callon, (1984: 196), dönüştürümü "*completed accomplishment*" adı altında tanımladığı, başarıyla sona eren bir eylem olarak değil; başarısız da olabilecek bir süreç olarak nitelendirmektedir. Bir diğer deyişle, ağ içerisindeki evreler yarım kalabilir veya ilk evreden sonra gelişmeyebilir. Ancak bir araştırma konusu dahilinde ağ haritası incelendiğinde, evreler başarıyla tamamlanmasa bile ağ içerisinde aktörlerin ve eylemlerin izini sürebilmek mümkündür.

3. Aktör-Ağ Kuramı ve Çeviri Süreci

Çeviribilim alanındaki araştırmalar, Aktör-Ağ Kuramından hareketle çeviri ağındaki aktörlerin izini sürerek iletişim ve etkileşim dinamiği nedeniyle değişen konum ve rolleri ortaya koymaktadır (bkz. Buzelin, 2005; McDonough, 2007; Kung, 2010; Abdallah, 2011; Duraner, 2015; Devaux, 2016; Aral Duvan, 2021). Değişken ve özgün yapılaraya sahip olabilen çeviri ağlarında evreler ise çeviri ortamı, koşulları ve uygulamalarına göre şekillenebilmektedir. Çeviri uygulamalarından serbest çeviride, müşteri talebine bağlı bir metin doğrudan *sorunsallaştırma* evresini başlatabileceği gibi, çevirmenle iletişime geçilmesi de bu süreci başlatan bir adım olarak değerlendirilebilir. Çevirmenin talebi kabul etmesiyle *anlaşma* ve *katılım* evreleri gerçekleşmiş olur. Bu noktada işverenin veya müşterinin çevirmene gönderdiği e-posta *anlaşma aracı* görevini üstlenebilir. Çeviri ürünün müşteriye teslim edilmek üzere hazırlandığı evre ise *harekete geçirme* evresidir. Hareketlerin etkisiyle dinamik bir yapı özelliği kazanan bu çeviri ağında, evreler sonucu dönüştürüm faaliyeti gerçekleşmiş olur. Bu dönüştürüm sürecinde çeviri faaliyetine katkıda bulunan tüm canlı-cansız eyleyenler, Latour'un (1996: 373) Aktör-Ağ Kuramında belirttiği gibi birer aktör olarak değerlendirilebilir.

Serbest çeviri ağında bir eylem sergileyebilecek *cansız aktörler* olarak BDÇ araçları, çevrimiçi sözlükler, koşturucu metin, çeviri bürosu, noterlik örnekleri yer alırken çevirmen, uzman, editör, işveren benzeri *canlı aktörleri* de görmek mümkündür. Aktör-Ağ Kuramının herhangi bir hiyerarşi kurmadığı düşünüldüğünde, bu aktörlerin canlı veya cansız oluşunun ağdaki konumlarını veya önemlerini etkilemediği söylenebilmektedir. Ağdaki konum ve önemlerini etkileyen en büyük faktör, aktörlerin çıkarları doğrultusunda ağda yol açtığı dönüştürümdür. Bu ağda çevirmenlerin sıklıkla bireysel çalışmalara ve elektronik kaynaklara başvurduğu varsayımından hareketle cansız aktörlerin sayı ve çeşit açısından daha fazla olduğu düşünülmektedir. Böylece, serbest çeviri ağının canlı ve cansız aktörler açısından heterojen bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Canlı aktörler arasında en büyük katkıyı sunan çevirmen olmadan çeviri ağı ve ürünü de olmayacağı için çevirmen *zorunlu geçiş noktasıdır* (bkz. Callon, 1984: 196). Çevirmen işi kabul ettikten sonra kendi kararları çerçevesinde hareket edebilir ve ağa dahil olacak bazı aktörlere kendisi karar verebilir. Ayrıca, işveren/editör/müşteri talepleri de aktörlerin sürece katılımını etkileyebilir. Dolayısıyla çevirmenle birlikte, işveren, editör ve müşteri bu süreci doğrudan etkileyebileceği için rolleri kapsamında zorunlu geçiş noktası olarak adlandırılabilir. Öte yandan, BDÇ aracı, işveren tarafından gelen talimat e-postası veya serbest çevirmenlerin yer aldığı bir çevrimiçi grup gibi aktörleri, dönüşüme yol açmadığı sürece, Latour'un (2005: 39) da Aktör-Ağ Kuramında ifade ettiği gibi *nakledici aracı (intermediary)* olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak BDÇ aracının çeviri platformu olarak kullanıldığı, bir e-postanın çeviri sürecine editörü dahil ettiği veya çevrimiçi iletişim grubundan başka

bir çevirmenin destek sağladığı durumda bu aktörler süreci dönüştürüp değiştirerek *dönüştürücü aracı (mediator)* niteliği kazanmış olur.

Aktörler, çeviri ağı içerisinde eylemleri sonucu nakledici veya dönüştürücü işlevlerine bağlı olarak değişken rollere sahip olabilir. Örneğin, çeviri bürosu, müşteriler ve çevirmenler ile yapılan görüşmeler doğrultusunda hukuk çevirisi ağını inceleyen Duraner'in (2015) yürüttüğü bir çalışmada, ağda cansız aktörlerin canlı aktörlere destek amacıyla nakledici aracı rolünde yer aldığı sonucuna varılmıştır. Ancak mahkeme çevirmenliğinde cansız aktörlerin süreci aktif bir şekilde dönüştürdüğü durumda dönüştürücü aracı olarak rol üstlendiği de gözlemlenmiştir (bkz. Aral Duvan, 2021). Dolayısıyla, belirli bir çeviri alanında süreç içinde cansız aktörler diğer aktörlere destek olmak ya da onları etkilemek amacıyla önemli bir yere sahiptir. Bu durumda, her aktörün kendi çıkarı kadar ağda yer edinebildiği söylenebilir.

Serbest çeviri piyasası açısından, çıkarları doğrultusunda aktörlerin eylemleri ve rollerini belirlemek, ağ içindeki bağlantıları anlamak adına önemlidir. Bu çalışmada, çeviri sürecinde kullanılan BDÇ araçları, sözlük ve koşut metinler gibi cansız aktörlerin ve uzman, editör ile müşteri gibi canlı aktörlerin nakledici aracı veya dönüştürücü aracı açısından nitelikleri Aktör-Ağ Kuramı çerçevesinde incelenerek bağlantıların izi sürülecektir. Böylece, iş bulma ve ağ kurma platformu olan LinkedIn üzerinden serbest çevirmenlerle yapılan yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler doğrultusunda çeviri öncesi ve çeviri sürecine dahil olan aktörlerin bulunduğu ağ haritası çıkarılacaktır.³ Görüşme soruları, çevirmen kaynaklarına ve süreçte yer alan aktörlere yönelik 11 sorudan oluşmaktadır. İlk soru grubu Çevirmen Profesyonelliği, çeviri tercihleri ve çeviri talimatlarının yeterliliğini belirlerken; ikinci grup Çevirmen Donanımı, işveren tarafından sunulan kaynaklar ile çevirmenin hazırlık aşamasında başvurduğu kaynakları açığa çıkaracaktır. Son grup Çevirmen Stratejisi ise, çevirmenin süreç içinde kullandığı kaynaklara yönelik motivasyonunu açıklayacaktır. Bu sorular, serbest çevirmenin stratejik kaynaklar ve işveren, müşteri, editör vb. diğer aktörlerle olan bağlantısını yansıtacaktır. Elde edilen veriler, ağ içerisinde kurulan bağlantıların niteliği ve etkinliği açısından literatüre katkı sağlayabilecektir.

Özetle, çeviri ağı Aktör-Ağ Kuramı çerçevesinde ele alındığında, tüm aktörlerin çıkarları, eylemleri ve etkileşimleri ağ bileşenleri olarak değerlendirilebilir. Herhangi bir ağın izini süren ve ağdaki dönüştürüm sürecini ele alan bu kuramsal yaklaşım, şüphesiz ki çeviri ve alt-çeviri alanlarında bağlantıların izini sürerek aktörleri belirlemek adına önemli bir çerçeve oluşturacaktır. Dolayısıyla, bu

³ Araştırma verileri toplanmadan önce, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 05.06.2023 tarihli ve 2023/194 dosya numaralı etik onay alınmıştır.

çalışmada aktörlerin etkileşimleri sonucu ortaya çıkan, çeviri sektörünün alt alanı olan serbest çeviri ağı Aktör-Ağ Kuramı kapsamında değerlendirilebilecektir.

4. Aktör-Ağ Kuramı ve Serbest Çeviri Ağı

Serbest çeviri ağı içinde aktörler arası etkileşimi sağlamak adına merkezi aktör olan çevirmenin erişim tercihleri ve yöntemlerinin belirlenmesi önemlidir. Bu doğrultuda, çevirmen bir başlangıç noktası görevi görmekte, kaynak kullanımına yönelik bakış açısını ortaya koymak amacıyla yol gösterici konumuna gelmektedir. Öte yandan, serbest çeviri ağında çevirmen dışında diğer aktörler ve ortamlar zaman içerisinde değişime uğramaktadır. Bu değişim, günümüzde merkezi aktör çevirmenin faydalandığı kaynakların elektronik ortama taşınmasıyla gerçekleşmektedir. Böylece, basılı kaynakların yerini alan elektronik kaynaklar çevirmenin üretkenliğini artırarak tutarlı çeviri ve zaman tasarrufu sağlamaktadır.

Ağıdaki kaynak formatı değişse de çevirmen, editör, müşteri, uzman vb. canlı aktörler konumunu korumaya devam etmektedir. Nitekim, ağıdaki konumlarını koruyabilmek için teknolojik rekabete ayak uydurmaları ve teknolojiyi vazgeçilmez bir kaynak olarak kullanmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, kaynakların dönüşümünden etkilenen çevirmenin uzmanlık niteliği, kaynak kullanım becerisini geliştirmesiyle gerçekleşebilir. Bu gelişim ise gerek çevirmenin eğitime gerekse çeviri sürecinde kullandığı elektronik kaynaklara ilişkin yetkinliğine bağlıdır. Böylece, çevirmen bu niteliğe sahip olduğu takdirde serbest çeviri ağında var olabilir. Ağ içerisinde, çevirmenden talep edilen teknolojik yetkinlik kapsamında, elektronik kaynaklardan oluşan cansız aktörler daha değişken ve dinamik olabilir. Değişkenlik, piyasadaki rekabet ile elektronik kaynakların sürekli gelişimine ve cansız aktörlerdeki çeşitliliğin artmasına bağlıdır. Bu kaynaklar farklı kategoriler altında belirlenebilir:

- Bilgisayar Destekli Çeviri (BDÇ) araçları (SDL Trados, MemoQ, MemSource, Crowdin vb.)
- Terminoloji Veri Tabanları ve Sözlükler (IntelliWebSearch, term-AB, Tureng, Oxford Dictionary, TDK Güncel Türkçe Sözlük vb.)
- İletişim Kaynakları (E-posta, Whatsapp, Telefon vb.)
- Koşut Metin Arama Kaynakları (İnternet, Google, Google Akademik, İnternet siteleri vb.)

Çeviri kalitesi ve zaman tasarrufu doğrultusunda tüm bu kaynaklar çevirmenin becerilerinden hareketle *doğrudan erişim (direct access)* veya *dolaylı erişim (indirect access)* kapsamında sürece dahil edilebilir. Doğrudan erişimde çevirmenler kaynağı kendi tercihleriyle ağa dahil ederler, dolaylı erişimde ise işveren/editör veya müşteri gibi canlı aktörler bu kaynakların kullanımını talep ederler. Bu erişim

talepleri doğrultusunda, ağda *sorunsallaştırma, anlaşma, katılım ve harekete geçirme* evrelerinin yer alacağı etkileşim süreci başlamış olur.

Bu etkileşim sürecinde kritik aktör çevirmenin diğer aktörlerle ilgili tercihleri doğrultusunda karar verme stratejilerinin, bağlantıları yönlendirici nitelikte olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bağlantıların izini sürmek amacıyla bu çalışmada öncelikle çevirmenlerin karar verme stratejilerinden yola çıkarak serbest çeviri ağındaki canlı ve cansız aktörlerin izi sürülecektir. Ardından, çevirmen bakış açısı temelinde ağ içerisinde aktörler arası etkileşimler ve bu doğrultuda aktörlerin *nakledici aracı* veya *dönüştürücü aracı* rolleri ortaya konulacaktır. Sonuç olarak, ağdaki en önemli aktörlerden biri olan çevirmenin profesyonelliğine dayalı çeviri öncesi ve stratejilerine dayalı çeviri sürecine ilişkin serbest çeviri ağı haritası çıkarılacaktır.

5. Serbest Çeviri Ağında Aktörler ve Konumları: Fenomenolojik Araştırma Yöntemi

Serbest çeviri ağında çevirmen, süreç içindeki aktör ve faaliyetlerden etkilenmekte, böylece süreci ve aktörleri anlamaya yönelik rehber görevi üstlenebilmektedir. Bu çalışmada, çevirmenin bakış açısı ve deneyimlerine ışık tutmak üzere, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojiye başvurulmuştur. Bir bağlam içinde aktörlerin bakış açılarını anlamaya yönelik fenomenolojik araştırma yöntemi ile (Lester, 1999) aktörlerin “neyi”, “nasıl” deneyimlediklerine odaklanılmış (Moustakas, 1994), ilk aşamada, ağ haritasını ortaya koyabilmek amacıyla katılımcılarla çeviri öncesi süreçte çevirmen profesyonelliğine ve donanımına yönelik görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda, çevirmen profesyonelliği kapsamında uzmanlık alanı, kelime sayısı, süre, sunulan kaynaklar vb. unsurlar uzmanlık dışı metin talebine yönelik kararlar ve kaynak yeterliliği sorgulanmıştır.

Çeviri öncesi süreçte, serbest çeviri sektöründe çevirmenlere iş talebi bağlı oldukları bürodan gelebileceği gibi doğrudan müşteriden de gelebilmektedir. Dolayısıyla bu çevirmenler, tam zamanlı çalışan çevirmenlere kıyasla iş kabulünde daha seçici olabilme imkanına sahiptir. Bu doğrultuda, uygunluk durumları ve iş hacmi gibi sebeplere dayanarak talepleri kabul veya reddedebilirler. Serbest çevirmenin işi kabul etme durumu çeviri öncesi süreçte birçok kritere ve gerekçeye dayanır. Bu kriterlerin yanı sıra çeviri talebinde işveren/müşterinin SDL Trados, MemoQ, SmartCat vb. çeviri platformu ve terminoloji gibi sunduğu kaynaklar ile belirlediği süre çeviri sürecini etkileyebilir ve dönüştürebilir.

İşveren/müşterinin sağladığı imkanlar doğrultusunda çevirmenin işi kabul etmesiyle başlayan dönüştürüm sürecini, Çeviri Öncesi Süreç ve Çeviri Süreci olarak değerlendirmek mümkündür. Profesyonelliğe yönelik Çeviri Öncesi Süreç, çevirmenin iş kabul kriterleri ve işverene/müşteriye yönelik bakış açısını ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, çeviri öncesi süreçte

çevirmene sunulan imkanları ve ağı katılan aktörleri belirlemek amacıyla yarı-yapılandırılmış görüşme soruları oluşturulmuştur.

Çevirmen stratejilerine yönelik Çeviri Süreci ise kaynak tercihleri, gerekçeleri ve değişkenleri kapsamaktadır. Ağda yer alan bu kaynakların oluşturduğu aktörlerin tespiti ve etkileşimleri dönüştürüm sürecinin dinamiğini ortaya koymaktadır. Nitekim bu çalışmada, çevirmen-işveren-kaynak üçgeni içerisindeki etkileşime ve merkezi aktör olan çevirmenin ağdaki diğer aktörlerle olan ilişkilerine yönelik oluşturulan sorular serbest çeviri sürecini aydınlatmaya katkı sağlayacaktır.

Tablo 1. Serbest Çeviri Ağında Etkileşimlere Yönelik Sorular

Çeviri Öncesi Süreç	Çeviri Süreci
Çevirmen Profesyonelliği	Çevirmen Stratejisi
1. Çeviri talebi geldiğinde dikkat ettiğiniz konular nelerdir (uzmanlık alanı, kelime sayısı, süre, sunulan kaynaklar)?	6. Çeviri sırasında ne tür kaynaklardan faydalaniyorsunuz?
2. Uzmanlık alanınıza girmeyen/hâkim olmadığınız bir çeviri talebi geldiğinde konuyu araştırıyor musunuz? Yoksa ret mi ediyorsunuz?	7. Hangi BDÇ araçlarını biliyor/kullanıyorsunuz? Neden tercih ediyorsunuz (ücretsiz, verimli, profesyonel, kolay, lisanslı vb.)?
3. Size sunulan çeviri talimatlarını (çeviri amacı, hedef kitle, müşteri beklentisi vb.) yeterli buluyor musunuz? Bulmadığınız noktada ek bilgi talep ediyor musunuz?	8. Zorlandığınız bir konuda veya tutarlık sağlamak amacıyla çeviri bürosu/uzman/başka bir çevirmenden destek alır mısınız? Hangisini tercih edersiniz?
4. Talep edilen çeviri için size terminoloji, koşut metin veya veri tabanı/lisanslı çeviri aracı sunuluyor mu?	9. Çeviri sırasında ileride kullanmak üzere bir terminoloji listesi oluşturuyor musunuz?
5. Çeviriye başlamadan önce, hazırlık aşamasında, hangi kaynaklara başvuruyorsunuz?	10. Kullandığımız kaynaklar çeviriye/metin türüne/müşteriye ya da başka sebeplere göre değişiklik gösteriyor mu? Nasıl bir sınıflandırma yapıyorsunuz?
	11. Mevcut kaynakların (sözlük, BDÇ araçları, veri tabanları vb.) çeviri kalitesi açısından yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Geliştirmek üzere neler yapılabilir?

Hazırlanan görüşme soruları, serbest çeviri ağını oluşturan etkileşimlerin izini sürmek amacıyla çevirmenleri hedef almıştır. Görüşmeye katılım sağlayan çevirmenlere iş bulma ve ağ kurma platformu LinkedIn üzerinden ulaşılmış ve araştırmanın amacı ile kapsamı açıklanmıştır. Gönüllülük esasına

dayalı çalışmaya katılım sağlamak isteyen çevirmenlere yarı-yapılandırılmış görüşme soruları çevrimiçi ortamda yöneltilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda çevirmen profilleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2. Çevirmen Profilleri

Çevirmen	Eğitim	Dil Çifti	Serbest Çevirmenlik Tecrübesi	Uzmanlık Alanı	Çeviri Bürosunda Deneyim
Çevirmen 1	İngilizce Mütercim ve Tercümanlık	TR-İNG	3 yıl	Teknik Çeviri	Var
Çevirmen 2	Fransızca Mütercim Tercümanlık	TR-FR-İNG	3,5 yıl	Reklam-Yazın Çevirisi	Var
Çevirmen 3	İngilizce Mütercim ve Tercümanlık	TR-İNG	3 yıl	Ekonomi, Haber Çevirisi	Var
Çevirmen 4	İngiliz Dili ve Edebiyatı	TR-İNG	1,5 yıl	Oyun Yerelleştirme	Yok
Çevirmen 5	İngilizce Mütercim ve Tercümanlık	TR-İNG	10 yıl	Kitap Çevirisi- Oyun Yerelleştirme	Yok
Çevirmen 6	Almanca Mütercim ve Tercümanlık	TR-ALM	5 yıl	Reklam-Hukuk Çevirisi	Var

Çalışma kapsamında iletişime geçilen çevirmenlerin eğitimleri, deneyim süreleri, uzmanlık alanları ve çalışma ortamları, farklı alanlarda aktörlerin değişkenliğini ve etkileşimlerini inceleme imkânı sunacağından sınırlandırılmamıştır. Bu görüşmeler sürecinde ses kaydı alınmış ve katılımcıların sorulara verdiği yanıtların transkriptleri çıkarılmıştır. Yanıtlar doğrultusunda elde edilen verilerden hareketle çeviri öncesi süreç ve çeviri sürecine dahil olan canlı-cansız aktörler, elektronik kaynaklar ve doğrudan-dolaylı erişim yöntemleri tespit edilmiştir. Böylece, serbest çeviri ağı haritası oluşturmak amaçlanmıştır.

5.1. Çeviri öncesi süreç ağındaki aktörlerin konumları

Serbest çeviri ağı haritasının ilk aşamasını oluşturan ve Çevirmen Profesyonelliğini ortaya koymayı hedefleyen Çeviri Öncesi Süreçte, katılımcılara öncelikle "çeviri talebine ilişkin dikkate aldıkları unsurlar" sorulmuştur. Ç1'in⁴ verdiği örnek yanıt, sunulan kaynakların önemini ortaya koymuştur:

⁴ Katılımcı çevirmenler için kullanılan kısaltmalar, sıralarına göre rakamlar ile sunulmuştur (örn. Çevirmen 1 – Ç1).

Öncelikle bana gönderilen materyallere çok dikkatli bakıyorum. Yani içinde stil kılavuzu var mı, terimcesi var mı... Bunlar olmadığı takdirde çok ciddi sıkıntılar yaşayabiliyorum. Daha öncesinde de yaşamışlığım vardı. Bunlar varsa öncelikle benim için çok önemli. Onun dışında uzmanlık alanı da çok önemli. Yani bana hiç bilmediğim bir alandan çeviri geldiğinde karşı tarafa hiçbir vaatte bulunmamayı tercih ediyorum. Eğer deneyimim varsa ama yapabileceğimi söylüyorum. Sonrasında gerekli araştırmalarla artık devam ediyorum.
(Ç1)

Çevirmenlerin “çeviri talebine ilişkin dikkate alınan unsurlar” kapsamında verdikleri yanıtlar, özetle Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Çeviri Talebine İlişkin Dikkate Alınan Unsurlar

Ç1	İşverenin sunduğu materyal olanakları (stil kılavuzu, terimce), uzmanlık alanına ve deneyime uygunluk
Ç2	Uzmanlık alanına ve deneyime uygunluk, alan dışı durumlarda süre yeterliliği,
Ç3	Ücret ve süre yeterliliği, uzmanlık alanına ve deneyime uygunluk, BDÇ araçlarına erişilebilirlik ve terim belleği donanımı
Ç4	Ücret yeterliliği, İşverenin sunduğu materyal olanakları (koşut metin)
Ç5	Uzmanlık alanına uygunluk, kelime sayısı ile süre denkliği,
Ç6	Ücret ve süre yeterliliği, uzmanlık alanına ve deneyime uygunluk, işverenin sunduğu materyal olanakları, çevirmen bünyesindeki kaynaklar (koşut metin)

Verilen yanıtlar doğrultusunda, çevirmenlerin büyük bir kısmının çeviri taleplerini uzmanlık alanlarına ve deneyimlerine uygunluk, işverenin sunduğu materyal olanakları ve süre yeterliliği kriterlerine göre değerlendirdiği görülmektedir. Aktör-Ağ Kuramında bu kriterlerden uzmanlık alanına uygunluk, materyal olanakları ve süre yeterliliği cansız aktörler olarak nitelendirilirken, işveren canlı aktör konumundadır. İşveren/müşterinin çevirmen ile iletişime geçtiği aşamada *sorunsallaştırma* evresi başlar. Kriterlerin yeterli olması durumunda, çevirmenin sürece dahil olduğu ve çeviri sürecini sürdürdüğü *anlaşma ve katılım evresine* geçilir. Böylece, bu aktörler çeviri sürecinde bir *anlaşma aracı* görevi üstlenir.

Çeviri sürecinde *katılım* evresini etkileyen uzmanlık alanına ve deneyime uygunluk kriterine yönelik çevirmenlere “uzmanlık dışı çeviri talebi yönetimi” sorulduğunda, talep yönetim stratejileri ile ilgili görüşlerini sunmuşlardır:

[...] Araştırdığım takdirde kolayca bilgiye ulaşabiliyorsam, birazcık da böyle art alan bilgim varsa okuduklarımdan, duyduklarımdan, kendime güveniyorsam o zaman kabul ediyorum. Yani içeriğini görmeden kesinlikle bir şey söylemiyorum. Önce bir metnin kendisini de onunla ilgili paralel metinleri de okumayı tercih ediyorum. (Ç1)

Hiç bilmediğim bir alanda kısa bir süre içinde araştırarak yapabileceğim çalışma çok yeterli olabilecek bir çeviri olmaz. Yani çok uzaksam tabii ki reddediyorum. (Ç2)

Tablo 4’te, çevirmenlerin talep yönetimine ilişkin verdiği yanıtlar yer almaktadır.

Tablo 4. Uzmanlık Dışı Çeviri Talebi Yönetimi

Ç1	Metin içeriği değerlendirme, bilgiye kolay erişebilirlik, art alan bilgisinin yeterliliği, ön araştırma
Ç2	Metin içeriği değerlendirme, araştırma hedefli süre yeterliliği, konuya yakınlık,
Ç3	Metin içeriği değerlendirme, ön araştırma, metnin anlaşılabilirliği, terminoloji hakimiyeti
Ç4	Metin içeriği değerlendirme, ön araştırma, araştırmaya yönelik ek süre talebi
Ç5	Uzmanlık alanı sınırları içerisinde kalma
Ç6	Meslektaş iş birliği, kaynak taraması, kaynak yetersizliği durumunda talebin reddi

Çevirmenlerin verdiği yanıtlar değerlendirildiğinde, Ç5 haricinde diğer çevirmenlerin uzmanlık alanı dışında bir çeviri talebi geldiğinde süreci ön araştırma ve içerik değerlendirmesi yaparak yönetmeye çalıştığı, aksi takdirde talebi reddettiği görülmektedir. Bu yanıtlar, çevirmenlerin süreçte katılım sağlama isteğini, bir anlamda *katılım motivasyonunu (enrollment motivation)* ve aktörlerin *çıkar (interest)* doğrultusunda ağa katılımlarını ortaya koymaktadır.

Çevirmenlere katılım motivasyonlarında etkili bir diğer unsur olan “çeviri talimatlarının yeterlilik düzeyi” sorulmuştur. Bu bağlamda çevirinin amacı, hedef kitle, müşteri beklentisi gibi işverenin sunduğu bilgilere dayalı talimatların yeterlilik düzeyi ve aksi durumda izledikleri farklı yöntemler sorgulanmıştır. Talimatların yetersiz kaldığı durumlarda çevirmenlerin ek bilgi talebinde bulunduğu gözlemlenmiştir:

[Yeterli] bulmadığım noktada kesinlikle ek bilgi talep ediyorum. [...] Bu çeviri daha sonra nerede kullanılacak, ne amaçla kullanılacak, yani hedef kitlesi, o kılavuzu okuyan bir işçi mi olacak yoksa kendi sitelerinde kendilerini tanıtmak için kullanacakları bir açıklama gibi mi olacak, bu tarz konuları çeviriye başlamadan önce soruyorum. (Ç3)

Türkiye'deki çeviri firmalarından ya da bağlantılarımdan bu konuda ek bilgi talep etmem gerekiyordu, sunulan talimatlar genelde tek başına yeterli olmuyordu. Ancak güncel olarak çalıştığım yurtdışı firmaları yazıma dair kurallar, oyundaki karakterler, hikâyenin genel hatları ve üslup gibi detaylı bilgilendirme içeren stil kılavuzu sunuyor. Ayrıca başka bir sorum olursa müşteri ile doğrudan iletişime geçebileceğim bir çevrim içi Excel dosyası da oluyor. (Ç5)

Büroyla çalışırken genelde yeterli buluyorum. Hatta yeterliden de ziyade biraz çevirmen için can sıkıcı olabileceğini düşünüyorum, çok kısıtlanıyor çünkü. Yani tabii ki bu şirketleri de anlayabiliyorum, kendi terminolojilerine uyulmasını ve şirket içi tutarlılık göstermesini sağlamak istiyorlar. Ama biraz çevirmen için can sıkıcı olabiliyor bence bu. Yani yaratıcılığı kısıtladığı için. (Ç2)

Çevirmenlerin çeviri talimatları yeterliliğine ilişkin görüşlerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 5. Çeviri Talimatları Yeterliliği

Ç1	Talimatların yeterli olma olasılığı, yetersizlik durumunda ek bilgi talebi
Ç2	Talimatların yaratıcılığı kısıtlaması
Ç3	Hedef kitleye yönelik ek bilgi talebi
Ç4	Talimatların yetersizliği, amaca ve beklentiye yönelik ek bilgi talebi
Ç5	Standart talimatların yeterliliği, yetersizlik durumunda ek bilgi talebi
Ç6	Talimatların yetersizliği, amaca ve beklentiye yönelik ek bilgi talebi

Genel olarak, çevirmenlerin talimatları yetersiz bulduğu takdirde işveren/müşteriden çevirinin kapsamı, amacı ve hedef kitlesi gibi konulara dair ek bilgi istediği görülmektedir. Böylece, çevirmenler süreci istekli bir şekilde sürdürerek katılım motivasyonlarını güçlendirmektedir.

Çevirmenin sürece katılımını ve süreç içinde faaliyetlerini destekleyeceği düşünülen çeviri talimatlarının yeterliliği kadar “yardımcı kaynak seçenekleri” de önem taşımaktadır. Dolayısıyla, işveren veya müşteri tarafından süreç öncesinde sunulan terminoloji, koşut metin, veri tabanı ya da lisanslı çeviri araçları hakkında bilgi alınmıştır. Bu doğrultuda, yardımcı kaynak seçeneklerinin çeviri bürosu tarafından genelde sunulduğunu söylemek mümkündür:

Özellikle bir şirketin çeviri işiyse, tutarlı ve kaliteli bir çeviri işi ortaya koyabilmem için veri tabanı ve terminoloji sunuluyor bana. Bu benim işimi tabii çok kolaylaştırıyor. Özellikle büyük şirketlerin çeviri işlerinde bu kaynaklar sunuluyor.
(Ç6)

Çevirmenlerin çeviri öncesi süreçte “yardımcı kaynak seçeneklerine” ilişkin elde edilen bilgiler Tablo 6’da görülebilmektedir:

Tablo 6. Yardımcı Kaynak Seçenekleri

Ç1	Lisanslı BDÇ araçları (Memsources, Trados) imkânı, Tercüman kılavuzu ve terimce temini,
Ç2	Lisanslı BDÇ araçları (Trados) imkânı, müşteri çalışmalarında geleneksel platform (Word) kullanımı
Ç3	Lisanssız BDÇ araçları (SmartCat) kullanımı, Tercüman kılavuzu temini
Ç4	Oyun çevirilerinde geleneksel platform (Word, Excel) veya POEditor kullanımı, akademik çevirilerde yalnızca Word kullanımı
Ç5	Lisanslı BDÇ araçları imkânı (MemoQ, Memsources, Crowdin), oyun odaklı terminoloji ve bellek temini
Ç6	Lisanslı/lisanssız BDÇ araçları (Trados, SmartCat) imkânı, Veri tabanı ve terminoloji temini

Bu yanıtlar, işverenin tercüman kılavuzu temin ettiğini, lisanslı BDÇ araçları imkânı sağladığını aksi takdirde çevirmenin lisanssız BDÇ araçları kullanımına yöneldiğini göstermektedir. Ancak, doğrudan müşteri bazlı işlerde sürecin kısıtlı yardımcı kaynak sunumu nedeniyle geleneksel platformlar üzerinden yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, çeviri süreci öncesi BDÇ araç temini, çevirmenlerin süreçteki faaliyetleri ile konularını destekleyerek *harekete geçirme* evresine geçişte *katılımı kolaylaştırıcı* bir görev üstlenmektedir.

İşveren tarafından sunulan yardımcı kaynakların haricinde, çevirmenlerin “süreç öncesi bireysel kaynak başvuruları” sorulmuştur. Bu kaynaklara ilişkin, çevirmenlerin destekleyici kaynak arayışında oldukları ve süreci kolaylaştırmaya yönelik ön hazırlık yaptıkları belirlenmiştir:

Çeviriye başlamadan, önce bir metni okuyorum. Sonra bununla ilgili paralel metinleri araştırıyorum. Örneğin önüme bir iş sözleşmesi geldiyse Türkçedeki iş sözleşmesi örneklerini inceliyorum, dil kullanımını vs. anlayabilmek için. (Ç1)

Tablo 7, çevirmenlerin süreç öncesi bireysel olarak başvurdukları kaynaklara dair bilgiler sunmaktadır.

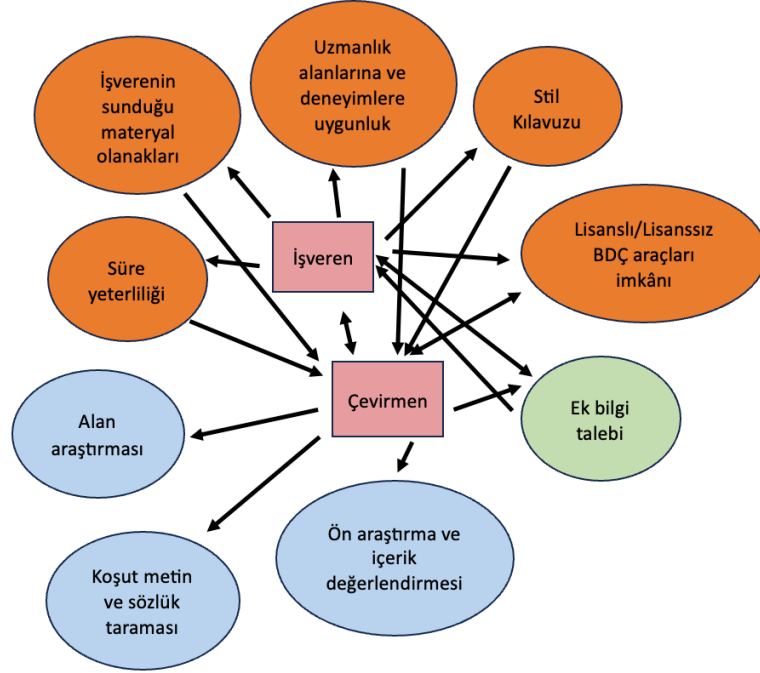
Tablo 7. Süreç Öncesi Bireysel Kaynak Başvuruları

Ç1	Koşut metin (iş sözleşmesi örnekleri) ve sözlük taraması, uzmanlık alanı araştırması (hukuk)
Ç2	Koşut metin (haber siteleri) taraması, uzman görüşü
Ç3	Teorik ve kılavuz kaynak desteği, koşut metin taraması, alan araştırması
Ç4	Sözlük taraması (Oxford), koşut metin taraması (Google Scholar)
Ç5	Koşut metin taraması (bilgisayar oyunu incelemeleri), görsel analizi, stil kılavuzu desteği
Ç6	Koşut metin ve sözlük taraması

Bu tabloda, süreç öncesinde tüm katılımcı çevirmenlerin koşut metin/destekleyici kaynak taramasına başvurduğu görülmektedir. İnternet taraması yoluyla erişim sağladıkları koşut metinlerin, süreç öncesinde varlığı ile *nakledici aracı* ve çevirmene destek olmasıyla *katılımı kolaylaştırıcı* rolünde olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bu bölümünde, çeviri öncesi süreçte çevirmenlerin sürece geçişini destekleyen *katılımı kolaylaştırıcı* kaynak aktörlerin yer aldığı ve aralarındaki etkileşim sonucunda *nakledici* ve *dönüştürücü* roller üstlendikleri belirlenmiştir. Bu aşamadaki aktörler ve üstlendikleri roller, çeviri süreci olarak nitelendirilen *harekete geçirme* evresinin zeminini oluşturmaktadır.

Şekil 1. Çeviri Öncesi Süreçte Serbest Çeviri Ağı Haritası

Pembe grup: Süreç yönlendirici aktörler

Mavi grup: Bireysel kaynaklar

Turuncu grup: Dış kaynaklar

Yeşil grup: Destekleyici kaynaklar

Katılımcı çevirmenlerin sunduğu veriler ışığında, çeviri öncesi süreçte serbest çeviri ağında yer alan ortak aktörler ve aralarındaki bağlantı Şekil 1'de verilmiştir. Haritada belirtilen pembe grup, çeviri öncesi süreci yönlendirici aktörleri; mavi grup, çeviri öncesi çevirmen tarafından başvuru kaynakları; turuncu grup, çeviri talebi kabul kriterlerini ve işveren tarafından sunulan kaynakları ve yeşil grup, talimat yetersizliğinde alınan aksiyonu yansıtmaktadır. Aktörler arasındaki ok işaretlerinden tek yönlü ok, *tek taraflı ilişkiyi (unilateral relationship)* ve çift yönlü ok, *etkileşimi (interaction)* ifade etmektedir. Canlı aktörlerin dikdörtgen, cansız aktörlerin ise yuvarlak şekilleri göz önünde bulundurulduğunda çeviri öncesi süreçte çevirmen ile işveren arasındaki iletişimin çoğunlukla cansız aktörlerin ağa katılımını sağladığı görülmektedir. Çevirmenin diğer aktörlerle bağlantısını gösteren oklar, ağdaki yaygın etkisini ve bu aktörlerin çeviri sürecine geçişi kolaylaştırıcı niteliğini ortaya koymaktadır. Aktör grupları arasında dış kaynakların çevirmeni sürece *dahil edici*; Bireysel ve Destek kaynaklarının ise *ikna*

edici rolleri olduğu söylenebilir. Çeviri öncesi süreçte aktörlerin üstlendiği bu roller *harekete geçirme* evresinin zeminini hazırlamaktadır.

5.2. Çeviri süreci ağında dönüştürüm ve aktörlerin konumları

Çalışmada *harekete geçirme* evresi olarak değerlendirilen Çeviri Süreci kapsamında katılımcılara “çeviri sürecinde bireysel kaynak başvuruları” sorulmuştur. Verilen yanıtlar arasında öne çıkan sözlük kullanımı ve çeşitliliğini Ç2 şu şekilde vurgulamıştır:

Redhouse'un sözlüğünü kullanıyorum. Onun dışında DeepL kullanıyorum makine çevirisi için. DeepL'in çok iyi olduğunu düşünüyorum. Son zamanlarda ChatGpt kullanmaya başladım. Çeviri için değil ama terim araştırması için çok faydalı olduğunu düşünüyorum ChatGpt'nin de. Yani çok güzel kaynak da çıkartabiliyor, double check yapabiliyor çok rahat bir şekilde. Tureng kullanıyorum ara ara. Linguee kullanıyorum bazen, kontekst içinde görmek için insanların çevirilerini. (Ç2)

Tablo 8’de çevirmenlerin başvurdukları “çeviri sürecinde bireysel kaynak araçları” yer almaktadır.

Tablo 8. Çeviri Sürecinde Bireysel Kaynak Araçları

Ç1	Çevrimiçi sözlük, (Tureng, Sesli Sözlük, Term-AB), koşut metin
Ç2	Basılı (Redhouse) ve çevrimiçi sözlük (Tureng), Makine çevirisi (DeepL) ve terim odaklı yapay zekâ (ChatGPT), Bağlam odaklı tarama (Linguee)
Ç3	Çevrimiçi sözlük, sosyal medya (Twitter), uzman çevirmen desteği, Kelime kullanım sıklığına yönelik veri tabanı
Ç4	Makine çevirisi (DeepL) ve terim odaklı yapay zekâ (ChatGPT), uzman çevirmen desteği
Ç5	Terimce, çeviri belleği ve çevrimiçi sözlük, oyun odaklı forum, diğer oyun çevirileri
Ç6	Koşut metin, terminoloji ve çevrimiçi sözlük

Çevirmenlerin DeepL, Tureng, Sesli Sözlük ve Oxford Dictionary gibi çevrimiçi sözlüklere sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Ayrıca, diğer cansız aktörlerden makine çevirisi ve yapay zekâ, sosyal medya ile canlı aktörlerden uzman çevirmen desteği başvuru araçları arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda, belirtilen kaynakların çevirmen faaliyetini etkileyerek dönüştürücü aracı rolü üstlendiği

söylenbilir. Özellikle sosyal medya platformları bilgi paylaşımları sayesinde bir ağ oluşturarak çeviri faaliyetlerini etkileyebilmekte ve farklı ağlar arası etkileşimi sağlayarak dönüştürücü aracı görevini ön plana çıkarmaktadır. Öte yandan, makine çevirisi ve yapay zekâ aracı olarak terim araştırmasına yönelik alan bilgisine ulaşmak için de ChatGPT ve DeepL kullanılmaktadır. Kısaca, Aktör-Ağ Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde çevirmenlerin dahil olduğu ağda kaynaklar ve rolleri değişkenlik gösterdiği için heterojen ve dinamik bir yapının varlığını gözlemlemek mümkündür. Kaynaklar, ağda aktif bir etkiye sahip olmayan *nakledici* rolden ilişkiye etki eden *dönüştürücü* role bürünerek (Aral Duvan, 2021) eylemleri doğrultusunda değişken rolleri arasında geçiş yapmaktadır.

Bireysel kaynak başvurularına ek olarak çevirmenlere “BDÇ araç kullanımları ve gerekçeleri” üzerine soru yöneltilmiştir. Bu doğrultuda, çevirmenlerin büyük bir çoğunluğunun büro çalışmalarında lisanslı Trados ve Memsource, büro harici çalışmalarında ise ücretsiz BDÇ araçlarından SmartCat kullanımına başvurdukları gözlemlenmiştir. Ç1’in BDÇ kullanım kriterlerine ilişkin verdiği yanıt, bu çıkarımı destekler niteliktedir:

Şu an halihazırda Memsource kullanıyorum, bazen Trados'u kullanıyorum. Bunlar genellikle hesaplara göre değişkenlik gösteriyor, aslında benim tercihim değil. Hesap hangi CAT ile çalışıyorsa ben de o CAT ile çalışmak zorundayım. Ama kendim çeviri yaptığım dönemde, dışarıdan aldığım dönemde ağırlıklı olarak SmartCat kullanıyordum. Bir de mutlaka Xbench kullanıyordum, yani kalite kontrolü yapmak için. Tabii ki bunların benim için en önemli faktörü ücretsiz olması. (Ç1)

Çevirmenlerin BDÇ araç kullanımları ve gerekçelerine ilişkin verdikleri yanıtlar aşağıdaki tabloda paylaşılmıştır.

Tablo 9. BDÇ Araç Kullanımları ve Gerekçeleri

Ç1	Memsource ve Trados (büro tercihi doğrultusunda); SmartCat (birebir müşteri odaklı çevirilerde); Xbench (kalite kontrol aracı)
Ç2	Trados (kullanım kolaylığı ve çeviri hafızası imkânı); Memsource (kullanım kolaylığı); Transit (şirket tarafından zorunlu kullanım)
Ç3	SmartCat (kolay arayüz imkânı ve ücretsiz kullanım)
Ç4	BDÇ aracı kullanmıyor
Ç5	MemoQ (kolay arayüz imkânı, verimli bellek eşleşmesi, kalite kontrol olanağı ve başarılı yazım kontrolü), Memsource, Crowdin, SmartCat, Trados (firma tercihi doğrultusunda)
Ç6	Trados ve SmartCat (büro tercihi doğrultusunda)

Çeviri süreci çerçevesinde işverenin çevirmene talebi *sorunsallaştırma* evresini; ardından çevirmenin BDÇ araçları donanımının sorgulanması *anlaşma evresini*; çevirmenin onayı ise *katılım* evresini ve BDÇ araçları kullanımı sayesinde çeviri faaliyetinin gerçekleştirilmesi *harekete geçirme* evresini oluşturmaktadır. Anlaşma evresinde işveren, (çeviri bürosu/müşteri/oyun firması) BDÇ araçlarını şekillendirmekte, cansız aktör olarak bu araçları yerinden etmesiyle dönüştürücü aracı rolü üstlenmektedir. Harekete geçirme evresinde ise çevirmen, birebir müşteri odaklı çalışmalarda BDÇ aracını belirleyerek dönüştürücü aracı rolünü devralmaktadır. Aktör-Ağ Kuramı kapsamında değerlendirildiğinde aktörlerin ve rollerin değişkenliği ağın heterojen yapısını ortaya koymaktadır.

Aktörlerin değişken rolleri arasında, dönüştürücü aracı rolüne sahip olan çevirmenlerin çeviri kalitesini artırmak amacıyla başvurduğu “çözüm odaklı kaynaklar” da bu çalışmada sorgulanmıştır. Bu doğrultuda, alan uzmanı, tanıdık çevirmen, proje yöneticisi, işveren ve önceden hazırlanan terminoloji listesi gibi kaynakların çeviri ağına dahil edildiği saptanmıştır. Çevirmenlerle yapılan görüşmeden, Ç6’nın da belirttiği gibi durum ve soruna göre kaynakların değişiklik gösterdiği sonucuna varılmıştır:

İlgili soruna göre başvuracağım kaynak da değişiyor. Hedef kitle, çevirinin nerede yayınlanacağı gibi konuları öğrenmek istiyorsam doğrudan proje koordinatörü, yani çeviri bürosuyla iletişim kurarım. Ancak uzmanlık alanı ile ilgili bir sorun yaşıyorsam, o zaman meslektaşlarıma veya bir uzmana danışırım. (Ç6)

Çevirmenlerin süreç içinde çeviri kalitesini artırmaya yönelik başvurdukları kaynaklar Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Çözüm Odaklı Kaynaklar

Ç1	Çevirmen ve redaktör desteği
Ç2	Çevirmen, editör ve proje yöneticisi, terminoloji desteği
Ç3	Terminoloji ve işveren desteği
Ç4	Çevirmen desteği, terminoloji analizi
Ç5	Proje yöneticisi desteği, ortak platform merkezli müşteri erişimi
Ç6	Proje yöneticisi, çevirmen ve uzman desteği, terminoloji analizi

Görüşmeler sonucunda, kalite artırma amacıyla çevirmenlerin ağda mevcut bulunan redaktör, editör, proje yöneticisi, işveren veya müşteri gibi canlı aktörlerle iletişime geçtiği, ayrıca ağda bulunmayan meslektaşlarını ve uzmanları destek almak üzere ağa dahil ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, çevirmenlerin çoğunun gelecekteki çalışmalarında süreci kolaylaştırmak ve tutarlılık sağlamak adına terminoloji hazırlığı yaptığı da gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, çevirmenlerin çeviri sürecinde kalite amacıyla ağda bulunan ve bulunmayan aktörlerin desteğine ihtiyaç duyarak aktörleri yerinden ettiği

anlaşılmıştır. Böylece, *nakledici aracı* rolündeki mevcut aktörlerin, çevirmen faaliyetini etkilediği için *dönüştürücü aracı* rolüne geçtiği sonucuna varılmıştır.

Yine “çözüm odaklı kaynaklar” açısından, çevirmenlere süreçte destek olabileceği düşüncesiyle “mevcut kaynakların yeterliliği ve gelişime açık yönleri” de sorulmuştur. Verilen yanıtlardan hareketle, mevcut kaynakların (BDÇ araçları, sözlük, veri tabanı vb.) genel anlamda yeterli olduğu ancak uzmanlık alanı odaklı sözlüklere ve yapay zekâ destekli çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. Mevcut kaynak yeterliliği ve kaynakların gelişime açık yönlerine Ç4 ve Ç6’nın verdiği yanıtlar ışık tutmaktadır:

ChatGPT yapay zekâ olduğu için bir saniyede bütün interneti tarıyor, bütün kaynakları tarıyor. Çok kapsamlı bir yapay zekâ. İlk duyduğumda DeepL’den çok daha iyi olabileceğini düşünmüştüm. Fakat görünce şaşırdım açıkçası. DeepL kalitesinde çeviremiyor. DeepL’in tek eksiği çok az dil seçeneği olması. Yaklaşık 31 tane dilde hizmet veriyor. Fakat diğer çeviri araçlarına göre, Google Translate’e göre çok daha iyi çeviriyor. (Ç4)

Elbette faydalanacağımız sözlük ve uzmanlık alanı kaynakları mevcut, ancak yeterli değil. Özellikle bizim için uzmanlık alanı sözlükleri çok değerli. Gördüğüm kadarıyla bu alanda çalışmalar hız kazanıyor. Ben de bir uzmanlık alanı sözlük projesinde yer alıyorum ve umuyorum ki alana katkımız olur. Özellikle çeviribilim hocalarımızın ilgili uzmanlık alanının uzmanlarıyla ortak çalışmalar yaparak sözlük çalışmalarına katkı sağlamaları gerektiğini düşünüyorum. (Ç6)

Tablo 11, çeviri kalitesini artırmaya ve süreci kolaylaştırmaya yönelik “mevcut kaynak yeterliliğini ve gelişime açık yönleri” özetlemiştir:

Tablo 11. Mevcut Kaynak Yeterliliği ve Gelişime Açık Yönleri

	Mevcut Kaynak Yeterliliği	Gelişime Açık Yönleri
Ç1	Kaynakların yeterliliği	BDÇ araçlarını geliştirme, Nitelikli çevirmen istihdamı, Alan odaklı sözlük geliştirme
Ç2	Kaynakların yeterliliği (SDL Trados, makine çevirisi, DeepL, ChatGPT)	Çeviri araçlarına yapay zekâ entegrasyonu
Ç3	Kaynakların yeterliliği	Çeviri araçlarına yapay zekâ entegrasyonu

Ç4	Kaynakların yeterliliği (ChatGPT); çeviride kapasite yeterliliği (DeepL); çeviri kapasite yetersizliği (Google Translate ve diğer çeviri araçları)	Çeviri araçlarına yapay zekâ entegrasyonu
Ç5	Kaynakların yeterliliği (BDÇ araçları)	Çeviri araçlarına yapay zekâ entegrasyonu
Ç6	Kaynakların yetersizliği	Alan odaklı sözlük geliştirmesi, akademisyen ve uzman iş birliği

Çeviri kalitesini artırmaya yönelik başvurulmuş SDL Trados, DeepL, ChatGPT'nin yeterli; Google Translate ve diğer çeviri araçları gibi kaynakların ise yetersiz olduğu gözlemlenmektedir. Kaynak yeterliliğinin çeviri sürecinde, daha çok *bağlam odaklı yaklaşım (context-based approach)* ve *tutarlılık (consistency)* sunmasına dayandığı söylenebilir. Aynı zamanda, bu süreci kolaylaştırmaya ve geliştirmeye yönelik *tam tutarlılık (full consistency)* sağlamak amacıyla BDÇ araçlarına yapay zekâ entegrasyonu gerektiği sonucuna varılabilir.

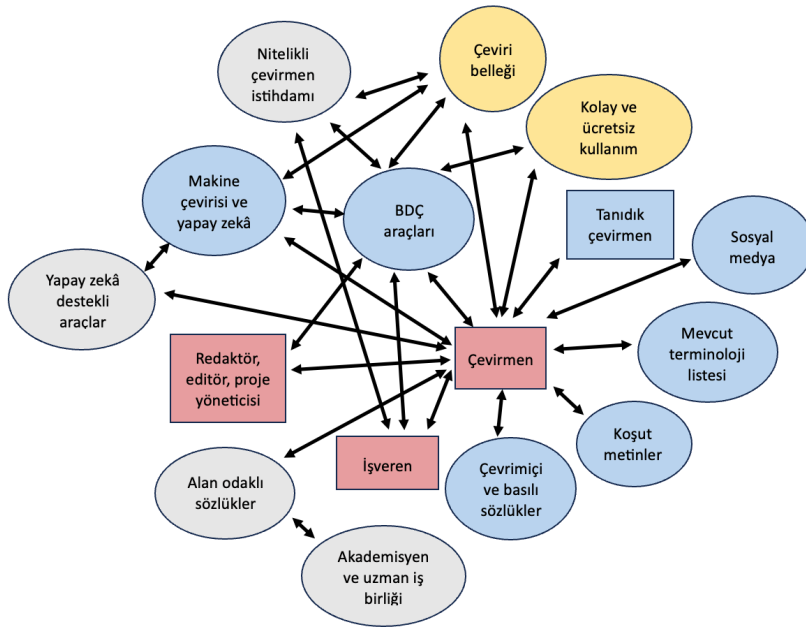
Aktör-Ağ Kuramı kapsamında ele alındığında, teknolojinin çeviri ağına katılmasıyla teknoloji tabanlı elektronik kaynaklardan oluşan aktörlerin (BDÇ araçları, sözlük, veri tabanı vb.) tıpkı çevirmen gibi *zorunlu geçiş noktası* rolü üstlendiği anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, çevirmenin işveren/müşteri/editör gibi aktörlerle iletişime geçmesini ve çeviri ürünün ortaya çıkmasını sağlayan elektronik kaynaklar ağda zorunlu olarak bulunmaktadır.

Öte yandan, zorunlu geçiş noktası olduğu belirlenen elektronik kaynakların ağda yerini koruyabilmesi için çevirmen ile birlikte akademisyen, uzman ve mühendis gibi canlı aktörlerin bu kaynakların gelişimine yönelik çalışmalar yürütmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, belirtilen aktörlerin kaynakları kullanmaya ilişkin bağlantıları çeviri süreci özelinde bir ağ kurarken, kaynak geliştirmeye yönelik iş birlikleri ise yeni bir alt ağ oluşturmaktadır. Nitekim, mevcut çeviri ağının güçlendirilmesi için farklı alt ağların oluşumuna ihtiyaç duyulmaktadır.

Çeviri sürecinde yer alan elektronik kaynaklar gibi cansız aktörler ile işveren/çevirmen/editör/müşteri vb. canlı aktörlerin oluşturduğu *etkileşim*, çeviri ağı döngüsünü yönetmektedir. Bu döngüde aktörler, varlıkları ile *nakledici aracı* iken, ağdaki aktif dolaşımını sayesinde *dönüştürücü aracı* rolüne geçiş yapmaktadır. Serbest çeviri ağında ise dönüştürücü aracı rolleri üstlenen bu aktörler, çevirmenin etkil ve etkin konumu sayesinde katılım sağlamaktadır. Dolayısıyla, *süreç yönetici* rol üstlenen serbest çevirmen, konumu sayesinde aldığı kararlar ile dönüştürücü aracı aktörlerin katılımlarını ve faaliyetlerini etkilemektedir. Çeviri sürecinin ele alındığı bu bölümde, serbest çevirmenlerle yapılan görüşmeler sonucu, çevirmenlerin etkin konumlarına ve dönüştürücü aracı rolündeki aktörlerle olan etkileşimlerine yönelik “çeviri sürecinde serbest çeviri ağı”

(Şekil 2) ortaya çıkmaktadır. Çeviri öncesi süreçte olduğu gibi, cansız aktörler yuvarlak, canlı aktörler ise dikdörtgen şekil ile belirtilmiştir. Ağda yer alan aktörlerin oluşturduğu pembe grup ağdaki süreç yönlendirici aktörlere; mavi grup çeviri sürecinde başvurulan bireysel kaynaklara; sarı grup çevirmenlerin BDÇ araçlarına yönelik kullanım gerekçelerine; gri grup ise ağa katılması beklenen aktörlere işaret etmektedir.

Şekil 2. Çeviri Sürecinde Serbest Çeviri Ağı Haritası

Pembe grup: Süreç yönlendirici aktörler

Mavi grup: Bireysel kaynaklar

Sarı grup: BDÇ aracı kullanım gerekçeleri

Gri grup: Ağ katılması beklenen aktörler

Çeviri süreci aktörleri ve aktörlerin aralarındaki etkileşimi yansıtan ağ haritasında, çeviri öncesi sürece kıyasla daha fazla canlı ve cansız aktör yer almış, çok daha karmaşık bir ilişki ve etkileşim yapısı hâkim olmuştur. Ayrıca, çeviri öncesi süreçte baskın *tek taraflı ilişki* çeviri süreci ağında aktör sayısı doğru orantılı olarak *etkileşime* dönüşmüştür. Bu bağlamda, etkileşim arttıkça dönüştürücü aracı rol üstlenen aktörlerin sayısında da artış meydana gelmiştir.

Artan aktörler arası etkileşim düzeyi çerçevesinde, çevirmenin yanı sıra diğer bir *zorunlu geçiş noktası* olan BDÇ araçlarının (makine çevirisi, yapay zekâ vs.) ağdaki etkileşimi artmıştır. Bir taraftan,

BDÇ araçları çevirmene çeviri belleği ve kullanım kolaylığı imkânı sağlarken diğer taraftan işverenin bu araçları zorunlu kılması da ağdaki etkileşimi güçlendirmiştir.

Çevirmen ve BDÇ araçlarının dahil olduğu *zorunlu geçiş noktaları*, çeviri sürecini ve kalitesini geliştirmeye yönelik ağda beklenen *potansiyel aktörlerin (potential actors)* katılımını gerekli kılabilmektedir. Nitelikli çevirmen istihdamı, yapay zekâ destekli araçlar, alan odaklı sözlükler ve akademisyen-uzman iş birliği gibi bu potansiyel aktörler, ağdaki etkileşim düzeyini artırabilecek, yeni alt ağların oluşumuna katkı sağlayabilecek ve çeviri sürecini geliştirebilecektir.

Çeviri faaliyetini yansıtan Şekil 2’de görüldüğü gibi, çeviri süreci farklı aktörlerin katılımını gerekli kılmış, ihtiyaçlar ve çıkarlar doğrultusunda aktörlerin etkileşim düzeyleri artmış ve potansiyel aktörlerin katılımı mümkün hale gelmiştir. Bu doğrultuda ağdaki her aktör ağ dışı başka bir aktörün katılımını destekleyebilecek potansiyele sahip olmuş ve koşullar dahilinde *nakledici aracı* rolünden *dönüştürücü aracı* rolüne geçiş yapabilecek nitelik kazanmıştır.

6. Sonuç

Aktörlerin güç ilişkileri ve çıkarları doğrultusundaki etkileşimleri sonucu meydana gelen dönüştürüm eylemini Bruno Latour (1996) tarafından sosyoloji alanında geliştirilen Aktör-Ağ Kuramı çerçevesinde incelemek serbest çeviri faaliyetinin devingen yapısını açığa çıkarmak üzere önem taşımaktadır. Dolayısıyla, sosyolojik ilişkileri, evreleri ve sonuçları inceleyen bu kuramdan hareketle çeviri ağında aktörlerin izini sürmek sosyolojik bir faaliyet olan çeviriyi de süreç öncesi ve süreç boyutlarıyla ayrıntılı şekilde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası literatür değerlendirildiğinde Aktör-Ağ Kuramını çeviri alanına uyarlamış ilk araştırmacılardan biri olan Hélène Buzelin’in (2005), çeviri sürecinde yer alan katılımcıları Aktör-Ağ Kuramı ve Bourdieücü yaklaşım ile birlikte incelediği görülmüştür. Toplumbilimci Bourdieu’nün habitus ve sermaye kavramlarının Aktör-Ağ Kuramı ile desteklenmesi sonucu çeviribilimde daha eyleyen (agent) ve süreç (process) odaklı araştırma yapılabileceğini ileri süren Buzelin (2005), süreçte çevirmenin yalnız olmadığını, çeviri faaliyetinin gerekçeleri ve bağlamı kadar çevirmen dışında değişken eyleyenlerin de önemli olduğunu vurgulamıştır. Öte yandan, çeviri ağına katılan eyleyenler/aktörler kadar ağların yapısının da değişken olduğu görüşüyle Julie McDonough (2007) çeviri ağını meslek odaklı, uygulama odaklı, eğitim odaklı ve araştırma odaklı olarak dört kategoriye ayırmış ve ağ yapısını incelemenin aktörlerin organize olma şekillerini anlamaya katkı sağlayacağını savunmuştur. Özel alan organizasyon yapısı açısından ise hukuk çevirisi alanında Jasmin Esin Duraner (2015), çalışmasında görüşme yönteminden hareketle Aktör-Ağ Kuramı ve Pierre Bourdieu’nün “sermaye” kavramı ile aktörlerin konum ve rollerini belirlemiş, Türkiye’de hukuk çevirisi piyasası ağının dinamik ve istikrarsız olduğunu ortaya koymuştur.

Farklı ağ yapılarını incelemeye katkı sağlayan Aktör-Ağ Kuramı, ağ bünyesindeki “cansız aktörlerin katılımını da incelemesi” ile diğer sosyolojik kuramlardan ayrılmakta, bu sayede çeviri sürecindeki cansız aktörleri ve diğer aktörlerle olan ilişkilerini incelemeye katkı sağlamaktadır. Mehtap Aral Duvar’ın (2021) mahkeme çevirmenliği ağında yarı yapılandırılmış görüşmeler, gözlem notları ve belgeler doğrultusunda yürüttüğü çalışmasında konum, iletişim ve müdahale kategorileri altında incelenen ağların değişken ve geçici olduğu, çevirmenlerin ağa güvenli katılımı için alt ağlar oluşturmaya başvurduğu belirlenmiştir.

Yürütülen bu çalışmaların çeviri ağlarına yönelik betimleyici bir çerçeve çizdiği, saha uygulamalarına da başvurulduğu görülmüştür. Çevirmen ve diğer aktörlerin görüşlerine başvuru benzer incelemelerde, odağın genel çeviri süreciyle sınırlandırıldığı ve bu sürecin temelini oluşturan çeviri öncesi sürecin kısmen dahil edildiği belirlenmiştir. Bu çalışma ise, çeviri öncesi ve çeviri sürecin zincirleme ağ yapısındaki ortak aktörlerden hareketle iki sürecin daha kapsayıcı ve bütünsel bir perspektiften incelenmesine imkân sağlamıştır. Ancak, merkezi aktör çevirmenden hareketle diğer aktörlerin izini sürmek çalışmanın odak noktasını oluşturduğu için işveren, editör vb. diğer aktörlerin görüşlerine başvurulmamıştır. Böylece, çevirmen bakış açısına derinlemesine odaklanılmış, çevirmen yorumları doğrultusunda sürecin mevcut ve geliştirilebilir yönleri ortaya konulmuştur. Öte yandan, Aktör-Ağ Kuramı çerçevesinde yürütülen diğer çalışmalar nihai ürünü etkileyebilecek çeşitli aktörleri sürece dahil edebilmekte (Luo & Zheng, 2017: 263), belirli bir ağ içerisindeki farklı aktörlerin de görüşlerine başvurulabilmektedir (bkz. van Rooyen, 2019).

Çeviri öncesi ve çeviri sürecine yönelik serbest çevirmenlerin bakış açılarını ortaya koymak amacıyla bu çalışmada, fenomenolojik araştırma yöntemi uygulanmış ve ağ yapısı ile başvuru kaynakları açığa çıkaracak yarı yapılandırılmış görüşmeler düzenlenmiştir. Çevirmenlerin sunduğu veriler sonucunda, her iki süreçteki ağda canlı ve cansız aktörler Aktör-Ağ Kuramı ışığında belirlenmiştir. Çeviri öncesi süreçte, işveren/müşterinin çeviri talebiyle başlayan *sorunsallaştırma (problematization)* evresinin ardından, çevirmenlerin *katılım motivasyonları (enrollment motivations)* ve *mesleki çıkarları (professional interests)* doğrultusunda çeviri talebini kabul ederek *anlaşma (interessement)* ve *katılım (enrollment)* evresine geçiş yaptığı, böylece çeviri sürecine zemin hazırlandığı gözlemlenmiştir. Çevirmenlerin katılım motivasyonları yetersiz kaldığı ve ek bilgi talep ettiği durumlarda, istekli şekilde ağa katılım sağlamaya çalıştıkları görülmüştür. Çevirmenin konumunu güçlendirici ve *katılımı kolaylaştırıcı (enrollment facilitator)* diğer bir etkenin ise, işveren/müşterinin sunduğu yardımcı kaynaklar (BDÇ araçları, stil kılavuzu, terimce vb.) arasından BDÇ araçlarına yönelik kullanım becerisinin var olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda, çeviri öncesi aktörlerin ağırlıklı olarak katılımı kolaylaştırıcı nitelikte *nakledici aracı (intermediary)* rol üstlendikleri görülmüştür. Dolayısıyla,

aktörler arası bağlantılar genellikle *tek taraflı ilişki (unilateral relationship)* düzeyinde seyretmiş ve basit bir ağ yapısı ortaya çıkmıştır.

Aktörler arası tek taraflı ilişkinin, *etkileşime (interaction)* dönüşmesiyle geçilen *harekete geçirme (mobilization)* evresinde ise, bir diğer deyişle çeviri sürecinde, artan aktör sayısı birlikte daha karmaşık ve dinamik bir ağ yapısı gözlemlenmiştir. Böylece, heterojen yapısı öne çıkan serbest çeviri ağında başvurulmuş kaynaklar, ağırlıklı olarak elektronik kaynaklardan oluşmuştur. Bu kaynaklardan BDÇ araçları, makine çevirisi ve yapay zekâ, çeviri eylemi ile alan ve terim bilgisi edinimi sürecinin pratik, hızlı, doğru ilerlemesi amacıyla ağ içerisinde *dönüştürücü aracı (mediator)* rol üstlenmiştir. Bu rolünün yanı sıra BDÇ araçları, çeviri kalitesi ve ağın sürdürülebilirliği için tıpkı çevirmen gibi *zorunlu geçiş noktası (obligatory passage point)* konumuna geçmiştir. Söz konusu konuma geçişte, çevirmenin *dolaylı erişim (indirect access)* sağladığı lisanslı araçlar (Trados, MemoQ, Memsources, Crowdin) için işveren tercihi; *doğrudan erişim (direct access)* sağlayabildiği lisanssız araçlar (Smartcat) için ise kolay ve ücretsiz kullanım gerekçeli çevirmen tercihi etkili olmuştur. Çevirmenin mevcut ağdaki süreci kolaylaştırması ve geliştirmesi BDÇ aracı kullanımının yanı sıra, terminoloji hazırlığına dayandırılmıştır. Dolayısıyla, katılımını kolaylaştıran çevirmen, gelecekteki potansiyel ağlardaki konumunu güvence altına almıştır. Öte yandan katılımcılar potansiyel ağların güçlendirilmesi doğrultusunda BDÇ araçlarının geliştirilmesi, nitelikli çevirmen istihdamı, alan odaklı sözlük geliştirilmesi, yapay zekânın çeviri araçlarına entegrasyonu amacıyla akademisyen-uzman gibi canlı aktörlerle iş birliği önerilerini sunmuştur. Böylece, çevirmen ve diğer aktörlerle olan *etkileşim* serbest çeviri alanında kaynak geliştirilmesine yönelik alt ağların oluşumuna dayanak olmuştur.

Serbest çeviri ağı Aktör-Ağ Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, çeviri süreci ağında karmaşık yapının süreç öncesi ağa kıyasla daha fazla aktörün etkileşiminden kaynaklandığı belirlenmiştir. Bu karmaşık ağda çevirmenin bakış açısı ve deneyimleri, çevirmenin *süreç yönetici (process manager)* rolünü ortaya koymuş, ürettiği çevirinin kalitesi ve işveren/müşteri beklentisi de *kaynak seçimini (source preference)* şekillendirmiştir. İşveren/müşteri beklentisi doğrultusunda ürün kalitesi ve aynı zamanda çevirmen çıkarlarının yönettiği *güç ilişkilerinin (power relations)*, ağda hiyerarşik bir düzene dayalı aktörler arası *sosyal asimetriye (social asymmetry)* yol açtığı gözlemlenmiştir. Bu *sosyal asimetri* sonucunda da çevirmenin her iki ağda *kısmen serbest dolaşım bir aktör (inter-network semi-free circulating actor)* olduğu çıkarımına varılmıştır. Dolayısıyla, serbestlik sınırları içerisinde aktörlerin çıkarları ve eylemleri doğrultusunda farklı aktörlerin ağa katılımını etkileyebileceğini söylemek mümkündür.

Aktör-Ağ Kuramı kapsamında, odak aktör çevirmenin bağlantı izlerini sürmek amacıyla ele alınan bu inceleme, serbest çeviri alanında çeviri öncesi ve süreci ağında çevirmenin aktörler arası etkileşim dinamiğini sağlamasıyla *merkezi* bir aktör, diğer aktörleri ağa dahil etmesiyle de *dönüştürücü*

bir aktör olduğunu ortaya koymuştur. Merkezi aktör olarak çevirmen bakış açısının ağın güçlendirilebileceği görüşünü ortaya koyan bu çalışma, çeviribilim alanında Aktör-Ağ Kuramının uygulanmasıyla diğer aktörlerin konumları ve etkileşimlerini inceleyen çalışmalara konu olabilecektir

Kaynakça

- Abdallah, K. (2011). Quality problems in AVT production networks: Reconstructing an actor-network in the subtitling industry. A. Serban, A. Matamala & J. M. Lavour (Ed.), *Audiovisual translation in close-up: Practical and theoretical approaches*. ss. 173-186. Bern: Peter Lang. 10.3726/978-3-0351-0209-3.
- Aral Duvan, M. (2021). *Türkiye’de toplum çevirmenliği bağlamında mültecilere verilen tercüman bilirkişilik hizmetleri: Ağ kuramı ışığında bir değerlendirme* [Yayınlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Austermühl, F. (2014). *Electronic tools for translators*. Routledge.
- Buzelin, H. (2005). Unexpected allies. *The Translator*, 11(2), 193–218.
<https://doi.org/10.1080/13556509.2005.10799198>
- Callon, M. (1984). Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of St Briec Bay. *The Sociological Review*, 32(1), 196–233.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-954x.1984.tb00113.x>
- Devaux, J. (2016). When the role of the court interpreter intersects and interacts with new technologies. *CTIS Occasional Papers*. 7. 4-21.
- Duraner, J. E. (2015). *Mapping network in legal translation market in Turkey: Analysis of actors from sociological perspective* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kung S. W. C. (2010). Network and cooperation in translating Taiwanese into English. A. Fawcett A, K. L. Guadarrama García, & R. Hyde Parker (Ed.), *Translation: Theory and practice in dialogue*, ss. 164–180. Londra: Continuum.
- Latour, B. (1996). On actor-network theory: A few clarifications. *Soziale Welt*, 47(4), 369-381.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press.
- Lester, S. (1999). *An introduction to phenomenological research*. Stan Lester Developments.
- McDonough, J. (2007). How do language professionals organize themselves? An overview of translation networks. *Meta: Translators’ Journal*, 52(4), 793–815.
<https://doi.org/10.7202/017697ar>

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological Research Methods*. SAGE Publications, Inc. National Association of Judiciary Interpreters & Translators. (2002). Code of ethics and professional responsibilities.

<https://najit.org/wp-content/uploads/2016/09/NAJITCodeofEthicsFINAL.pdf>

van Rooyen, M. (2019). *Tracing the translation of community radio news in South Africa: An actor-network approach*. [Yayınlanmış Doktora Tezi]. KU Leuven.

**INVISIBLE BARRIERS AND FRAGMENTED LIVES: AN ANALYSIS OF
ALIENATION AND ESTRANGEMENT IN ARUNDHATI ROY'S *THE GOD OF
SMALL THINGS***

Mehmet Recep TAŞ* – Elif Beyza TÜRKMEÑOĞLU**

Abstract

Arundhati Roy's novel, The God of Small Things, is a complex portrayal of alienation and estrangement experienced by its characters within the socio-political milieu of postcolonial India. Roy skillfully exposes the impact of societal norms and caste divisions on personal relationships, resulting in profound emotional isolation and rupture within the family unit. This evocative narrative sheds light on the disempowerment and disenfranchisement experienced by the estranged and marginalized voices. From this point of view, considering the theories of alienation, this article analyzes the various forms of alienation and estrangement depicted in the novel and explores their underlying causes and consequences. The analysis delves into the theme of familial alienation, focusing on the forbidden love between fraternal twins Estha and Rahel, and the subsequent estrangement within their family. Furthermore, the article examines the characters' alienation from the political and cultural landscape of India. It explores how the colonial legacy, combined with the rigid social hierarchy, leads to the marginalization of certain groups and individuals, ultimately deepening their sense of estrangement. Additionally, through a close reading of the novel, this article reveals how Roy employs narrative techniques such as fragmented chronology and lyrical prose to mirror the characters' fragmented identities and fragmented society. It explores the ways in which

Date Received (Geliş Tarihi): 18.08.2023

Date Accepted (Kabul Tarihi): 30.10.2023

DOI: 10.58306/wollt.1345902

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Van, Türkiye), e-posta: mehmetrecep@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5838-1948.

** Öğr. Gör., Çağ Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu (Mersin, Türkiye), e-posta: turkmenoglubeyza@gmail.com, ORCID: 0009-0008-6733-4423.

alienation and estrangement manifest themselves in the novel, and how they are inextricably linked to broader social and historical forces.

Keywords: *Arundhati Roy, alienation, estrangement, colonialism, marginalization*

GÖRÜNMEZ ENGELLER VE PARÇALANMIŞ HAYATLAR: ARUNDHATI ROY'UN *THE GOD OF SMALL THINGS* İSİMLİ ESERİNDE YABANCILAŞMA VE UZAKLAŞMA

Öz

Arundhati Roy'un romanı The God of Small Things, sömürge sonrası Hindistan'ın sosyo-politik ortamında karakterlerin deneyimlediği yabancılaşma ve uzaklaşmanın karmaşık bir tasviridir. Roy, aile biriminde derin duygusal izolasyon ve kopuşa neden olan toplumsal normların ve kast ayrımlarının kişisel ilişkilere olan etkisini ustalıkla ortaya koymaktadır. Bu etkileyici anlatı, yabancılaşmış ve marjinalleşmiş seslerin yaşadığı güçsüzlük ve seçim haklarından yoksun kalma durumunu gözler önüne sermektedir. Bu bakış açısından, yabancılaşma teorilerinden hareketle, bu makale romanda tasvir edilen çeşitli yabancılaşma ve uzaklaşma biçimlerini analiz ederek temel nedenleri ve sonuçları incelenmektedir. Analiz, kardeş ikizler Estha ve Rahel arasındaki yasak aşka ve ardından aileleri içindeki uzaklaşmaya odaklanarak ailevi yabancılaşma temasına derinlemesine inmektedir. İlaveten, karakterlerin, Hindistan'ın siyasi ve kültürel ortamından uzaklaşmasını da incelenmektedir. Sömürge mirasının katı toplumsal hiyerarşiyle birleşmesinin, belirli grupların ve bireylerin marjinalleşmesine yol açarak onların yabancılaşma duygularını derinleştirdiği gözlenmektedir. Makale ayrıca, romana yakın bir okuma yaparak, Roy'un parçalanmış kronoloji ve lirik bir anlatı gibi anlatı tekniklerini kullanarak karakterlerin parçalanmış kimliklerini ve parçalanmış toplumu yansıttığını ortaya koymaktadır. Romanın içinde yabancılaşma ve uzaklaşmanın nasıl kendini gösterdiğini ve bunların daha geniş toplumsal ve tarihsel güçlerle nasıl bağlantılı olduğunun altı çizilmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Arundhati Roy, yabancılaşma, uzaklaşma, sömürgecilik, ötekileştirme*

1. Introduction

Alienation and estrangement are two concepts that have been explored by philosophers, sociologists, and psychologists for centuries. Alienation refers to a sense of disconnection from oneself, others, or society. Estrangement refers to a state of being separated from or estranged from someone or something. These terms are often used interchangeably, but they have distinct meanings. In the context of social and political theory, alienation and estrangement are often used to describe the experience of individuals who feel disconnected from their society, their work, or their own sense of self. There are many different causes of alienation and estrangement, including economic inequality, social isolation, and political oppression. These conditions can lead to feelings of powerlessness, meaninglessness, and isolation.

The concept of alienation has roots in the works of Karl Marx, who defined it as the estrangement of individuals from the product of their labor, their fellow beings, and their own humanity (Marx, 1844: p. 328). This notion of alienation speaks to a profound disconnection between the individual and their environment, resulting in a sense of isolation, powerlessness, and loss of self. Marx argued that alienation is a product of capitalism. In a capitalist society, workers are alienated from the products of their labor, from their fellow workers, and from their own human nature. Workers are alienated from the products of their labor because they do not own the means of production. They are alienated from their fellow workers because they are competing with each other for jobs and wages. And they are alienated from their own human nature because they are forced to work in jobs that are not meaningful to them. Similarly, Max Weber explored the concept of estrangement, emphasizing the detachment individuals experience from meaningful social interactions and their own authentic identities. Weber argued that alienation is a product of bureaucracy. In a bureaucratic society, people are alienated from their work, from their fellow workers, and from their own sense of self (Weber, 1905: p. 181). Work in a bureaucracy is characterized by specialization, routinization, and impersonality. This can lead to feelings of boredom, meaninglessness, and powerlessness. Erich Fromm provides a valuable perspective on the concepts of alienation and estrangement. According to Fromm, alienation refers to a state of disconnection and separation from oneself, others, and the world at large. It is a condition in which individuals feel cut off from their own authentic selves and experience a sense of isolation and powerlessness (Fromm, 1955: p. 15). Fromm argued that alienation is a product of modern society. In a modern society, people are alienated from their own bodies, from their emotions, and from each other. This is because modern society is characterized by individualism, competition, and consumerism. These conditions can lead to feelings of isolation, anxiety, and depression. This notion of alienation resonates with the characters in *The God of Small Things* who struggle with their own identities, desires, and the societal expectations placed upon them. Fromm's definition of estrangement complements

this understanding of alienation. He describes estrangement as a loss of belongingness and a feeling of being separated from the world and others. Individuals in a state of estrangement may feel like strangers in their own lives, disconnected from meaningful relationships and a sense of purpose (Fromm, 1955: p. 21). The characters in the novel, such as Ammu, Rahel, and Velutha, experience this profound sense of estrangement as they grapple with societal norms, their own desires, and the consequences of their choices. Fromm's definition sheds light on the complex dynamics of alienation and estrangement portrayed in the novel, emphasizing the characters' struggle to reclaim their sense of self, forge connections, and find meaning amidst a world marked by societal constraints and personal yearnings. The experience of alienation and estrangement can be very different for different people. Some people may feel alienated from their work, while others may feel alienated from their family or friends. Some people may feel alienated from their society, while others may feel alienated from their own sense of self. Arundhati Roy's novel, *The God of Small Things*, intricately explores the themes of alienation and estrangement within the socio-political landscape of postcolonial India. These themes have long been subjects of scholarly analysis, drawing on various theoretical frameworks to illuminate the experiences of individuals and their relationships with society. By delving into the multifaceted manifestations of alienation and estrangement, Roy's work provides a profound commentary on the human condition in a context marked by colonial legacies and social hierarchies.

Familial alienation is a prominent theme in the novel, exemplified by the forbidden love between fraternal twins Estha and Rahel, which disrupts the conventional family structure and engenders a sense of estrangement within the family unit. The renowned sociologist Georg Simmel argues that familial alienation arises from conflicting roles and expectations within the family, leading to a sense of distance and disconnection (Simmel, 1908: p. 458). This conflict between societal norms, personal desires, and the resulting estrangement is vividly depicted in Roy's narrative, as family members grapple with the consequences of defying established social boundaries. Furthermore, *The God of Small Things* portrays characters who are alienated from the larger social and political landscape of India. Homi K. Bhabha, a prominent postcolonial theorist, highlights the ambivalence, fragmentation, and dislocation experienced by postcolonial subjects (Bhabha, 1994: p. 3). The novel exposes the entwined impact of colonialism and the rigid social hierarchy on the marginalization of certain groups and individuals, exacerbating their experiences of powerlessness, disenfranchisement, and cultural alienation. By exploring the complexities of identity formation and the negotiation of belonging in a postcolonial context, Roy's work resonates with the insights of Bhabha and other scholars who examine the effects of colonialism on subjectivity and cultural identity. Roy employs evocative storytelling techniques, such as fragmented chronology and lyrical prose,

to mirror the fragmented identities and shattered relationships of the characters. This fragmented narrative structure reflects the pervasive alienation and estrangement experienced by the characters, highlighting the disorienting effects of social and personal alienation. Roy's narrative techniques, akin to the fragmented reflections in a broken mirror, mirror the fragmented identities and shattered relationships of her characters. The narrative's fragmented chronology and lyrical prose echo Fredric Jameson's assertion that narrative mirrors the fractured reality it depicts (Jameson, 1981: p. 17). Through this intricate tapestry of storytelling, Roy unfurls the reverberations of alienation and estrangement, each thread a testament to the complexities of navigating societal expectations and personal aspirations. Roy's fragmented chronology serves as a narrative device that artfully weaves together past and present, inviting readers to navigate the intricate layers of memory and experience. For instance, the novel opens with the scene of Rahel's return to Ayemenem after years of estrangement, then seamlessly transitions to the siblings' childhood experiences, allowing the reader to piece together the puzzle of events that led to their separation. This temporal dissonance creates a sense of temporal estrangement, emphasizing the emotional distance between the characters' past and present selves. The narrative's non-linear structure poignantly reflects the characters' fractured lives, evoking a poignant resonance with the broader themes of alienation and estrangement. Roy's lyrical prose is a powerful tool that enhances the emotional impact of the novel, drawing readers into the characters' inner turmoil. Through poetic language, Roy captures the characters' fleeting moments of joy, longing, and despair. Take, for instance, the lyrical depiction of Ammu and Velutha's forbidden love, "They all broke the rules. They all crossed into forbidden territory. They all tampered with the laws that lay down who should be loved and how. And how much." (Roy, 1997: p. 313). The fluidity and depth of Roy's prose resonate with the characters' emotional landscapes, reflecting their struggles to navigate societal constraints and familial expectations. In a similar vein, Roy's poetic descriptions of nature and the environment create an immersive backdrop that amplifies the characters' emotional states. Consider the description of the Meenachal River, "The Meenachal... Great spate, turmoil, turbulence. Agasthyamala, the mountain that loved the river and the river that loved the mountain." (Roy, 1997: p. 14). This lyrical portrayal not only enriches the setting but also accentuates the characters' sense of interconnectedness and estrangement from their surroundings. By skillfully intertwining fragmented chronology and lyrical prose, Roy captures the intricate dance between the characters' fractured identities and their tumultuous relationships. These narrative techniques invite readers to delve into the characters' emotional landscapes, ultimately shedding light on the profound impacts of alienation and estrangement within the complicated tapestry of postcolonial India.

Arundhati Roy, an acclaimed Indian author and activist, garnered international recognition with her debut novel, *The God of Small Things*, published in 1997. Roy's literary prowess and insightful social commentary have established her as a prominent voice in postcolonial literature. Born in Shillong, India, Roy's own experiences of growing up in a country grappling with the aftermath of colonial rule heavily influenced her writing. Through her evocative prose and nuanced storytelling, Roy navigates complex themes of alienation, estrangement, and societal hierarchies, offering readers a captivating exploration of the human condition within the context of postcolonial India. Set in the southern Indian state of Kerala during the late 1960s, *The God of Small Things* revolves around the lives of the dysfunctional *Ipe* family. The narrative unfolds through the perspectives of two estranged siblings, Estha and Rahel, as they recount their childhood experiences and the tragic events that tore their family apart. The novel explores the complex web of relationships, societal norms, and the weight of history that shape the lives of its characters. Through a non-linear narrative structure, Roy skillfully weaves together past and present, unveiling the consequences of forbidden love, social prejudices, and the burden of tradition on the characters' lives. *The God of Small Things* offers a poignant exploration of alienation and estrangement within the postcolonial context of India. By examining familial alienation, societal marginalization, and fragmented identities, Roy's work provides a profound commentary on the human condition and the complex interplay between individual experiences and broader socio-political forces.

2. Alienation and Estrangement in *The God of Small Things*

The God of Small Things portrays a multitude of characters who experience varying degrees of alienation and estrangement within the intricate social fabric of postcolonial India. Estha and Rahel, the central characters, grapple with a profound sense of alienation resulting from their traumatic childhood experiences and the societal constraints imposed on them. The twins' forbidden love and their subsequent separation embody a deep sense of estrangement within the familial and societal structure (Roy, 1997: p. 45). They face estrangement and isolation due to the strict societal norms and caste divisions. For instance, when Estha and Rahel's relationship is discovered, they are ostracized and pushed further into alienation. The following excerpt demonstrates their profound estrangement: "So when Estha and Rahel reunited after twenty-three years, they both knew that they were waiting for each other. Rahel, for Estha to cross the river that stretched between them. Estha, for Rahel to leave it" (Roy, 1997: p. 329). The novel's narrative technique further accentuates their alienation, as the fragmented chronology mirrors the fractured nature of their identities and relationships. Ammu, the twins' mother, also faces alienation due to her status as a divorced woman in a conservative society. Her marginalization and lack of agency are poignantly depicted

through her constrained interactions with the community (Roy, 1997: p. 67). Velutha, an *Untouchable* and a key figure in the narrative, endures both societal and economic alienation due to his lower caste status. His forbidden relationship with *Ammu* further intensifies his estrangement, as it challenges the rigid social hierarchies and brings forth the wrath of the oppressive power structures (Roy, 1997: p. 122). The character of Velutha, being a Dalit, faces alienation and marginalization due to deeply ingrained societal prejudices. The following excerpt highlights his sense of isolation: “Velutha, as far as they were concerned, was nobody. He didn't matter. Nobody saw him, nobody even looked at him, nobody knew he existed” (Roy, 1997: p. 55). Another example of Velutha's estrangement is evident in these lines: “Velutha had no place in the new order of things. The Love Laws said that members of his community could not touch members of ours. The laws that lay down who should be loved, and how. And how much” (Roy, 1997: p. 85). The wider social context in *The God of Small Things* exemplifies the effects of colonialism and caste oppression, contributing to the alienation and estrangement experienced by the characters. The legacy of colonial rule and its remnants are seen in the rigid social hierarchy that perpetuates discrimination and marginalization (Bhabha, 1994: p. 55). The characters' entanglement within this socio-political framework exacerbates their sense of alienation, particularly for marginalized groups such as the *Untouchables* and women. Roy's poignant storytelling, infused with vivid imagery and lyrical prose, captures the characters' experiences of alienation and estrangement. Her nuanced exploration of the characters' inner worlds and their interactions with the external environment amplifies the themes of isolation, disconnection, and the struggle to find a sense of belonging. The novel's profound portrayal of alienation and estrangement resonates with the insights of scholars like Bhabha, who explore the complex dynamics of power, identity, and displacement in postcolonial societies.

One of the significant instances of alienation and estrangement in *The God of Small Things* is portrayed through the character of Baby Kochamma, the twins' grandaunt. Baby Kochamma's life is marked by a deep sense of alienation stemming from her unrequited love for Father Mulligan, a Catholic priest. This unfulfilled desire creates a lasting bitterness within her, leading to her isolated existence and the manipulation of those around her (Roy, 1997: p. 27). Baby Kochamma's emotional alienation and the consequent estrangement from society illustrate the impact of unfulfilled desires and the resulting isolation. Furthermore, the novel exposes the alienation and estrangement experienced by characters caught in the oppressive grip of societal expectations and gender norms. *Rahel*, as a woman in a patriarchal society, faces constraints on her autonomy and self-expression. The societal expectations imposed upon her and the limitations placed on her desires contribute to her sense of estrangement (Roy, 1997: p. 189). The portrayal of Rahel's struggles reflects the broader reality faced by women in a society that perpetuates gender-based

oppression and discrimination. The character of Velutha, an *Untouchable* and a talented carpenter, represents the systemic alienation and estrangement faced by the lower castes in Indian society. His marginalization is rooted in the caste hierarchy and the deeply ingrained prejudices that lead to his exclusion from mainstream society. Velutha's forbidden relationship with Ammu, an upper-caste woman, further intensifies his sense of alienation and estrangement as it defies societal norms and exposes him to severe consequences (Roy, 1997: p. 122). The novel presents Velutha's story as a poignant commentary on the dehumanizing effects of caste-based discrimination and the alienation experienced by those deemed *untouchable*.

In addition to the characters' experiences, the narrative style and structure employed by Roy contribute to the theme of alienation and estrangement. The fragmented narrative, with its nonlinear chronology and shifting perspectives, mirrors the disorienting nature of the characters' lives and the fractured sense of self they experience (Roy, 1997: p. 15). This narrative technique effectively conveys the multifaceted aspects of alienation and estrangement, emphasizing the disjointed realities faced by the characters and their struggle to navigate the complexities of their existence.

Secondary sources analyzing *The God of Small Things* also shed light on the themes of alienation and estrangement within the novel. Scholarly works such as Ranjan Ghosh's *Arundhati Roy's The God of Small Things: A Reader's Guide* provide critical insights into the complexities of the characters' experiences and the sociopolitical context that exacerbates their alienation. Ghosh offers valuable commentary on *The God of Small Things*, shedding light on the themes of alienation and estrangement within the novel. Ghosh argues that the characters' desires and aspirations play a significant role in shaping their experiences of alienation and estrangement (Ghosh, 2008: p. 17). He highlights how societal expectations, historical forces, and personal yearnings intersect and create tensions, leading to a sense of detachment from oneself and others. Ghosh's analysis underscores the complexity of the characters' struggles, as they navigate the conflicting forces of conformity and individuality. This suggestion is evident in how the characters are alienated from the political and cultural landscape of India: "They all broke the rules. They all crossed into forbidden territory. They all tampered with the laws that lay down who should be loved and how. And how much" (Roy, 1997: p. 327). The novel becomes a rich exploration of the human condition, where individuals grapple with their place in the world and the inherent challenges of seeking selfhood, connection, and agency. R. Nair, too, provides insightful commentary on the novel delving into the themes of alienation and estrangement within the narrative. Nair underlines the *intersectionality* of caste, gender, and postcolonial identity in Roy's novel. His work examines the ways in which characters like Velutha, Ammu, and Rahel navigate their marginalized positions within society, leading to experiences of alienation and estrangement.

Nair focuses on the interplay of caste, gender, and postcolonial identity in the novel, examining how these factors contribute to the characters' experiences of alienation and estrangement. Nair argues that the characters' marginalization due to their caste and gender positions results in their profound sense of otherness and disconnection from the dominant social order (Nair, 2002: p. 70). Through Nair's analysis, we gain a deeper understanding of how power structures shape the characters' identities and their interactions with others. The commentary highlights the ways in which alienation and estrangement emerge as consequences of social hierarchies and the impact of colonial legacies. M. Verma's analysis of *The God of Small Things* focuses on the postcolonial feminist discourse within the novel, shedding light on the themes of alienation and estrangement. Verma argues that the characters' experiences of alienation and estrangement are deeply intertwined with issues of gender, power, and patriarchy (Verma, 2007: p. 54). Verma examines how women in the novel, such as Ammu and Baby Kochamma, navigate oppressive social structures and confront societal expectations that contribute to their sense of alienation and estrangement. Verma's analysis highlights the ways in which gender dynamics intersect with postcolonial contexts, emphasizing the complexities of the characters' struggles as they navigate both colonial legacies and patriarchal norms. The female characters in *The God of Small Things*, such as Ammu and Rahel, grapple with societal expectations that confine them within prescribed gender roles and limit their opportunities for self-expression and autonomy (Verma, 2007: p. 56). This gendered alienation reinforces the patriarchal power structures that marginalize and oppress women within the novel. The character of Ammu experiences alienation and estrangement due to the oppressive gender roles imposed by society. The following excerpt reflects her sense of confinement: "Because she was divorced, Ammu was not permitted to touch them. Not even to hug them. Not even to hold their hands" (Roy, 1997: p. 29). In his article, V. Indrakumar delves into the theme of alienation and the quest for self-identity within the context of untouchability in *The God of Small Things*. Indrakumar argues that the characters belonging to the untouchable caste, such as Velutha and Velutha's family, face severe alienation due to their marginalized social position (Indrakumar, 2015: p. 279). Velutha is a carpenter who works for the Syrian Christian family of the *Ayemenem* household. He is a skilled worker and is well-respected by his employers, but he is also treated as an outcast because of his caste. This alienation is evident in the way that Velutha is treated by the other characters in the novel. He is often ignored or spoken to in a condescending manner. He is also subjected to physical abuse, as when he is beaten by the police for no reason. The alienation that Velutha experiences is a reflection of the larger social and political context of India. The caste system is a deeply entrenched system of inequality that has been in place for centuries. *Untouchables* are considered to be the lowest caste in the system and are treated as outcasts. They are denied access to education, employment, and other basic rights. *The God of Small*

Things is a powerful indictment of the caste system. Roy shows how the caste system creates a society in which people are divided and alienated from each other. She also shows how the caste system can lead to violence and oppression. Velutha is a complex character who is struggling to find his place in the world. He is torn between his loyalty to his family and his desire to be free from the constraints of the caste system. In the end, Velutha chooses to fight for his freedom, even though it means risking his life. Indrakumar examines how the characters' struggle for self-identity becomes intertwined with their experience of being *untouchables*, as they face discrimination, exclusion, and dehumanization from the dominant society. The characters from the lower castes, such as Chacko's ex-wife Margaret and their daughter Sophie Mol, feel alienated and emotionally isolated within the rigid caste system. The excerpt below highlights their experiences: "Margaret Kochamma was an anglophile, an English-educated divorcee who wore her divorce like a hidden shame... Sophie Mol's mother had married beneath her. Worse still, she had married an untouchable" (Roy, 1997: p. 95). Indrakumar's analysis sheds light on the social and political dimensions of alienation faced by the *untouchable* characters, offering a deeper understanding of their plight and the larger issues of caste-based marginalization depicted in the novel.

Building upon the theories of alienation and estrangement, H. K. Bhabha's notion of the *third space* provides a lens through which we can examine the characters' experiences. According to Bhabha, the third space represents a site of hybridity and negotiation, where identities are formed and contested (Bhabha, 1994: p. 37). In *The God of Small Things*, characters like *Ammu* and *Rahel* navigate this third space, caught between societal expectations and their own desires, resulting in a profound sense of alienation and estrangement. Furthermore, the concept of social alienation as proposed by Karl Marx illuminates the characters' experiences in the novel. Marx argues that under capitalist systems, individuals become estranged from the products of their labor, from others, and from their own human essence (Marx, 1867/1990: p. 83). This concept resonates with the character Velutha, whose marginalized position as an *Untouchable* and his forbidden relationship with *Ammu* exemplify the societal alienation experienced by those who deviate from social norms. The characters grapple with their sense of alienation in various ways. *Ammu*, for instance, experiences a profound sense of alienation within her own family. One instance of alienation within the family can be seen in the strained relationship between *Ammu* and her children, *Estha* and *Rahel*. The following excerpt portrays the emotional distance and estrangement between them: "And when *Ammu* died, as she did when *Estha* was thirty-one, and *Rahel*, twenty-three, each thought that the other had not loved her enough. *Estha*, because by then *Rahel* was a married woman. And *Rahel*, because by then *Estha* was an Oxford scholar" (Roy, 1997: p. 21). *Ammu*'s rebellious nature and the forbidden relationship she forms with Velutha, a member of the *Untouchable* class, result in her being ostracized and

marginalized by her own kin (Roy, 1997: p. 105). Ammu's yearning for love and freedom, juxtaposed with society's strict norms, reflects the conflict between personal desires and societal constraints that contribute to her sense of estrangement. Rahel, Ammu's daughter, also struggles with a deep-seated feeling of alienation. Growing up in a broken family and witnessing tragic events, she develops a sense of detachment from the world around her. This detachment is exemplified by her recurring thoughts of being a displaced person, feeling disconnected from her own identity and the society she inhabits (Roy, 1997: p. 16). The quote below shows how Rahel has been estranged from her mother: "Rahel imagined herself as an orphan, all children were orphans in those books. They didn't have mothers. Their mothers had died, or disappeared, or were never spoken of. In their place, magical beings who loved them." (Roy, 1997: p. 19). Rahel's experience aligns with Marx's concept of social alienation, where individuals become estranged from their own human essence and feel detached from the products of their labor (Marx, 1990: p. 83). Velutha, an *Untouchable* and a skilled carpenter, faces both social and economic alienation due to the rigid caste system. His marginalized status and forbidden love for Ammu lead to his tragic fate, as he becomes a victim of society's oppressive structures. Velutha's struggles epitomize the consequences of social alienation, where individuals are excluded from the fruits of their labor and denied the recognition and rights afforded to others (Marx, 1990: p. 83). His ultimate sacrifice underscores the devastating effects of alienation and the oppressive nature of the caste system. Another instance of alienation and estrangement can be seen in Baby Kochamma's character. The character of Baby Kochamma exemplifies the consequences of societal expectations and her subsequent estrangement from her own desires and aspirations. The sentence below sheds light on her inner turmoil: "But Baby Kochamma didn't notice the change in herself, only the changes in others. She was lonely, but she was used to it. She had already been lonely for a lifetime" (Roy, 1997: p. 55). Despite her privileged position in society, she experiences a profound sense of dissatisfaction and loneliness. Her unrequited love for Father Mulligan, a forbidden and unattainable object of desire, highlights her yearning for emotional connection and the resulting estrangement she feels (Roy, 1997: p. 150). This echoes Bhabha's notion of the *third space*, where desires and identities are formed and contested, but also highlights the inherent tensions and unfulfilled desires that contribute to a sense of alienation (Bhabha, 1994: p. 37).

The theme of estrangement is further evident in the character of *Chacko*, Ammu's brother. Having spent years abroad, he returns to India with a Westernized mindset that sets him apart from his own culture. *Chacko's* struggle to find a sense of belonging is exemplified by his failed marriage and his obsession with his ex-wife, Margaret Kochamma. This longing for connection, coupled with his displacement and cultural dislocation, leads to his continued estrangement from the Indian society he returns to (Roy, 1997: p. 189).

Chacko's experience resonates with the concept of estrangement as proposed by Marx, where individuals feel detached from their own essence and experience a sense of dislocation within their social environment (Marx, 1990: p. 83). Furthermore, the character of Sophie Mol also exemplifies the theme of alienation and estrangement. As an English girl visiting her Indian relatives, *Sophie* stands out as the 'Other' within the social and cultural context of Ayemenem. Her physical appearance and foreignness make her an object of curiosity and scrutiny, leading to her feeling alienated and estranged from the local community (Roy, 1997: p. 33). The character of Sophie Mol, an English visitor, experiences a sense of estrangement and cultural dislocation in the unfamiliar Indian setting. The following excerpt portrays her disconnection: "She felt completely estranged. Alone in an alien city" (Roy, 1997: p. 90). Sophie's experience, too, aligns with Bhabha's concept of the *third space*, where individuals negotiate their identities in relation to societal expectations and cultural differences, but also underscores the challenges and barriers faced by those who do not fit within the dominant cultural framework (Bhabha, 1994: p. 37).

Despite their alienated and estranged situations, the characters in the novel also exhibit coping mechanisms and moments of resilience. For instance, Rahel and Estha, Ammu's twin children, find solace in their bond as siblings. In the midst of a fractured family and societal constraints, their deep connection provides them with a sense of belonging and emotional support (Roy, 1997: p. 21). This highlights the human capacity to seek connection and intimacy as a way to counteract the alienation and estrangement experienced in their lives. The characters' struggles and coping mechanisms resonate with the theoretical framework of alienation and estrangement. Ammu's yearning for freedom and love, Rahel's detachment and sense of displacement, and Velutha's marginalized position and ultimate sacrifice align with the notions of personal desires conflicting with societal norms, detachment from one's essence, and exclusion from the fruits of one's labor. These parallelisms underscore the novel's exploration of the human condition and the complexities of navigating a world marked by alienation and estrangement.

By incorporating these instances of alienation and estrangement, the novel *The God of Small Things* offers a nuanced portrayal of the characters' struggles. Ammu's unfulfilled desires, Baby Kochamma's unrequited love, Chacko's cultural dislocation, and Sophie's foreignness all contribute to their experiences of alienation and estrangement. These instances align with the theoretical framework of alienation and estrangement, highlighting the conflict between personal desires and societal norms, unfulfilled longings, dislocation from one's own essence, and the challenges faced by those who do not conform to dominant cultural norms. In *The God of Small Things*, Arundhati Roy portrays various instances of alienation and estrangement experienced by the characters, which can be further analyzed through Melvin Seeman's five-fold classification of alienation. Seeman's framework encompasses five dimensions of alienation:

powerlessness, meaninglessness, normlessness, social isolation, and self-estrangement (Seeman, 1959). Melvin Seeman's theory of alienation offers a comprehensive framework for understanding the multifaceted dimensions of alienation experienced by individuals within societal structures. Seeman's seminal work, *On the Meaning of Alienation* (Seeman, 1959), delves into five distinct dimensions of alienation, each illuminating the various ways in which individuals can feel detached, disempowered, and estranged within their social contexts.

The first dimension, powerlessness, refers to the sense of helplessness and lack of control individuals experience when they perceive themselves as subordinate or unable to influence their surroundings (Seeman, 1959: p. 784). Meaninglessness, the second dimension, encapsulates the feeling of purposelessness and lack of significance in one's actions and endeavors (Seeman, 1959: p. 786). Normlessness, the third dimension, pertains to the experience of detachment from societal norms and values, resulting in a sense of disorientation and confusion (Seeman, 1959: p. 787). Social isolation, the fourth dimension, involves the perception of being disconnected and alienated from others, leading to a sense of emotional detachment and loneliness (Seeman, 1959: p. 788). Finally, self-estrangement, the fifth dimension, centers on a feeling of disconnection from one's own authentic self and identity, often resulting from societal pressures and conflicting desires (Seeman, 1959: p. 789). All these dimensions can be observed in the lives of the characters in the novel, illustrating their struggles and the consequences of their alienated states.

Firstly, the characters often experience *powerlessness*, as they find themselves trapped within societal structures and constrained by their social positions. For instance, Ammu, as a divorced woman, is marginalized and disempowered, unable to escape the judgment and scrutiny of society. This *powerlessness* is also evident in the rigid caste system that perpetuates the social hierarchy and limits the opportunities for characters like Velutha. Velutha, an Untouchable, whose lower-caste status relegates him to a position of subjugation and marginalization (Roy, 1997: p. 55). Velutha's powerlessness within the social hierarchy ultimately leads to his tragic fate, underscoring the devastating consequences of societal power imbalances. Another character who experiences the sense of powerlessness is Ammu. Ammu, the twins' mother, experiences a profound sense of powerlessness due to her status as a divorced woman in a conservative society. She is marginalized and constrained by societal expectations, leading to her estrangement from her own desires (Roy, 1997: p. 67). Secondly, a sense of *meaninglessness* pervades the characters' lives. They grapple with the loss of purpose and direction, as their aspirations and desires are thwarted by societal norms and expectations. The struggle to find purpose and direction amidst societal constraints is evident in Rahel's journey. Growing up in a broken family and witnessing traumatic events, she experiences a profound sense

of meaninglessness, leading to her detachment from the world around her (Roy, 1997: p. 16). Similarly, Chacko, Ammu's brother, returns to India with a Westernized mindset that sets him apart from his own culture, resulting in a longing for connection and a sense of belonging that remains unfulfilled (Roy, 1997: p. 189). These instances of meaninglessness underline the characters' inner conflicts and the emotional toll of their estranged states. *Normlessness* is another dimension of alienation depicted in the novel. The clash between personal desires and societal norms is a recurring theme that underscores the dimension of normlessness. This conflict between personal freedom and societal constraints can be seen in Ammu's relationship with Velutha, which defies caste and class boundaries, leading to severe consequences for both of them. Ammu's forbidden relationship with Velutha defies caste and class boundaries, challenging societal norms and resulting in her social ostracism (Roy, 1997: p. 105). Similarly, the twins, Estha and Rahel, experience normlessness when their forbidden love and subsequent separation embody a deep sense of estrangement within the familial and societal structure (Roy, 1997: p. 45). These instances of normlessness reflect the characters' struggles to navigate between personal desires and the expectations imposed by society. *Social isolation* is another form of alienation that permeates the lives of the characters. They often feel disconnected from others, unable to form genuine connections or find a sense of belonging. Rahel and Estha, for instance, experience isolation both as children and later as adults, struggling to establish meaningful relationships due to the traumas they have endured (Roy, 1997: p. 21). Sophie Mol, an English girl visiting India, stands out as the 'Other' within the local community due to her foreignness, resulting in her feeling alienated and socially isolated (Roy, 1997: p. 33). These instances of social isolation underscore the characters' sense of being marginalized and disconnected from the world around them. Lastly, the characters in the novel struggle with the sense of *self-estrangement*, feeling disconnected from their own authentic selves. This is exemplified by characters like Baby Kochamma. Baby Kochamma's unfulfilled love for Father Mulligan leads to bitterness and regret, resulting in a profound sense of self-estrangement (Roy, 1997: p. 55). Rahel, too, fight against a feeling of self-estrangement, imagining herself as an orphan and feeling disconnected from her own identity (Roy, 1997: p. 19). The characters' experiences of self-estrangement reveal their inner turmoil and the struggle to define themselves amid societal pressures. These instances demonstrate their battles with powerlessness, meaninglessness, normlessness, social isolation and self-estrangement, and illuminate the profound impact of societal structures and personal conflicts on their lives.

3. Conclusion

In her novel "The God of Small Things," Arundhati Roy presents a complex analysis of the relationships between alienation and estrangement which draws upon the theories of influential sociologists

and thinkers, such as Marx, Weber, Fromm, Simmel, Bhabha, and Melvin Seeman. Roy's exploration of these themes is both insightful and thought-provoking, providing a compelling depiction of their dynamic interplay in human experience. Through the lens of these diverse perspectives, the characters' experiences of alienation and estrangement are illuminated in a multidimensional tapestry that captures the complexities of their lives, aspirations, and struggles. Marx's notion of alienation, rooted in the estrangement of individuals from the products of their labor, finds a compelling echo in the characters' stories. Velutha, a skilled carpenter, exemplifies powerlessness as he is marginalized due to his caste and forbidden relationship with Ammu, thereby deprived of the recognition and rights commensurate with his labor's value. The characters' desires, trapped within societal structures, epitomize the meaninglessness of their aspirations, as seen through Rahel's detachment from her identity in the midst of family disintegration. Weber's exploration of rationalization and bureaucracy intersects with the normlessness experienced by the characters. Ammu and Velutha, both crossing caste and class boundaries in their love, confront societal norms that isolate them from the community. Chacko's cultural dislocation and longing for Margaret Kochamma demonstrate his own normlessness, as he is caught between the cultural values of his homeland and his Westernized experiences abroad. Fromm's concept of self-estrangement comes alive through Baby Kochamma's unrequited love for Father Mulligan, leading her down a path of manipulation and bitterness. Rahel's detachment from her own identity, in part due to societal expectations and personal traumas, further exemplifies self-estrangement as described by Fromm. Simmel's notion of the stranger is embodied by Sophie Mol, an English girl in a foreign land, experiencing social isolation due to her foreignness. In the same vein, the twins, Rahel and Estha, navigate a third space between societal norms and personal desires, encapsulating Bhabha's theory. Incorporating Melvin Seeman's five-fold classification of alienation, the novel emerges as a vivid portrayal of the dimensions of powerlessness, meaninglessness, normlessness, social isolation, and self-estrangement. Ammu's limited interactions, Velutha's marginalized status, Chacko's cultural dislocation, and the twins' emotional detachment epitomize these dimensions. Ammu, forbidden from touching her own children due to societal norms, grapples with powerlessness. Velutha's marginalized status as an untouchable embodies social isolation and powerlessness. Chacko's cultural dislocation and obsession with Margaret Kochamma reflect both normlessness and self-estrangement. Rahel's detachment from her own identity signifies self-estrangement, while Sophie Mol's foreignness leads to social isolation and normlessness.

In conclusion, *The God of Small Things* emerges as a masterful exposition of alienation and estrangement, richly informed by the theories of Marx, Weber, Fromm, Simmel, Bhabha, and Melvin Seeman. The characters' experiences are presented objectively, inviting readers to contemplate the intricate

dynamics of power, societal norms, personal desires, and the universal human longing for connection, meaning, and agency. Roy's narrative, intricately woven with sociological insights, becomes a mirror reflecting the complex mosaic of human existence, where amidst alienation and estrangement, there exists the potential for resilience, transformation, and the pursuit of authenticity. Through the characters' emotional journeys, readers are compelled to explore the nuanced interplay of societal structures and individual aspirations, inviting them to a deeper understanding of the universal threads that bind us all in the tapestry of the human experience. Thus, the novel serves as a powerful reminder of the consequences of alienation and estrangement on individuals and the larger society. It highlights the urgent need for social change and transformation. To create a society where individuals are not alienated and estranged, it is crucial to address the structural inequalities, oppressive norms, and power imbalances that perpetuate such conditions.

For fostering a more inclusive and connected society, empathy and understanding ought to be promoted. Encouraging dialogue and creating spaces for open discussions can help bridge the gaps between individuals and foster a sense of belonging. Embracing diversity, challenging discriminatory practices, and actively working towards social justice can contribute to dismantling the systems that perpetuate alienation and estrangement. Furthermore, providing equal access to resources, education, and opportunities can empower individuals to break free from the cycles of alienation and estrangement. Investing in social welfare programs, supporting marginalized communities, and promoting inclusivity in all aspects of society can create a more equitable and harmonious environment. Ultimately, the journey towards a society free from alienation and estrangement requires collective effort and a commitment to upholding human dignity and equality. By recognizing and addressing the root causes of alienation and estrangement, we can strive towards a more compassionate and interconnected world where individuals are empowered to live fulfilling lives, forming genuine connections, and realizing their full potential. The novel's exploration of these themes deepens our understanding of the complexities of human existence and the profound impact that alienation and estrangement can have on individuals' lives. It prompts us to reflect on the universal struggles faced by individuals in their pursuit of selfhood, connection, and belonging within a world marked by societal expectations, historical legacies, and personal desires.

References

- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. London, Routledge.
- Fromm, E. (1955). *The Sane Society*. Holt, Rinehart and Winston.
- Ghosh, R. (2008). Between Desire and Destiny: A Postcolonial Reading of Arundhati Roy's *The God of Small Things*. *Atlantic Literary Review*, 9(1), 15-24.
- Ghosh, R. (2012). *Arundhati Roy's The God of Small Things: A Reader's Guide*. Anthem Press.
- Indrakumar, V. (2015). The Alienation of Untouchables and the Need for Self-Identity in Arundhati Roy's *The God of Small Things*. *Language in India*, 15(3), 273-286.
- Jameson, F. (1981). *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. Cornell University Press.
- Marx, K. (1844). *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. Progress Publishers.
- Marx, K. (1990). *Capital: A Critique of Political Economy (Vol. 1)*. Penguin Classics. (Original work published 1867)
- Nair, R. (2002). Interrogating the Margins: Postcolonial Identity, Caste, and Gender in Arundhati Roy's *The God of Small Things*. In E. Dawson-Varughese (Ed.), *Women's Fiction and Post-9/11 Contexts* (pp. 67-88). Routledge.
- Roy, A. (1997). *The God of Small Things*. Random House.
- Seeman, M. (1959). On the Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791. <https://doi.org/10.2307/2088565>
- Simmel, G. (1908). The Sociology of Secrecy and Secret Societies. *American Journal of Sociology*, 11(4), 441-498.
- Verma, M. (2007). Postcolonial Feminist Discourse in Arundhati Roy's *The God of Small Things*. In S. Nag (Ed.), *Critical Perspectives on Arundhati Roy* (pp. 51-61). Sarup & Sons.
- Weber, M. (1905). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Charles Scribner's Sons.

**IBN HAZM OF AL-ANDALUS AND CÁO XUĒQÍN OF CHINA:
LOVE AND GENDER IN COLLAPSING SOCIAL STRUCTURES**

Abdülsait Aykut* – Zǐxīng Wú**

Abstract

In this paper, we discuss the opinions of Ibn Hāzım and Cáo Xuěqín on love, sex and gender. The Ring of the Dove and Dream of the Red Chamber were written when their authors' respective societies experienced multifaceted crises. Ibn Hāzım and Cáo Xuěqín were both of noble birth, but the decline of their societies forced them to leave their ranks and look at society in a new light. We discussed their views on the topics of reason and love, ideal and real love, and the nature of love. We observed that Ibn Hāzım concluded his opinion on love with an ideal but imaginary vision, on the other hand, Cáo Xuěqín came to a more complex and protest conclusion for love in his novel. Finally, we try to demonstrate how and why Ibn Hāzım and Cáo Xuěqín take steps to critique the patriarchal structure of their collapsing feudal societies, reconceptualize love, and make an early case for gender equality.

Keywords: *Ibn Hāzım, Cáo Xuěqín, The Ring of the Dove, Dream of the Red Chamber, isolation and equality in love.*

Date Received (Geliş Tarihi): 01.10.2023

Date Accepted (Kabul Tarihi): 22.12.2023

DOI: 10.58306/wollt.1369403

* Associate Professor, School of International Studies, Sun Yat-sen University (Zhuhai-China), e-mail: aykut@mail.sysu.edu.cn, ORCID: 0000-0003-2708-3881.

** MA Student, School of International Studies, Sun Yat-sen University (Zhuhai-China), e-mail: wuzx23@mail3.sysu.edu.cn, ORCID: 0009-0003-5875-6265.

ENDÜLÜSLÜ İBN HAZM VE ÇİNLİ CÁO XUĒQÍN: ÇÖKEN TOPLUMSAL YAPILARDA AŞK VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Öz

Bu makalede İbn Hazm ve Cáo Xuěqín'in aşk ve toplumsal cinsiyet hakkındaki görüşlerini tartışmaktayız. Güvercin Gerdanlığı ve Kızıl Odanın Rüyası, her iki yazarın çok yönlü toplumsal krizler yaşadığı bir dönemde yazılmıştır. Hem İbn Hazm, hem de Cáo Xuěqín asil bir aileden geliyordu; ancak mensup oldukları sosyal sınıfın gerilemesi onları buldukları pozisyonlardan kopardı; böylece yaşadıkları topluma karşı yeni bir bakış geliştirdiler. Burada ayrıca akıl ve aşk, ideal ve gerçek aşk, aşkın mahiyeti gibi konularla ilgili görüşlerini de tartıştık. İbn Hazm'ın aşk hakkındaki görüşlerini ideal fakat hayali bir vizyonla sonuçlandırıldığını, buna karşılık Cáo Xuěqín'in aşk konusunda daha karmaşık ve protestocu bir sonuca vardığını gözlemledik. Son olarak, İbn Hazm ve Cáo Xuěqín'in çökmekte olan feodal toplumların ataerkil yapısını eleştirme, aşkı yeniden kavramsallaştırma ve belki de toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda erken bir örnek olma bağlamında ne tür adımlar attıklarını göstermeye çalıştık.

Anahtar Sözcükler: *İbn Hazm, Cáo Xuěqín, Güvercin Gerdanlığı, Kızıl Odanın Rüyası, aşkta yalnızlık ve eşitlik.*

1. Introduction

The two authors whose works we analyze in this paper have hardly anything in common. They never interacted with one another because they were born in different millennia and wrote in different languages. The literary cultures they contributed to and the religions they practiced were oceans apart from each other. What brings them together in this paper is not the comparable social circumstances under which they produced their respective works either, but rather the very similar sensitivities they seem to have developed in response to those circumstances. As we will discuss later, the collapse of the social structure to which both writers belonged must have led them to take a different attitude toward

women and love. In particular, their economic weakness, the loss of powerful friends, the loss of the privileges they had previously enjoyed, and the changing political environment undoubtedly influenced their views. The state of collapse they experienced must have led them to an enlightenment about women and love.

Ibn Ḥazm was a prodigy born in 994 in the eastern part of Córdoba (Ibn Bashkuwāl, 1996: 415-417). According to his disciple al-Ḥumaydī, he was of Persian origin (1966: 308-310). With the support of records in Šā'id al-Andalusī (1912: 75-77), some historians claimed that Ibn Ḥazm was originally from Spain and that his mother was of Spanish origin (Dozy, 1931: 326-332). Although Ibn Ḥazm recorded the names and genealogies of the Muslim scholars of Arab origins in his work *Jamharat ansāb al-'Arab*, he never discussed his genealogy (Wasserstein, 2013: 69-87).¹ His famous work on love, namely *Ṭawq al-ḥamāmah fī al-ulfat wa al-ullāf* (طوق الحمامة في الألفة والألاف) was published many times (Petrof, 1914; Bercher, 1949; al-Şayrafi, 1950; Makkī, 1975; al-Qāsimī, 1980; 'Abbās, 1980; Sa'd, 1992), and translated to several languages, including English (Arberry, 1994). Also, Giffen's research explains Ibn Ḥazm's approach to love (Giffen, 1971: 23-25, 79-80, 129-131).

Cáo Xuěqín (曹雪芹), a cornerstone of Chinese literature, was born around 1715 in Jiangning, now Nanjing. His first name is Zhān (霑), known by his style name, Mèng Ruǎn (梦阮), and pseudonym Xuěqín (雪芹), also known as Qín Xī (芹溪) and Qín Pǔ (芹圃) (Hú Shì, 2016: 31-32). His novel *Dream of the Red Chamber* (Hóng Lóu Mèng: 红楼梦) is one of the four great masterpieces of Chinese literary history and is regarded as the pinnacle of classical Chinese fiction globally. In the first decades of the Guāngxù period, many researchers in Beijing were keen on the interpretation of this book and called themselves *Redologists*. (Guō, 1980: 1-2). Guō has divided the history of the study of *Dream of the Red Chamber* into two major periods, the period from the Qianlong period of the Qing dynasty to the early years of the Republic, and the second after the May 4th Movement. Studies on *Dream of the Red Chamber* also gave rise to many schools of thought, among them those of Wang Guowei, Cai Yuanpei,

¹ Recently, an erudite collection of research on Ibn Ḥazm has been published by Brill. As editors mentioned in the *Intro* section, this collection “presents Ibn Ḥazm and his works in their historical context and analyzes his contribution to a variety of religious and secular disciplines.” See, *Ibn Ḥazm of Cordoba: The life and works of a controversial thinker*; ed. Camilla Adang, Maribel Fierro, Sabine Schmidtke, (Leiden: Brill, 2013), 826 pgs. Here, David J. Wasserstein summarizes the major discussions on his origins and ancestral lineage in the section “Ibn Ḥazm and al-Andalus”.

and Hu Shi. Under their influence, many modern Chinese humanists conducted *Red Studies*: Mou Zongsan, Rong Geng, Jiang Liangfu, Wang Kunlun, Guo Moruo, Wang Li, Bing Xin, Fallen, and Ba Jin, to name only a few (Liú, 2005: 2-8).

International scholarship on *Dream of the Red Chamber* began around the middle of the last century, including a line of early expository texts in Japan, Germany, Russia, and the United Kingdom, which mostly analyzed the novel's thematic ideas, character descriptions, style, and structure, and different book editions, etc. *Redology* was further developed outside China when, in 1980, the first symposium on the *Dream of the Red Chamber* was held at the University of Wisconsin in the United States, the first event of its kind in the international *Redology* community. At present, studies on *Dream of the Red Chamber* continue to develop globally across a wide range of fields, including philosophy, sociology, psychology, economics, and aesthetics (Wáng, 1992: 102-108).

Among the characteristics that distinguish the writings of these authors from those of their peers' and ancestors', we argue, is their common and unique gender sensitivities. Both authors lived and wrote in times of great upheavals that announced the destruction of the socio-political grounds upon which they stood. As the patriarchal societies of which they were members came crumbling down, these authors turned to women and produced writings that retrospectively read like critiques of patriarchy at large.

2. The cultural milieu of *The Ring of the Dove*

The cultural difference was both a marker for ethnicities and a prerequisite in the process of social integration in the 11th century al-Andalus where Arabs were mixed with other ethnicities. The dominant culture emerged as the result of religious exchange, and as a fusion of Arabs, Berbers, Goths, and Romans, constituting a particularly distinctive Andalusian character. As Aḥmad Amīn indicates (2013: 702.), the pillars of al-Andalus were erected responding to signals from the East, "like a radio station receiving frequencies from faraway lands" through noble commanders, the patrons of Arabic arts and culture, and pilgrimages bringing a great deal of Arabic literature to al-Andalus, including the books of history and science. The political authority of Arabs had strengthened the widespread diffusion of the

Arabic ethos in the region. The enthusiasm of the old local Andalusians helped the Arabs' acceptance by the indigenous groups. As Ḥannā al-Fākhūrī explains, "the two factors were clear; the amalgamating of the Arabs with the native peoples of the new land, and, the imitation of the Eastern Arabian traditions." (1953: 700). Classical Arabic, the language of the high literati, was considered superior by all parties. Even though al-Andalus first learned manners and fashions from the East, it developed finally its distinctive mode as a center of scholarship, similar to the Eastern Arabian cities such as Cairo, Baghdad, and Damascus.

Because Arabs of al-Andalus interacted more intensely with other ethnicities and developed a synthesis, the newly emerged Andalusian literature did not become a modest imitation of the Eastern Arabic counterpart. The new Andalusian environment differed from the Arabian Peninsula in terms of climate, natural resources, and overall geographic conditions. Newly Arabized writers would excel at depicting sceneries filled with rich emotional expression, developing the poetics that Arabs brought with them from the desert, giving rise to the distinct *muwashshah* style. As Tova Rosen indicates (2000:163–89), the *muwashshah* was the product and an epitome of the multifaceted cultural relations in al-Andalus. Its complexity reflected the diverse linguistic situation of the inhabitants, giving acknowledgment to non-Arab cultures and brave female voices, expressing secular sentiments and unordinary religious aspirations. Aḥmad Amīn compares Andalusian culture to a weave and other cultures to threads: "It is, therefore, difficult to distinguish which of the threads in this Andalusian weave are Eastern, European or innovative, but all we can do is wonder and speculate." (Amīn, 703). That is the unique, diverse, and intertwined environment where *The Ring of the Dove* of Ibn Ḥazm arose.

3. Women in *The Ring and Dream*

The author of *Ṭawq al-ḥamāmah* (طوق الحمامة) spent his childhood years surrounded by powerful women. As Kevin Fox skillfully explains, slavery existed in Iberia and throughout Europe before and after al-Andalus, but the social and cultural mix of races and religions there led to unique outcomes (Fox, 2019: 54-55). On the other hand, Ibn Ḥazm's gender sensitivities are well-recognized among scholars. Even women depicted as "slaves", or "servants" in his work did not refrain from expressing

their emotions and choices in amorous relations. Ibn Ḥazm did not paint this picture of equality only in his masterpiece *The Ring of the Dove*, but also in his other works such as *al-Faşl*, (1978: 275) and *al-Uşûl* (1996: 119-120), going so far as to recognize women's right to "prophet-hood" without second thoughts. In his masterpiece *Ṭawq al-ḥamāmah*, Ibn Ḥazm extends the category of women who were eligible to be courted to include all, regardless of their social classes, and ethnical or cultural backgrounds. In medieval European court and chivalric literature, women worthy of pursuit were often of high social status. In contrast, many of the women pursued in *The Ring of the Dove* were servants, who, regardless of their social circumstances, still clearly expressed their feelings, desires, and choices.

Women with whom Ibn Ḥazm fell in love in his youth were also servants, some of whom rejected him according to his account. As Hickman explains, Ibn Ḥazm's women have not only the right to accept and reject amorous relationships but also the right to actively pursue them. The women portrayed in *The Ring of the Dove* have the right to actively pursue love, a right that in the social context of the period was commonly viewed as a male right and duty. (Hickman, 2014: 53-68). Ibn Ḥazm not only acknowledged but also praised female agency in his poetry: "As she withdrew, the lissome maid, / This way and that she gently swayed / Ringing out a tender melody; / I love thee dearly: lovest thou me? I pictured her poise and grace / A dove that goes with perfect pace." (1994: 67)²

What distinguishes Ibn Ḥazm from his peers is his recognition of women as fully rational human beings equal to men in love relations. In fact, his ideas about sexual difference did not differ greatly from many Muslim scholars of the time, who associated masculinity with controlling passions; or, from the medieval Western belief that femininity meant irrationality. In the chapter titled "*On the vileness of sin*", he illustrated his perspectives on reason and passions, arguing that God created every human with two contrasting natures i.e., *al-'aql* [the reason or the intellect] and *al-nafs* [ego] (Ibn Ḥazm 1994: 138). Ibn Ḥazm states that God created every human being, regardless of gender, with the same essence, and he continues to explain: "These two contrary natures are the poles in a human; they are two of the body's various faculties, by means of which the body acts. Everybody has its share in these two natures,

² Ibn Ḥazm, *The Ring of the Dove: A Treatise on the Art and Practice of Arab Love*, translated by Arthur John Arberry, (London: Luzac, 1994). Henceforth, all excerpts and page numbers of *The Ring of the Dove* are taken from the PDF version of Arberry's translation at Muslim Philosophy Online: <http://www.muslimphilosophy.com/hazm/dove/ringdove.html#ch1> 2022-08-16.

according to the degree to which it responds to them.” (138-139). Ibn Hāzım acknowledges the equality of men and women in terms of feelings, decisions, responsibilities, and capability of sin and good deeds. He maintains that men and women have equal power over their passions. He places men and women on an equal footing about their accountability in the face of temptation to sin and focuses on individual characters. (139). Ibn Hāzım acknowledges the role of women as equal participants and suitors in amorous relationships, and, more crucially, as rational individuals.

Similarly, *Dream of the Red Chamber* presents a vision of women, that contrasts with the existing values of its time. Against the background of a feudal patriarchal society of 18th century China, *Dream of the Red Chamber*'s depictions of women are most reflective of its superiority in accounting for gender dynamics, whether the author Cáo Xuěqín praises women directly or through the male protagonist Jia Baoyu. Unlike his peers, Cáo Xuěqín does not only praise women's physical appearance but also his mastery finds expression in his account of women's spiritual qualities. That he incorporates women's personality traits into the portrayal of their appearance already demonstrates his sensitivities. He wrote long lines for the emotional Lin Daiyu, (Cáo Xuěqín, 2012: I, 90-91) while he described the enthusiastic Wang Xifeng as a “smiling summer face.” (I, 79).

Dream of the Red Chamber ignores beauty, which was a must for women under the male gaze of his feudal society. *Dream of the Red Chamber* violates the patriarchal norm to focus on women's distinct characters and personal independence: “I compared all the women I'd met that day and recognized their behavior and knowledge were superior to mine.” (Cáo Xuěqín & Gāo, 2015: 1-2). His concentration on and admiration for the nature of women is bold, and there is no more renowned statement than these in which Jia Baoyu remarked about the girls (Cáo Xuěqín, 2012: I, 111). He also says: “The pure essence of humanity was all concentrated in the female of the species and males were its mere dregs and offscourings.” (2012: I, 652). This viewpoint is a complete rejection of his contemporary societal paradigm. *Dream of the Red Chamber* focuses on amorous relations between men and women, as Daiyu, Cáo Xuěqín's favorite character, takes center stage to embrace the amorous quest and celebrate love. (2012: I, 226). The poems in the book display how Jia Baoyu and Lin Daiyu's feelings develop over time. Daiyu addresses the suffering they experienced before, and the happiness

they experience once they fall in love. As Daiyu observes Baoyu's love for herself, she fervently expresses concern for his conduct while celebrating this hard-won love until she accepts Baoyu's affection, thereby portraying the equality and freedom of women to their suitors.

Cáo Xuěqín's introduction of the concept of "lust" in the fifth chapter of *Dream of the Red Chamber* further elaborates on the theme of gender equality. When Jia Baoyu visits the *Land of Illusion*, the fairy named "Disenchantment" describes him as the most lustful person she has ever known in the whole world. Disenchantment defines Baoyu's lust as different from others. (2012: I, 129). Baoyu's lust does not objectify women but is the "lust of the mind", a blind and defenseless love. Here, Cáo Xuěqín turns eroticism into consideration and care.

In terms of women's portrayal, both *Dream of the Red Chamber* and *The Ring of the Dove* aim to make a case for gender equality. This is inexorably tied to the intersexuality of women in these works, that is, the idea that women and men possess both masculine and feminine qualities. The human spirit and mind exhibit characteristics typical of both sexes. Common life and mutual interaction between men and women make some people acquire heterosexual qualities, which, according to our authors, ensures coordination and understanding between the sexes. As Jung would have it, "anima" is the feminine aspect of a man's psyche, and "animus" is the masculine part of a woman's psyche (Calvin & Vernon, 1973: 46-47). Our authors would agree.

The reason why the female characters in *The Ring of the Dove* and *Dream of the Red Chamber* are innovative for their period is that the authors depict them as sexually ambivalent figures. In *The Ring of the Dove*, women display characteristics that are completely different from those of medieval women of the time, such as taking the lead in amorous relationships, as mentioned. The women of *Ring of the Dove* are defined by various degrees of imbalance between "anima" and "animus," surpassing the medieval emphasis on character consistency. The women of *Dream of the Red Chamber* are manifestly more masculine as well. Wang Xifeng, one of the most ambivalent women in *Dream of the Red Chamber*, will serve as an illustration of the strength of character. Wang Xifeng was raised "as a boy," which demonstrates that the "animus" in her character was nurtured, not repressed. She stomps on the threshold and picks her teeth with an ear digger. During her supervision of the Jia Mansion, Wang Xifeng

demonstrates a strong desire to be in charge, high regard for money and power, and good managerial abilities. Even though the Chinese social system made women subjected to men, Wang Xifeng is not a submissive woman to her husband (Cáo Xuěqín, 2012: I, 122). In short, Wang Xifeng unquestionably defies the norms of the age. The “animus” in Wang Xifeng’s personality surpasses the “anima”. (Fù Shǒu, 2005: 100-114).

The uniqueness of both *The Ring of the Dove* and *Dream of the Red Chamber* can be attributed to their attempt to break the traditional binary view that only men can act like men, while women can only act like women. Both works make women have a double temperament and pursue the truth of human nature.

3.1. Women and politics

Ibn Ḥazm had to bid farewell to the privileged and steady life of his youth due to political unrest. In his initially successful political career, he did rise to high ranks but later was imprisoned and expelled. His loyalty to the Umayyad Dynasty did not end with the fall of the Caliphate of Córdoba but was only strengthened. Despite being exiled multiple times due to his Umayyad sympathies, he remained faithful to the deteriorating Umayyad rule during the most turbulent period.

A large number of Arabs married local non-Muslim women in al-Andalus. Even in the first years of the Arab conquest, interreligious marriage was a common phenomenon, as Anwar Chejne points out (1993: 21). The Umayyad rulers used interreligious marriage as a diplomatic tool to establish stable relationships with Christian groups. In a constant transition from war to peace, the phenomenon of intermarriage, or the exchange of brides, was simply a continuous process of gift exchange. These types of exchanges may bring about a transition from hostility to support and alliance, from anxiety to trust, and fear to friendship (Lévi-Strauss, 1969: 67-68). The subjection of native women is often an extension of political and military conquest, as well as a psychological reference to the “might” of rulers. Yet the local nobles of al-Andalus too attempted to marry Muslims to protect their status, allowing new rulers to inherit regions legally in the long run. Consequently, the Arab kings’ affection for native women was not only a physical and psychological necessity but also a political issue. An interesting example in this

regard is the marriage of Uthmān ibn Abī Nas‘a “Munuza” with Lampegia, the daughter of Odo, the Duke of Aquitaine. Influenced by this marriage, Munuza made a political agreement with Odo and was finally killed by Abd al-Raḥmān ibn ‘Abdallāh al-Ghāfiqī (d. 732 AD). It seems that the major intention was to gain more political power among the competing rivals. (‘Inān, 1997:85-86).

Ibn Ḥazm’s most significant political metaphor, was his favorite maid, a servant girl whose fate was intertwined with that of his family, of Córdoba, and of the Umayyad state. During the author’s childhood, Córdoba was prosperous, stable, and wealthy. As the political unrest begins, Córdoba loses its former splendor, and the loving maid loses her beauty. Córdoba’s collapse brings the figure of the maid to the fore, the state’s destiny appearing to be linked to the destiny of the women of Córdoba through Ibn Ḥazm’s eyes (1994: 106-107).

In *Dream of the Red Chamber*, the author again reveals some of his ideas on society and politics. Numerous women meet tragic ends in the narrative; despite their independence and power, they are unable to control their destinies. Baoyu and Daiyu could not arrange their marriages. Lin Daiyu was deemed unfit to be Jia Baoyu’s wife. Her generous display of her talents, sarcasm, and sentimentality was not in line with the traditions of the time. Daiyu’s defiance is a challenge to the old patriarchal society’s authority. Eventually marrying Jia Baoyu, Xue Baochai becomes a sought-after good wife, a mother, and a kind person adhering to the rituals. Cáo Xuěqín depicts Lin Daiyu’s death to express his condemnation of this system’s persecution of human beings. By destroying these characters in his work, Cáo Xuěqín displays his opposition to the political ideals of his society and implicitly points to gender equality as an ideal.

Cáo Xuěqín favors and sympathizes with some of his characters and mocks and criticizes his villains. He depicts Lin Daiyu as a figure who fights for the author against her oppressive society. In *Dà guān yuán* (*Grand View Garden*: 大觀園), he favors characters who resist oppression in varying capacities and perish tragically. He calls for compassion for them, underlining their oppressors’ corrupt rule. Cáo Xuěqín’s brilliance is demonstrated by the fact that not all of his heroes and heroines are flawless. Wang Xifeng possesses beauty, talent, courage, and determination, but is also power-hungry and manipulative. Using the Jia Family’s power, she steals their money and torments their servants.

Eventually, at the direction of the governing power, she seeks to destroy Jia Baoyu and Lin Daiyu's marriage. In her job as steward of the Jia family, she becomes a tool to sustain the authority of the feudal rule but also represents the deterioration of this rule from the inside.

4. Reason and love

As Ormsby explains, Ibn Ḥazm considers the human to be an entity with two contradicting natures, a creature of two extremes. The self (al-nafs: النفس), motivated by desire and appetite, is one pole. The opposite pole is the reason or the intellect al-'aql: العقل which is directed by justice. The connection between these two extremes is provided by the soul al-rūḥ: الروح (Ormsby, 2000: 241). In his descriptions of love in the stories titled "*On falling in love while asleep*" (1994: 24-25) and "*On falling in love with a quality and thereafter not approving any other different,*" (1994: 32-35) young people are rational, but they fall irrationally in love with imaginary persons who appear in their dreams. Ibn Ḥazm believes that love involves a significant irrational element and that rational persons are capable of irrational perceptions and behaviors depending on the strength of their emotions. Yet he also believes that one should be rational, even in amorous affairs. His characterization of true love as a combination of "reason and sensuality" was uncommon throughout the Middle Ages, a period in which reason was always held in the highest regard. The ability to maintain a balance between reason and passion is an important aspect of Ibn Ḥazm's criteria for appraising people and their relationship to the divine.

Cáo Xuěqín and Ibn Ḥazm appear to hold similar opinions regarding whether love is a matter of desire or constraint. In *Dream of the Red Chamber*, Cáo Xuěqín defined two kinds of "lust". One is the physical desire, which is senseless and shallow. The other type of lust is mental and includes rational, considerate, and thoughtful love. Cáo Xuěqín believes that one should maintain "lust in the mind" and despises "physical desire". If love is only instinctual, that is, not rational, then it lacks the allure of the spirit. If love is purely rational, then it would never be able to elevate the psyche, and its energy would dwindle. Love brings together the rational, irrational, the instinctual, and the spiritual. With the advancement of civilization, the vigor of this longing grows. (Kiril, 1985: 117).

4.1 Nature of love

Ibn Ḥazm describes his perspective on the essence of love by pointing to the medieval theory of love, which is the union of souls; “eternal love”. This was also historically Islamic and strengthened by ancient Hellenic philosophy (Plato, 2013: 29-39). As the Prophet Muhammad says in his *hadith*, “Some souls are very keen on others and they like to be together.” (Al-Bukhārī, 2002: 820). Therefore, according to Ibn Ḥazm, true love only exists between souls that are naturally and willingly attached. This combines Plato’s perspective of love, particularly the essence of love as described in *The Symposium*. Plato’s love prefers the soul to the body: “The love of a mortal who prefers the body to the soul is revolting.” (2013: 39). Notably, love is a completely spiritual feeling, devoid of any material base. According to this perspective, pure love has nothing to do with sexual desire, which is the essence of animal nature. In the shadow of medieval religious asceticism, an increasing number of individuals opted for spiritual union and despised material union. As Ormsby indicates, Ibn Ḥazm’s concept of love is a merger between the scattered parts of the soul that have become fragmented in this material realm (Ormsby, 245). Ibn Ḥazm must have believed that the soul was first created in the Isthmus (البرزخ: al-Barzakh), with innate affinity and similarity, and that this soul was not “divided” at this dimension (Ibn Ḥazm, 1996: 121-126).³ As he explained, when the soul was sent to this material world, it was separated into different individuals, with an innate repulsion of opposites, harmony of similarities, and attraction of likenesses. These souls knew each other before the formation of the human entity, and following the soul’s incorporation into the body, each remembers what they liked and disliked. Numerous of the soul’s actual characteristics may be veiled by mishaps in the material world. These impediments do not preclude the soul from merging with its fellow souls, but they unquestionably impede this union, so the soul will recognize its similarities and compatibility with its companion and complete its union with its beloved only after extensive planning and preparation. He referred to what God said, “He it is Who did create you from a single soul, and therefrom did make his mate that he might take rest in her.” (*The*

³ Ibn Ḥazm mentioned the details of this idea in *al-Faṣl*: “God had created all souls before he created Adam, putting them in the steady place of the Isthmus (مستقر البرزخ). God is sending every soul into his/her body when the body is created in this world. Then, when the human dies, the soul will return to its former steady place.” The subject of the soul is studied under the title of “mustaqarr al-arwāḥ” (مستقر الارواح) i.e., “the steady place of the souls”.

Quran, 7: 179). In short, Ibn Hāzım believes that the highest level of love is not related to the attractiveness of the body or the harmony of the earthly personalities, but to the union of souls. As Adrian explains in his lecture, Ibn Hāzım believes that carnal desires, which may lead a person to assert that he loves two persons or is infatuated with two different persons, are not true love since the soul then is blinded by material things. For Ibn Hāzım, while the most sublime type of love is the one that announces a union of souls, this type of love is followed by the love between relatives, then the love of familiarity and the love of sharing a common goal, the love of comrades and acquaintances, etc. However, he does not dismiss worldly causes and desires altogether, recognizing the significance of physical love, and praising the physical union of lovers when “love arises as soon as spiritual concord is achieved.” (Adrian, 2018). Physical contact completes the circuit, allowing the flow of love into the soul.

In Chinese culture, *The Ching* defines love, or the relationship between Yin and Yang as follows: “Yin and Yang, which are mixed in Taiji, are divided by their disparities in clarity, emptiness, and size, becoming distinct Yin and Yang.”⁴ Yin and Yang are distinct and relative notions. Nonetheless, Yin and Yang are interactive and it is due to the combination of Yin and Yang that all things exist. This Chinese notion of love stresses the physical union of man and woman, and only the union of man and woman, i.e., Yin and Yang, can give birth to all things. The Chinese concept of love has evolved in time with the influence of Buddhism, which holds that the union of man and woman is due to “Yuanfen” (yuánfēn缘分) i.e., destiny. Since Buddhism has the principle of reincarnation, it is believed that destiny in this life is due to past life reasons (good, bad, or neutral reasons), and therefore, the union of the couple is arranged by past events: “Husband and wife in one day, marriage in a thousand lifetimes; a hundred lifetimes of cultivation to cross the same boat, a thousand lifetimes to sleep together.” (Guō & Zhāng, 2004: 62). Becoming husband and wife is the outcome of a hundred lifetimes.

In *Dream of the Red Chamber*, the love between Jia Baoyu and Lin Daiyu begins in their prior lives (Cáo Xuěqín, 2012: I, 219). Lin Daiyu was a fairy plant in a past life. When Baoyu was still a god, he watered this fairy plant every day. When the god came to the mortal world and became a human, this

⁴ For the details on Taiji and Yin Yang, see <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=690175&searchu=虚实>, 2022-02-22.

plant transformed into a human being and decided to repay Baoyu's kindness by watering him with her tears. The love between Jia Baoyu and Lin Daiyu was predestined as a "wood and stone partnership" in a previous life. *Dream of the Red Chamber* displays a significant influence of Buddhist principles on the Chinese concept of love. The original Chinese description of love does not include the concept of soul connecting; instead, it emphasizes a kind of spiritual affinity.

The perspectives of Ibn Hāzım and Cáo Xuěqín on the topic of whether the object of love is unique are similar, yet distinct, due to their diverse intellectual backgrounds. Ibn Hāzım argues that the object of true love (reunion of souls) must be unique, based on the philosophical premise that "a soul is divided into two halves, therefore love is the search of two comparable souls." Ibn Hāzım argues that physical desire may induce a person to claim that he/she loves two persons, or is infatuated with two completely different people. For Ibn Hāzım, this is not true love in the real sense, because the soul is misled here by material things. On the other hand, *Dream of the Red Chamber* reflects the singularity of real love. The protagonist Jia Baoyu seems to express his adoration for several women, praising their beauty, candor, and mental purity, stating that he "cares for everyone, and hence becomes fatigued." (Lǚ, 2005: 237). The love of Jia Baoyu is expansive, encompassing closeness, affection, respect, sympathy, pity, and so on. Jia Baoyu cares for every person, every kind of life in different circumstances, and every form of life, including the lowly maids and servants. This brotherly affection of Jia Baoyu exemplifies the Buddhist concept of the equality of all creatures and equal love for all persons. The unique love here is Jia Baoyu and Lin Daiyu's genuine, spiritually-aligned love. Wu Mihong uses the concept of "one and many" to rationalize the love between them as well as Jia Baoyu's passion for other women: "There are two aspects of life in the universe: one and many. However, the one exists within the many, and the one is more significant than the many. Therefore, everyone should comprehend the relationship between one and many and strive to pursue the one." (Wú, 2021: 118). As Wú indicates, the martyrdom of Daiyu and the monkhood of Baoyu are all about keeping one and leaving many.

4.2 Real and Ideal Love

As Eric Ormsby indicates, Ibn Hāzım's notion of humans as a "mixture" of two opposing natures,

is the impetus for building two worlds (Ormsby, 242; Ibn Hāzım, 1983: v. I, 6)⁵ Ibn Hāzım compares life in this world to the exquisite castle, which symbolizes paradise, and to the tiny cottage, which symbolizes the tomb. Why would someone choose fleeting pleasures over permanent ones? Ibn Hāzım does not dismiss this choice; it is the multitude of experiences of earthly life that causes individuals not to opt for eternal happiness. This point reveals his nuanced understanding of human nature. As Ormsby writes: “Perhaps the soul loses its imagination of splendor while traveling to the cemetery, so it clings to the tiny and compromised joys of the road rather than the pleasures of the castle.” (Ormsby, 243). Just as Ibn Hāzım laments the wreckage before him in his nostalgia for his childhood home: “A visitor from Córdoba informed me, when I asked him for news of that city, that he had seen our mansion. On the western side of the metropolis; its traces were well-nigh obliterated, its waymarks effaced; vanished were its spacious patios. All had been changed by decay. Where peace once reigned, fearful chasms yawned; wolves resorted there, ghosts frolicked, demons sported.” (Ibn Hāzım, 1994: 106).

The two worlds, real and ideal, in Cáo Xuěqín’s *Dream of the Red Chamber*, are interdependent. Although Cáo Xuěqín makes considerable use of his historical/real world as a source of inspiration for his masterpiece, his artistic vision extends well beyond historical reality. Cáo Xuěqín crafts two contrasting universes in *Dream of the Red Chamber*, one inside the *Dà guān yuán* (*Grand View Garden*: 大觀園) and the other outside. Some scholars believe that the *Dà guān yuán* is a utopian world rendered by the author with ink and brush and that the world outside the *Dà guān yuán* represents filth and degradation (Yú, 2002: 42). However, this clean ideal world is built based on the filthy real world, and Cáo Xuěqín reminds us that the cleanest is the one that emerges from the filth. He relentlessly erodes and destroys this ideal world with the might of the filthy world beyond the *Dà guān yuán* until the ideal world crumbles entirely. Baoyu is so saddened by the disintegration of the perfect world, that he ultimately decides to forsake the physical world and enter a spiritual one. Cáo Xuěqín’s inner conflict between the two worlds and his compassion for the real world stopped him from ignoring the deterioration of the ideal world at the hands of the tainted rulers. Eventually, both worlds were destroyed, and Cáo Xuěqín picked the side of “the Taoist way”.

⁵ In the source, *al-Ihkām*, (Ibn Hāzım, 1983) this paragraph is part of a long explanation of the human spirit and its potential powers like justice “adl”, wrath “ghaḍab” and lust “shahwa”, starting from page 4.

The wonderful world that Ibn Hāzım created was based on his nostalgia for his magnificent childhood, and this affluent life was inseparable from the steady Arab rule in al-Andalus. In addition to his religious longing for paradise, Ibn Hāzım's yearning for this marvelous world was a desire for the splendor of the Umayyad Empire in al-Andalus. Likewise, Cáo Xuěqín suffered a downfall. Cáo Xuěqín was in the midst of a slow transformation of Chinese feudal society, which produced and developed new economic variables of an emerging capitalist nature since the late Ming and early Qing dynasties. Consequently, a new thought that reflects the structure of the emerging capitalist economy was evolving. Cáo Xuěqín, as a relatively liberal-minded intellectual, criticized the corruption and incompetence of the feudal society at the time, while the system suppressed the emerging bourgeois mentality. Cáo Xuěqín experienced a life of poverty after his family's downfall.

Féng Qíyōng argues that *Dream of the Red Chamber* contains three critiques. The first is directed to the bureaucratic and political power groups of the time, who jointly held the imperial government and oppressed the people. In this system, poetry, books, and rituals promoted by the feudal ruling group were superficial. The rotten interior was full of male thieves and female prostitutes. They laid a net of administration to rule the people, from the emperor to the local officials, so that the people cowed to them. The second critique is focused on the prevailing thoughts of the day, which were rigid and oppressive toward individuality. The third is social criticism of the egotism and decaying culture of his time. Cáo Xuěqín desired to escape the social constraints of his era. Instead of taking the traditional imperial examinations to pursue a career in civil service, he severed himself completely from the actual society and opted to live a completely liberal life that was free of feudal constraints (Féng, 2003: 6-13). *Dream of the Red Chamber* mentions the goddess Nü-wa, who repairs the sky in the first chapter, pointing at Cáo Xuěqín's subjective desire to mend the sky (Cáo Xuěqín, 2012: I, 40).

Cáo Xuěqín also implied that there is no way to fill the holes in the sky, which refers to the objective social reality, the existence of defects, and regrets in life - including love, marriage, family, state, society, etc. Of the two paths before him, one was to live in peace, wealth, and honor and bow down to feudal governors, while the other was to sever the link to the physical world. He was resolved to escape the confines of his class, which took the form of a protest against the entire world. However,

this was not an avoidance of the outside world. Cáo Xuěqín's "eschatology" was neither an avoidance of the world nor a foresight of social trends, but a calm, disinterested critique.

5. Conclusion

In *The Ring of the Dove*, Ibn Ḥazm depicts women, love, and nature as complex, dualistic, and ambivalent. He blends the wisdom of Islam with classical Greek philosophy by describing love as a fusion of reason and passion. He also integrates Islamic philosophy into his real-life experience, observing love as a union of souls. While *Dream of the Red Chamber* sprang from a feudal setting, striving to escape its confines, it is also defined by a blending of cultures and viewpoints, whether it is the portrayal of women, the fusion of Chinese and Buddhist cultures in his concept of love, or the choosing of "the world" in the fusion of Confucianism and Taoism.

The Ring of the Dove and *Dream of the Red Chamber* were written when their authors' respective societies experienced multifaceted crises. Ibn Ḥazm and Cáo Xuěqín were of noble birth, but the decline of their societies forced them to leave their ranks and look at society in a new light. Ibn Ḥazm severely felt the decline of his world, so his work is full of sighs of regret at the passing of the heyday. Cáo Xuěqín was at the pinnacle of a feudal society's power structure, but the appearance of new forces allowed the author to break free of his bonds and objectively assess social change. Both *The Ring of the Dove* and *Dream of the Red Chamber* are critiques of the patriarchal structure of their collapsing feudal societies.

Bibliography

- Adang, Camilla., Fierro, Maribel., and Schmidtke, Sabine. (2013). eds. *Ibn Ḥazm of Cordoba: The life and works of a controversial thinker*, Leiden: Brill.
- Adrian, B. (2018). *Summary of a lecture: Dissecting the Ring of the Dove*. Ohio: Wesleyan University.
<https://digitalcommons.owu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1163&context=studentsymposium>
m 2022-02-22
- Amīn, Aḥmad. (2013). *Zuhr al-Islām*, Cairo: Mua'ssasat al-Hindāwī.

- Aykut, A. Sait. (2006). “Câhız, Seâlibî ve İbn Hazm: Klasik Arap Edebiyatında Ten ve Ten Sevgisi”, *Cogito*, no. 45, 183 – 208.
- Bukhārī Al-Şahīh* (2002). Cairo: Dār Ibn Kathīr.
- Calvin S. H. & Vernon, J. N. (1973). *A Primer of Jungian Psychology*, New York: The New American Library.
- Cáo Xuěqín & Gāo, È曹雪芹, 高鹗 (2015). 《红楼梦》。北京：人民文学出版社。
- Cao Xueqin, (2012). *The Story of the Stone [Dream of the Red Chamber]*, translated by David Hawkes, vol. I-V, London: Penguin Books.
- Chejne, Anwar George. (1993). *Historia de España musulmana*, Spain: Cátedra.
- Ḍabbī al-, Aḥmad b. Yaḥyā. (1885). *Bughyat al-multamis fī tāriḫ rijāl ahl al-Andalus*, ed. by F. Codera – J. Ribera, Madrid: Bibliotheca Arabico-Hispana.
- Dong, Wencheng. 董文成 (2003). 《红楼梦》”补天”公案通考，《红楼梦学刊》02： 167-183.
- Dozy, Reinhart Pieter. (1932). *Histoire des musulmans d’Espagne*, Leiden: Brill.
- Fākhūrī al-, Ḥannā. (1953). *Tāriḫ al-adab al-‘arabī*, Lebanon: al-Maṭba‘a al-Būlisiyya.
- Féng, Qíyōng. 冯其庸 (2003). 伟大作家曹雪芹逝世二百四十周年祭，《红楼梦学刊》04： 6-13.
- Fox, Kevin Anthony, Jr. “The Ring of the Dove: Race, Sex, and Slavery in al-Andalus and the Poetry of Ibn Hazm.” *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 42, no. 3 (2019): 54-68.
- Fù Shǒu, Xiáng傅守祥 (2005). 女性主义视角下的《红楼梦》人物——试论王熙凤和贾宝玉的“双性气质”，《红楼梦学刊》， 01： 第100页-114页。
- Giffen, Lois Anita. (1971). *Theory of Profane Love among the Arabs: The Development of the Genre*, New York: New York University Press.
- Guō, Jùn fēng & Zhāng, Fēi Zhōu. 郭俊峰, 张菲洲, (2004). 《增广贤文》。长春：吉林文史出版社。
- Guō, Yùshì. 郭豫适 (1980). 《红楼研究小史稿》，上海文艺出版社。
- Hickman, Daniel Nathan. (2014). *Ibn Hazm: An Islamic Source of Courtly Love*. PhD dissertation, University of Tennessee. For a digital copy of this dissertation, see: https://trace.tennessee.edu/utk_graddiss/2698 2022-08-22.

- Hú, Shì. 胡适 (2016). 《大家小书：红楼梦考证》，北京出版社。
- Ḥumaydī al-, Abū ‘Abdillāh Muḥammad. (1966). *Jadhwa al-muqtabis*, Cairo: al-Dār al-Miṣriyya li al-ta’lif wa al-tarjama.
- Ibn Bashkuwāl, Khalaf b. ‘Abd al-malik. (1966). *al-Şila fī tāriḫ a’immat al-Andalus*, vol. II, Cairo: Al-Dār al-Miṣriyya li al-ta’lif wa-l-tarjama.
- Ibn Ḥazm, (1948). *Jamharat ansāb al-‘Arab*, ed. by Lévi-Provençal Cairo: Dār al-ma‘ārif.
- Ibn Ḥazm, (1978). *al-Uşūl wa al-furū’*, ed. by ‘Āṭif Muḥammad al-‘Irāqī, Faḍlallāh Abū Wāfiya, Ibrāhīm Hilāl, vol. I-II, Cairo: Dār al-nahḍa al-‘arabiyya.
- Ibn Ḥazm, (1983). *al-Iḥkām fī uşūl al-aḥkām*, ed. by Aḥmad Muḥammad Şākīr, Beirut: Dār al-āfāq al-jadīda.
- Ibn Ḥazm, (1994). *The Ring of the Dove / Ṭawq al-Ḥamāmah: A Treatise on the Art and Practice of Arab Love*, trans. by Arthur John Arberry, London: Luzac. Its text at Muslim Philosophy Online: <http://www.muslimphilosophy.com/hazm/dove/ringdove.html#ch1> 2022-08-16. Arabic editions: *Ṭawq al-Ḥamāmah*, ed. by D. K. Petrof, (Leiden, 1914); by L. Bercher, (Algeria, 1949); by Ḥasan Kāmil al-Şayrafī, (Cairo, 1950); by al-Ṭāhir Aḥmad Makkī, (Cairo, 1975, and 1985); by Şalāh al-dīn al-Qāsimī, (Tunisia, 1980); by Iḥsān ‘Abbās, in *Rasā’il Ibn Ḥazm*, (Beirut, 1980); by Fārūq Sa’d, (Beirut, 1992).
- Ibn Ḥazm, (1996). *al-Faşl fī al-milal wa al-niḥal*, ed. by Muḥammad Ibrāhīm Naşr and ‘Abd al-Raḥmān ‘Umayra, vol. I-V., Beirut: Dār al-Jīl.
- ‘Inān, Muḥammad ‘Abdullāh. (1997). *Dawlat al-Islām fī al-Andalus*, Cairo: Maktabat al-Khānjī.
- Jāḥiẓ al-, Abū ‘Uthman ‘Amr ibn Baḥr. (1979). *Rasā’il al-Jāḥiẓ*, ed. by ‘Abd al-Salām Muḥammad Hārūn, Cairo: Maktabat al-Khānjī.
- Kiril, Vasilev. 瓦西列夫 著 (1985). 赵永穆 Zhao, Y.M.、范国恩 Fan, G.E.、陈行慧 Chen, X.H 译《情爱论》。北京：三联书店。
- Lévi-Strauss, Claude. (1969). *The Elementary Structures of Kinship*, trans. by James Harle Bell, John Richard von Sturmer, and Rodney Needham, Boston: Beacon Press.
- Liú, Mèngxī. 刘梦溪 (2005). 《红楼梦与百年中国》，河北教育出版社。

- Lü, Xùn. 鲁迅 (2005). 《鲁迅全集（第九卷）》。北京：人民文学出版社.
- Ormsby, Eric. (2000). “Ibn Ḥazm”, in *The Literature of Al-Andalus*, eds. María Rosa Menocal, Raymond P. Scheindlin, and Michael Sells. Cambridge: Cambridge University Press, 235–251.
- Plato, (古希腊) 柏拉图 著, (2013). 王太庆 Wang, T.Q. 译 《会饮篇》。北京：商务印书馆.
- Rosen, Tova. (2000). “The Muwashshah” in *The Literature of Al-Andalus*, eds. María Rosa Menocal, Raymond P. Scheindlin, and Michael Sells. Cambridge: Cambridge University Press, 163–189.
- Şā'id al-Andalusī. (1912). *Ṭabaqāt al-umam*, ed. by Louis Cheikho, Beirut: Imprimerie Catholique.
- “Taiji” and “Yin Yang” in Classical Chinese Literature:
<https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=690175&searchu=虚实>, 2022-02-22.
- Wáng, Lìnà. 王丽娜 (1992). 《红楼梦》在国外的流传、翻译与研究。北京图书馆馆刊01: 102-108.
- Wasserstein, David J. (2013). “Ibn Ḥazm and al-Andalus”, in *Ibn Ḥazm of Cordoba: The life and works of a controversial thinker*, eds. Adang, Camilla et al, Leiden: Brill, 69-87.
- Wú, Mì. 吴宓 (2021). 《红楼梦新谈·吴宓红学论集》。北京：人民文学出版社.
- Yú, Yīngshí. 余英时 (2002). 《红楼梦的两个世界》。上海：上海社会科学院出版社.

**GENAZINO’NUN MUTSUZLUK ZAMANLARINDA MUTLULUK ROMANI
ÜZERİNDEN 21. YÜZYILDA KADIN, ERKEK VE AİLE**

Safa Enis SAĞLIK* – Özlem ÖZEN**

Öz

Çağdaş Alman edebiyatı yazarlarından Wilhelm Genazino'nun 2009 yılında yayımlanmış Mutsuzluk Zamanlarında Mutluluk romanı, 21. yüzyıl modern toplumunun bir panoramasını vermekte, modern kentli bireyi, modern çağın açmazlarını ve onun bireyi sürüklediği anlamsızlıkları hikâye etmektedir. Çağın gerçekçi bir tasvirini yapan, insanlar arası ilişkileri ve hâkim yaşayış tarzını gözler önüne seren böyleleri bir eser üzerinden yürütülen bu çalışmada, erkek egemen kapitalist sistemin kadına ve erkeğe biçtiği roller; kadının erkek karşısındaki konumu, modern çağdaki kadın-erkek ilişkileri ve burjuva kapitalist dünyanın en küçük toplumsal ve ekonomik birimi olarak aile kurumunun mevcut durumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda materyalist bir bakış açısı benimsenerek hareket edilmiş ve romanda ana kahramanlar Wahrlich ve Traudel aracılığıyla yansıtılan toplumsal cinsiyet rollerinin, kadın ile erkeğin birbirlerine, aile kurumuna ve çocuk mefhumuna bakışının doğru bir çözümlemesini yapabilmek amacıyla, tüm bunların kaynağını aldığı tarihsel ve toplumsal koşulların izi sürülmüştür. Feminist eleştiri yönteminin ilkelerine de başvurularak yürütülen çalışma neticesinde, modern çağın toplumsal cinsiyet rollerinin eski çağlardan bugüne değin süregelen ekonomik üretim süreçlerine bağlı olarak şekillendiği ve tıpkı toplumsal sınıflar arasında olduğu gibi bir tahakküm ilişkisini içerisinde barındırdığı gösterilmiştir. Erkek üstünlüğüne dayalı olan bu ilişki, kadın bedeninin fetişleştirilmesi, kadının yanlış bilinçlenmesi, maddi üretim ve yeniden üretim süreçlerinde kadının köleleştirilmesi gibi

Date Received (Geliş Tarihi): 05.10.2023

Date Accepted (Kabul Tarihi): 19.12.2023

DOI: 10.58306/wollt.1371889

* Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı (Eskişehir, Türkiye), e-posta: saglikenis@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2498-2323.

** Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü (Eskişehir, Türkiye), e-posta: ozlemerganozen@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2163-8823.

bazı temel özelliklere sahiptir ve modern çağa ayna tutma vazifesi gören romanda tüm bunların yansımalarını görmek mümkündür.

Anahtar Sözcükler: *Ataerki, kapitalizm, toplumsal cinsiyet, kadın, aile*

**ON GENAZINO'S NOVEL *DAS GLÜCK IN GLÜCKSFERNEN ZEITEN*:
WOMAN, MAN AND FAMILY IN THE 21st CENTURY**

Abstract

The novel Das Glück in glücksfernen Zeiten published in 2009 by contemporary German writer Wilhelm Genazino provides a panorama of 21st century modern society. It narrates the modern urban individual, the dilemmas of the modern age, and the meaninglessness into which individuals are drawn. The paper, centered on such a novel that depicts a realistic view of the age, aimed to reveal the roles of women and men in the patriarchal capitalist system, the status of women as compared to men, the relationship between women and men in the modern age, and the current state of the family as the smallest social and economic institution of bourgeois capitalism. In this study, conducted through the main characters of the novel, Wahrlich and Traudel, gender roles in the modern age, the views of women and men toward each other, and their attitudes toward the family institution and child-rearing were analyzed. This analysis was carried out with materialistic approach by tracing historical and social conditions that underlie all of these subjects. Feminist criticism method was also adopted in the analysis to ensure accurate conclusions. Consequently, it was found out that the gender roles in the modern age are shaped by the relations of economic production dating back to ancient times, and these roles contain a relationship of domination, just like among social classes. This relationship, which is based on male dominance, has some fundamental characteristics such as the fetishization of the female body, false consciousness among women and the enslavement of women in the processes of material production and household production, and examples of all these aspects can be found in the novel which reflects the facts of the modern age.

Keywords: *Patriarchy, capitalism, gender roles, female, family*

1. Giriş

Edebiyat özünü toplumdan aldığı için toplumsal bir üründür. Bir edebiyat eserini yalnız kendi sınırları içerisinde ele almak, onu yazardan ve içinden çıktığı tarihsel ve toplumsal koşullardan koparmak olacaktır. Oysa genelde edebiyat eseri, özeldense roman, daima yazarından, yazıldığı çağdan, ait olduğu ya da sözünü ettiği toplumdan ve kültürden izler taşır. “Gerçeklik romanın içkin bir özelliği”dir (Adorno, 2018: 40). Dolayısıyla bir edebiyat incelemesi de bu gerçekliğe yönelmeli, toplumsal bir incelemeyi içermelidir. Bu çalışmada incelenmek üzere seçilen, çağdaş Alman yazar Wilhelm Genazino’nun 2009 yılında yayımlanmış *Mutsuzluk Zamanlarında Mutluluk* romanı, işte bu düşünceden hareketle ele alınacaktır. 21. yüzyıl modern toplumunun genel bir panoramasını çizen ve çağın gerçekçi bir anlatımını sunan eser üzerinden, günümüz üretim süreçlerinin ve yaşam tarzının bireyi sürüklediği anlamsızlıklar ağı, erkek egemen bir yapı olan burjuva kapitalist düzenin kadın ve erkek cinslerine biçtiği roller, kadının erkek karşısında nasıl konumlandırıldığı, genel olarak çağın kadın-erkek ilişkileri, kadın ile erkeğin birbirine, aile kurumuna ve çocuk mefhumuna bakışı meseleleri çözümlenmeye çalışılacaktır. Söz konusu meseleleri çözümlenmeyi sağlamak amacıyla çalışmada materyalist bir anlayış ve feminist eleştiri yönteminin ilkeleri benimsenecektir.

Feminist edebiyat eleştirisi, 1960’lı yıllarda Anglosakson dünyada ve Fransa’da, “toplumsal ve siyasal bir savaşım olarak yeniden canlanan genel feminist hareketin edebiyat alanına da kaydırılması sonucu” (Moran, 2016: 249) ortaya çıkmıştır. Temel olarak kadının toplumdaki konumunun, maruz kaldığı baskı ve sömürünün edebiyattaki yansımalarına odaklanır. Bu baskı ve sömürünün ortadan kaldırılması ve kadının ezilen bir sınıf olmaktan kurtulması, erkek egemenliğin ve erkek egemen bir sistem olan kapitalizmin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğundan, kadın mücadelesi “kaçınılmaz bir şekilde siyasal ve dolayısıyla sınıf mücadelesini de inşa eden bir şeydi[r].” (Mojab, 2018: 33) Şu durumda denebilir ki, feminizm, insanlık tarihini bir sınıf mücadeleleri tarihi olarak okuyan (Marx ve Engels, 2021: 49) Marksizm olmadan, Marksizm de yerleşik düzenin yapı taşlarından olan patriyarkanın yıkılması için savaşım veren kadın mücadelesi olmadan var olamaz.

Marksizm, toplumsal yaşayış biçimlerinin sürekli değişimini savlamakta ve söylendiği üzere insanlığın bugüne kadarki tarihini sınıf savaşım tarihi olarak görmektedir. Bugün gelinen noktadaysa müesses burjuva kapitalist düzen, bu savaşımı tamamıyla yalınlaştırmış, toplumu yalnız ezen ve ezilenden ibaret iki kutba ayırmıştır. Feminizm ise kadının erkek karşısındaki ikincil konumundan kurtulmasını, tamamen ve her koşulda cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını savunmaktadır. Kadını bu ikincil konuma mahkûm eden, çağlardan beri süregelen erkek egemen yapıdır. Ve erkek egemenlik ile burjuva kapitalizmi birbiriyle iç içe ve birbirinin güvencesi olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Nasıl ki erkek egemenlik burjuva kapitalizminin ayrılmaz bir parçası ve burjuva kapitalizmi de erkek egemenliğin garantörü ise, Marksizm ile feminizm de birbirinin temel dayanaklarıdır. İşte bu

ikisinin birleşiminden oluşan Marksist feminist anlayış, kadınların gördüğü baskı ve itildiği ikincil konuma erkek egemen burjuva kapitalizminin yol açtığını öne sürer. Marksist feminizme göre kadınların kurtuluşu, “toplumsal üretime katılmalarını gerektirmekte[dir] ve bu nedenle kadınların mücadelesi, sınıf mücadelesinin önemli bir parçası”dır (Kolektif, 2019: 53).

Marksist feminist anlayışın en temel kaynaklarından olan 1884 tarihli *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserinde Engels, her şeyden evvel, toplumun başlangıcında kadının erkeğin kölesi olduğu düşüncesinin 18. yüzyıl aydınlanmasından bugüne kalmış hatalı bir düşünce olduğunu, gerçekte ilkel toplumlarda kadının özgür olmanın da ötesinde saygın bir konumda bulunduğunu, yabancı dönemde soyun kadın yanlı ilerlediğini ve kadın egemenliğinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur (2021: 35).

Fakat ekonomik yaşam koşulları geliştikçe, üretim ve geçim araçlarını elinde bulunduran erkek güçlenmiş, kadının kontrolündeki ev içi yeniden üretim önemsiz bir işten ibaret olup çıkmış ve bu durum gitgide erkeği kadın üzerinde söz sahibi kılmıştır. Buna bağlı olarak soy yapılanması da erkeğin ve erkeğin çocuklarının lehine değişmiş, analık hukuku yerini babalık hukukuna bırakmıştır (Engels, 2021: 43). Engels, analık hukukunun yıkılmasını, “kadın cinsinin dünya tarihindeki yenilgisi” (2021: 44) olarak nitelendirir.

Ekonomik yaşam eski çağlardan modern çağa doğru ilerledikçe belli başlı bazı aşamalardan geçmiştir: Önce hayvancılık gelişmiş, sonra çiftçilik ve zanaat ortaya çıkmış, üretimin hızlanıp artması da ürün fazlalığını ve nihayet meta alışverişini, yani ticareti yaratmıştır. Bu süreçte kadınlar, “çocuk doğurmanın ve yetiştirmenin getirdiği yük, onları düşük teknolojili, eve yakın ve yarı zamanlı çalışma biçimleriyle” (Faulkner, 2021: 35) kısıtladığından, yeni gelişen üretim süreçlerine katılım sağlayamamış ve üretim araçlarının hâkimi olan erkek söz konusu üretim fazlalığının da sahibi olmuştur. Erkeğin zenginliği ve gücü, ortaklaşmacılık ile anaerkinin karşısına özel mülkiyeti ve ataerkiyi çıkarmıştır. Ekonomik yaşam koşullarının bu gelişim çizgisine koşut olarak ortaya çıkan daha fazla iş gücü ve değişim değeri ihtiyacı da köleliği ve parayı dünya sahnesine taşımış, nihayetinde toplum sömüren ve sömürülen olarak, ezen ve ezilen olarak iki ayrı sınıfa bölünmüştür. Elbette toplumsal cinsiyet ilişkileri ve aile kurumu da bundan nasibini almış ve erkek ile kadın arasında da bir ezen-ezilen ilişkisi vuku bulmuştur. Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*'nde, maddi üretim araçlarını elinde bulunduranların, zihinsel üretim araçları üzerinde de denetim kurduğunu, böylece maddi üretim araçlarından yoksun olanları hem maddi hem de düşünsel olarak kendilerine tabi kılabildiğini belirtir (2013: 52). Bu tez, ekonomik koşullardaki değişime paralel olarak cinsiyetler arasında ve aile kurumunda oluşan tahakküm ilişkisinin normalleştirilmesine, burjuva kapitalizmi tarafından gizliden gizliye bu tahakküm ilişkisinin insanlığın başlangıcından bu yana geçerli olduğu düşüncesinin yayılmasına ve kitlelere kabul ettirilmeye çalışılmasına (hatta hem erkekler hem kadınlar arasında büyük oranda kabul ettirilmiş olmasına) bakılarak doğrulanabilir.

Yine bu kapsamda Engels, bu tahakküm ilişkisinin mikro örneğini sunan aile kurumuna eğilir ve Batı dillerinde “aile” anlamına gelen *familia* sözcüğünün bile esasen Romalılarda “bir adama ait kölelerin toplama” (2021: 44) anlamında kullanıldığını ortaya koyar. Buna ilave olarak Marx da modern biçimiyle ailenin, toplumda ve devlette görülen kölelik sisteminin minyatür hâlini içinde barındırdığını söyler (akt. Engels, 2021: 45). Çünkü yerleşik düzenin kadına biçtiği rol, büyük oranda ev içi ile sınırlı ve erkekten aşağı, dolayısıyla ikincil bir roldür. Bunu kırmanın yolu ise kadının ev dışı (toplumsal) yaşamda güçlenmesinden geçmektedir. Endüstri ile birlikte kadının üretim süreçlerine katılımı, toplumsal ve kültürel yaşama dahil gerçekleşmeye başlamışsa bile bu bir taraftan kadının da üretim süreçlerindeki sömürü düzeninin bir parçası olmasına yol açmış, diğer taraftan erkeğin aynı ölçüde ev içi yeniden üretime ve çocuk yetiştirmeye katılımı sağlanmamıştır. Böylece kadın yalnızca kendi kısmi özgürlüğünden (emeğe yabancılaşmak bağlamında görece bir yabancılaşmamlıktan) bir adım daha uzaklaşmış ve tabiri caizse iş yaşamı ve ev yaşamı olmak üzere iki yaşam birden sürdürme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla sanayi toplumunda da ataerkinin hâlâ en kuvvetli biçimiyle egemenliğini sürdürdüğünü ve sanayi kapitalizminin kadını özgürleştirmekten uzak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. “[İ]ki ana kurtuluş projesi”ni (Mojab, 2018: 15) birleştiren Marksist feminist anlayış ise, geçmişten beri süregelen bu düzene karşı, kadının ve erkeğin kurtuluşu için üretim süreçlerinin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeni baştan tanzim edilmesi gerektiğini öne sürer.

İşte böylesi bir pencereden bir edebiyat eserini ele almak, o eserde yansıtılan cinsiyet rollerini, kadın-erkek ilişkilerini ve buna dayalı tüm olay ve durumları, bunların kaynağını aldığı tarihsel ve toplumsal koşulların izini sürerek açıklamayı gerektirmektedir. Bu çalışmada *Mutsuzluk Zamanlarında Mutluluk* eseri üzerinden yapılmaya çalışılacak olan da tam olarak budur.

2. Mutsuzluk Zamanlarında Mutluluk Romanı Üzerinden 21. Yüzyılda Kadın, Erkek ve Aile

Wilhelm Genazino, 1943 yılında Almanya'nın Mannheim kentinde doğmuştur. Almanca, felsefe ve sosyoloji eğitimi almış, farklı gazete ve dergilerde editörlük yapmıştır. İlk romanı *Laslinstraße* 1965 yılında yayımlanmıştır. 1971'den itibaren yaşamını serbest yazar olarak sürdürmeye başlamış ve 2004 yılında Almanca konuşulan ülkelerdeki en büyük edebiyat ödüllерinin başında gelen Georg Büchner ödülüne layık görülmüştür. Yaşamı boyunca ekseriyetle eleştirel gerçekçi bir anlayışı benimseyerek yabancılaşma, kimlik karmaşası, gerçekliğin yitimi gibi konularda pek çok radyo oyunu, tiyatro eseri ve roman kaleme alan yazar, 2018 yılında Frankfurt'ta yaşamını yitirmiştir (Internationales Literaturfestival Berlin, 20.11.2023).

Mutluluğu ve mutluluk arayışını ana izlek olarak kullanan Genazino, eserlerindeki karakterlerin ortak özelliğinin mutluluk konusundaki tembellik olduğunu, onların hep başlarına güzel bir şey gelmesini sabırsızlıkla beklediklerini söyler. Fakat aynı zamanda –kendileri de bizzat birer burjuva ya da küçük burjuva olsalar da– yarattığı kahramanların burjuva mutluluğundan daima şüphelendiklerini, mutluluk için çabalasalar bile mutluluk kendilerini bulunca ona çekinceyle yaklaştıklarını belirtir (*Salzburger Nachrichten*, 21.11.2023). Yazarın 2009 yılında yayımlanan *Mutsuzluk Zamanlarında Mutluluk (Das Glück in glücksfernen Zeiten)* romanının başkahramanı da tam olarak böyle bir karakterdir.

Bu eserde Genazino, 41 yaşındaki Gerhard Wahrlich adlı başkahraman üzerinden –tıpkı diğer eserlerinde de olduğu gibi– modern kentli bireyi, modern çağın açmazlarını, onun bireyi sürüklediği anlamsızlıklar girdabını ve bireyin yabancılaşmasını işler. Roman büyük oranda Wahrlich’in düşüncelerinden, iç monologlarından oluşmaktadır. Bu düşünce ve monologlar ise genelde topluma, kişilere ve çevrede olup bitenlere yönelik gözlem ve analizleri, toplumsal normların ve düşünce kalıplarının reddini, olmak istenen kişi ile hâlihazırda olunan kişi arasında sıkışmışlığın bir dışavurumunu içermektedir.

Ben-anlatıcı diliyle yazılmış romanın anlatıcısı ve başkahramanı olan Wahrlich, felsefe alanında doktora derecesine sahip bir çamaşırhane müdürüdür. On dört yıldır aynı çamaşırhanede çalışmaktadır. Öğrenimini tamamladıktan sonra ne üniversitede ne de üniversite dışında alanına uygun bir iş bulabilmiş, neticede para kazanma zorunluluğundan bir çamaşır servisinde işe başlamıştır. “Üniversiteler kimse tarafından işe alınmayan gereğinden fazla öğrenci yetiştiriyor” (Genazino, 2020: 120) diye düşünür. Olmak istediği kişi başka, olduğu kişi başkadır. Bu açıdan, bugün dünyada ve Türkiye’de pek çok örneği görülen, kendi ilgi ve bilgi alanı dışında çalışmak ve arzuladığı hayattan farklı bir hayat sürmek zorunda kalan insanlardan biridir Wahrlich. Nitekim yazar da, verdiği bir röportajda bunun “bugün neredeyse kitlesel bir kader” (*Salzburger Nachrichten*, 21.11.2023) olduğunu dile getirmiştir. Wahrlich’in birlikte yaşadığı 27 yaşındaki kız arkadaşı Traudel ise onun öğrenimini ve doktor unvanını etkileyici buluyor gibi görünmektedir: “İpe sapa gelmez bilim dallarında, gereğinden çok daha uzun süren öğrenimlerinden sonra bu alanlarda doktora yapmaya karar veren benim gibi binlerce gereksiz uzman olduğunu idrak etmesini sağlamak için defalarca uğraştığım hâlde doktor unvanım Traudel’in gözlerini kamaştırıyor” (Genazino, 2020: 43).

Bir banka çalışanıdır Traudel. Uzun yıllardır Wahrlich ile birlikte yaşayan bekâr bir kadındır. Fakat modern çağın pek çok kitle insanı gibi evlenmek, çocuk doğurmak ve bir çekirdek aile kurmak istemektedir. Wahrlich ise, diğer tüm toplumsal normlardan ve hâkim yaşayış biçiminden olduğu gibi bundan da kaçınmaktadır. Toplumca kabul görmüş bir iddia olan, “kadınların evlilik üzerinden güvencelerinin artması iddiasının bir safсата” (Genazino, 2020: 20) olduğunu düşünmektedir. Ancak safсата dediği bu iddia, aslında insanlık tarihinde maddi üretimin hızlanmasına ve ekonomik koşulların

gelişmesine koşut yükselen ataerkinin yarattığı bir hakikate, onun kadına biçtiği ikincil role dayanmaktadır. Gelişen ekonominin ve üretim araçlarının hâkimi başından beri hep erkek olagelmıştır. Bu sebeple kadın ancak erkeğin yanında yaşamını güvence altına alabilecektir; bu, kadın açısından yaşamın idamesi için zorunlu görünmektedir. 18. yüzyılda baş gösteren sanayileşmeye değin kadının maddi üretim süreçlerinde neredeyse hiç rolü yoktur, dolayısıyla kendi ekonomik özgürlüğü diye bir şey de söz konusu değildir. Traudel'in sözleri bu hakikati gösterir niteliktedir:

Çocuğu olup da evli olmayan kadınlara o zamanlar bekâr anne derlermiş; aşağılayıcı, kötü bir sözmüş. Annem genç kız olunca bu nedenle hemen evlenmek istemiş. Konu çocuk değilmiş aslına bakarsan. Kadınlara yaşamlarını güvenceye almak isterlermiş, hemen hiç birisinin bir mesleği yokmuş, çalışmamış. Annemin de mesleği yok, bugün bile hâlâ çalışmıyor ama hiç olmazsa anne, eş ve ev kadını; kurtuluş yolu buymuş (Genazino, 2020: 27).

Erkek egemen düzende kadının payına düşen, eş ve anne olmak, erkeğe örtük kölelik etmektir. Çünkü geçim araçları erkeğin elindedir. Şu durumda erkek, kadın üzerinde hâkim duruma gelmiş ve evlilik kadın için bir ekonomik güvence olup çıkmıştır. Evlilikte kadının rolü de erkeğinki karşısında basit bir iş olmaktan öteye geçmeyen ev idaresi ile sınırlı kalmıştır. Engels, bu durumun değişmesi için kadının ekonomik özgürleşmesinin gerekliliğine vurgu yapar:

Özgürleşmesi ancak kadının büyük, toplumsal ölçekte üretime katılabilmesiyle ve ev işini ancak önemsiz ölçülerde üstlenmesiyle mümkün olacaktır. Bu da ancak büyük ölçeklerde kadın emeğine olanak verdiği gibi, bunu açıkça gerektiren ve özel ev işini de gitgide kamusal bir endüstri içinde ortadan kaldırma eğiliminde olan modern büyük endüstri sayesinde mümkün olmuştur (2021: 182).

Ancak bu, ev idaresinde kullanım değeri üreten kadının da ekonomik üretim süreçlerine katılarak değişim değeri üretmesine ve bir meta olarak kendi emeğini satmasına, dolayısıyla da yabancılaşmasına yol açmaktadır. Kadının maddi üretim süreçlerine doğrudan katılım sağladığı günümüz modern toplumlarında, tıpkı Wahrlich'in düşündüğü gibi, evliliğin kadının güvencesi olduğu fikrinin artık geçerliliğini yitirdiğine kani olunabilir. Nitekim, Traudel de bu kanıya sahip olanlardandır. O eski düzenin artık değiştiği, kadınların iş yaşamına, kültürel hayata doğrudan katıldığı ve erkeklerle eşit konuma eriştiği düşüncesindedir. Ne de olsa kadın artık geride kalan yüzyıllarda olduğu gibi –tabiri caizse– erkeğin malı olarak görülmemektedir, tüm mülkiyeti erkeğe ait değildir, ekonomik özgürlüğe, eşit oy hakkına, eşit miras hakkına ya da eşit boşanma hakkına sahiptir artık. Bugün evliliğin bir kısım kadın için bir güvence aracı olmaktan çıktığı doğru olsa da, pek çok kadın için bu geçerli değildir. Ayrıca, tıpkı Traudel gibi pek çok kadın hâlen çağın normlarına, hâkim düşünce yapısına ve yaşayış tarzına uyum sağlama eğilimi göstermekte ve burjuva kapitalizminin en küçük ekonomik birimi olan çekirdek

aile kurmayı istemektedir. Oysa Engels'in söylediği üzere, “[m]odern tekeşli aile kadının açık ya da gizli ev köleliği üzerine kurulmuştur” (2021: 62).

Yine Traudel'e göre artık çocuk yetiştirmek de kadının yaşamını eskisi gibi etkilememektedir. “Artık günümüzde kadınların yaşamlarını çocuk yüzünden değiştirmesi gerekmiyor” (Genazino, 2020: 70) der Traudel. Fakat Wahrlich'in buna cevabı, “Bu söylediğin [...] kadın dergilerinin propagandası” (Genazino, 2020: 71) şeklindedir. Nitekim haklıdır da. Çünkü modern çağda kadın neredeyse erkek kadar üretim süreçlerine katılıyor olsa da temelde erkek egemen düzenin ona biçtiği rol değişmemektedir. Kadın hâlâ “kölelerin kölesi” (Faulkner, 2021: 36) konumundadır: Erkek, üretim süreçlerinin sömürüleni; kadın ise hem üretim süreçlerinin hem de erkeğin sömürülenidir. Erkek kadının iş yaşamına dahil kadar ev içi sürece dâhil olmamakta ve ev idaresi hâlen esas olarak kadının sorumluluğunda görülmektedir. Romandaki şu cümlelerden bu durumun Wahrlich-Traudel çifti için de geçerli olduğu anlaşılır: “Sekiz saat iş ve neredeyse bir saat yolculuktan sonra Traudel'in alışveriş, ev işleri ve akşam yemeği için enerjiyi nereden aldığı benim için bir bilmece” (Genazino, 2020: 14). Çocuk yetiştirme konusunda da aynı durum söz konusudur. Erkek (ya da baba), olsa olsa bir yardımcıdır çoğu zaman. Fakat evin hâkimi odur, kadın ve çocuklar onun gizli köleleridir; Marx'a göre bu aile içi iş bölümü, başkalarının emek gücüne el koymanın bir örneğini ve özel mülkiyetin ilk biçimini temsil eder (Marx ve Engels, 2013: 39). Fromm da Marx ile benzer şeyleri söyler ve evin, ev dışı süreçlerde sömürülse dahi erkeğin kendini güç sahibi olarak, hükmeden olarak duyumsadığı yer olduğunu belirtir: “Burada birey [erkek] kendisini ‘birisi’ olarak duyumsayabilirdi. Kendisine itaat eden karısı ve çocukları vardı, sahnede baş rolü oynuyor saf saf, bu rolü doğal hakkı olarak kabul ediyordu. Toplumsal ilişkilerinde adamdan sayılmayabilirdi, ama evde bir kraldı” (2016: 135). Şu durumda Traudel'in, genelde insanlara, özeldeyse kadınlara herkesin her anlamda özgür ve eşit olduğunu söyleyen egemen ideolojinin düşüncelerini benimsemek anlamında bir yanlış bilinçlilik hâli içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Zira görüldüğü üzere gerçek, Traudel'in düşündüğünden çok farklıdır.

Erkeğin kadın üzerindeki bu tahakkümünün ve kadının ev köleliğinin ortadan kaldırılması içinse, ev idaresinin toplumsal/kamusal bir mesele hâline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için de ortaklaşmacı bir yapının tesisine ihtiyaç vardır. Üretim araçlarının özel değil ortak mülk olacağı böylesi bir yapı ile, ev idaresi toplumsal bir endüstri olacak, çocuk yetiştirmek bir kişinin değil tüm toplumun sorumluluğu hâline gelecektir (Engels, 2021: 64). Bu yapı, aynı zamanda sanayileşmenin bir ürünü olan ve ataerkil kapitalist düzendeki en küçük ekonomik birim olma özelliğini taşıyan çekirdek ailenin de bu niteliğinden sıyrılmasını, evliliğin artık hiçbir kadın için ekonomik ve toplumsal yaşama dair tek güvence sayılmamasını ve yalnızca özünde bulunan aşk ve sevgi kaynaklı kurulmasını sağlayacaktır. Fromm, ailenin toplumun ruhunu temsil ettiğini belirtir (2016: 293). Dolayısıyla toplumsal ilişkilerin cisimleştiği en küçük birimdir aile. Bu bağlamda Engels'in *Ailenin Kökeni*'nde yer alan şu ifadeleri dikkate değerdir:

Erkek ailenin içinde burjuvadır, kadın proletaryayı temsil eder. Endüstrileşmiş dünyada, proletaryayı ezen ekonomik baskının özgün karakteri ancak kapitalist sınıfın tüm yasal özel ayrıcalıkları bertaraf edildikten ve iki sınıf arasında tam bir hukuki eşitlik kurulduktan sonra tüm keskinliğiyle ortaya çıkar [...] Bunun gibi, modern ailede erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin kendine özgü karakteri de, iki cins arasında gerçek bir toplumsal eşitlik kurulması zorunluluğu ve bunun tarzının ne olacağı ancak iki cins hukuken tamamen eşit haklara sahip olduklarında günışığına çıkacaktır (Engels, 2021: 62-63).

Bugünün modern dünyasında kadının bu haklara ve toplumsal eşitliğe erişmeyi büyük ölçüde başardığı söylenebilir. Ekonomik ve kültürel alanda kadın erkeklerle neredeyse aynı konuma erişmiş görünmektedir. Fakat şimdi de üretim süreçlerine doğrudan dâhil olarak, tıpkı erkek gibi, “[i]nsanoğlunun kişisel değerini değişim değerine” (Marx ve Engels, 2021: 52) dönüştüren serbest piyasanın, mevcut sömürü düzeninin kölesi hâline gelmiştir. Öyleyse üretim süreçlerinde kadının erkeklerle eşitlendiği noktanın kölelikten başka bir şey olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira gelinen noktada insan, Fromm’un dediği gibi, kendi yarattığı düzenin kölesi olup çıkmıştır:

[İnsan] kendi elleriyle ürettiği ürüne yabancı hale gelmiştir, artık inşa ettiği dünyanın efendisi değildir; tersine, bu kul yapısı dünya onun efendisi olmuştur, insan dünyanın önünde eğilmekte, elinden geldiği kadar onu mutlu etmeye, eğitmeye, düzeltmeye çalışmaktadır. Kendi elleriyle yaptığı şey, Tanrı’sı haline gelmiştir (2016: 132).

İnsanın kendi elleriyle yarattığı kültür ve endüstri tarafından sömürülmesinin örneklerine Genazino’nun eserinde de çokça rastlamak mümkündür. Wahrlich’in çalıştığı çamaşır servisinin patronu, “[i]şçilerinin birçoğunun numaracı üçkağıtçılar olduğuna, kendi sırtından rahat bir yaşam sürdürdüklerine” (Genazino, 2020: 34) inanan bir adamdır. Çalışanlarını gizlice denetlemesi ve fazla mola verip vermediklerini, ikinci kez yemek yiyip yemediklerini ya da başka bir sebeple işten kaytarıp kaytarmadıklarını tespit etmesi için bir elemanını ajan olarak görevlendirmiştir. O ajan Wahrlich’ten başkası değildir. İnsanın özgürlüğünü ondan koparıp alan, yine de ona özgür olduğu yanılgısını veren sömürü düzeninin açık bir örneğidir bu. “Özgürlüğümüz fiiliyat özgürlüğü değil, çene çalma ve hayal kurma özgürlüğü” (Genazino, 2020: 70) diyen Wahrlich de bunun farkında görünmektedir. Sömürüldüğünü, yaşamının ve özgürlüğünün suistimal edildiğini en derininde hisseder:

Kimse bana bir şey yapmadığı hâlde kendimi suistimal edilmiş hissediyorum. Kimse beni suistimal etmediğine göre her zaman suistimal edildiğimi ve bu nedenle de en son suistimal edildiğim olayların farkına varmadığımı düşünüyorum. Bir saniye sonra firmanın bir ajanı olarak fena hâlde suistimal edildiğimi anlıyorum (Genazino, 2020: 39).

Sanayi kapitalizmi insanı son raddesine kadar sömürmekten, ama yine de ona özgür olduğunu söylemekten geri durmaz. Ataerkinin kadın ile ilişkisinde de aynısı görülür. Günümüzde artık kadının toplumsal yaşamda ve ekonomik olarak özgür olduğu ve hukuki açıdan erkek ile tamamen eşit hakları bulunduğu dile getirilmektedir, ancak toplumsal ilişkilere derinlemesine bakıldığında bunun pek de böyle olmadığı görülecektir. “Toplumsal cinsiyet ilişkileri, tüm toplumsal oluşumlardaki temel düzenleyici ilişkilerdir” (Haug, 2018: 49) ve bugün tüm bu düzenleme erkek yanlı şekillenmiş vaziyettedir. Örneğin ekonomik üretim süreçlerinde, aynı mesleği icra etmelerine veya bilgi, beceri, talep gibi ölçütler açısından aralarında fark görünmeyen işler yapmalarına karşın kadınlar erkeklere kıyasla daha düşük ücretler almakta, şirkette küçülmeye gitme gibi bir durum söz konusu olduğunda regl, doğum, annelik gibi unsurlardan dolayı iş devamlılığının aksadığı gerekçe gösterilerek çoğunlukla önce kadınlar işten çıkarılmakta (Tong, 2006: 97-98), evde olduğu gibi iş yaşamında da, toplumsal yaşamın diğer alanlarında da cinsiyete dayalı ayrımcılığa, baskıya, fiziksel veya psikolojik şiddete ve hatta tacize maruz kalmaktadırlar.

Kadına yönelik psikolojik şiddetin bir yansıması, eserde Wahrlich’in ağzından dökülen şu sözlerde açıkça görülmektedir: “Koşullar ne olursa olsun kadının cinsel bir varlık olarak değişmeden kalması şart” (Genazino, 2020: 29). Erkek egemen kapitalist sistemin toplumsal yaşamda kadına biçtiği rolün, onu nasıl gördüğünün bir örneğidir bu. Engels’in belirttiği ve bu alıntıdan da anlaşıldığı üzere kadına yönelik algı, onun “erkeğin zevkinin kölesi” (Engels, 2021: 44) olduğu ve öyle kalmayı sürdürmesi gerektiği yönündedir.

Wahrlich’in yaşlılık konusu üzerinden de kadın bedenine dair bir çıkarımı vardır, ki bu çıkarım da kadına ilişkin toplumsal algıyı yansıtmaktadır: “Tahminime göre erkekler daha bir melankolikler ve vücutlarının bozulmasını, yitirdikleri gençliklerine üzülen kadınlara kıyasla daha kolay kabulleniyorlar” (Genazino, 2020: 35). Bu tespit, toplumda görülen, estetik güzelliğin kadınlar için zorunluluk olduğu kanısının bir izdüşümüdür. Üstelik yalnızca erkekler böyle düşünüyor değildir, modern toplumun kadınları da bu kanıdadır. Konuya ilişkin Karen Horney, erkek egemen dünyada kadınların doyuma ulaşmaları çoğunlukla erkeklerin gönlünü hoş tutmalarına bağlı olduğundan, güzelliğin, cazibenin, erotik çekiciliğin kadın için bir zorunluluk hâline geldiğini ve bu durumun çağdaş kadının kimi tipik özelliklerini belirlediğini ifade eder (1994: 84-85). İşte bunlardan biri, eserde de bir örneği görülen, çekiciliği kaybetmek anlamına gelen yaşlanmaya karşı duyulan korkudur.

Zira ataerkil kapitalist sistem devasa bir “şeyler dünyası” yaratmış, diğer her şey gibi insanları da birer metaya, değişim değerine dönüştürmüştür. Elbette kadın bedeni de bundan nasibini almış ve erotizmi besleyen bir meta, bir tüketim nesnesi hâline gelmiştir. Ataerkil kapitalizm kadın bedenini fetişleştirerek buradan da bir satın alma itkisi doğurmuş, giyim kuşam, makyaj, parfümeri, bronzlaşma gibi başlıklarla kendine yepyeni ticaret alanları yaratmıştır (Baudrillard, 2009: 171-172). Bedenin estetikleştirilmesi ve fetişleştirilmesi çok büyük oranda kadın cinsi üzerinden yürütülse de Baudrillard,

“bedenin estetik/erotik değişim değerine indirgenmesinin bu sürecinin kadını olduğu kadar erkeği de hedef aldığı[nı]” (2009: 174), bunun içinse –iri kasları, geniş omuzları içeren– atletizm söyleminin dayatıldığını belirtir. Erkeklerle ilişkilendirilen kavram ve söylemler, görüldüğü üzere yine güçle ve güce sahip olmayla ilgilidir. Bu yönüyle de kapitalizmin, “kadınların bağımlı konumunu güçlendiren başarısız bir ekonomik sistem”den (Kolektif, 2019: 300) başka bir şey olmadığı bir kez daha açıkça görülmektedir.

Romanda modern çağın erkek cinsinin ve onun düşünce yapısının bir temsilcisi olan Wahrlich’in, kadın-erkek ilişkilerine ve kadının cinselliğine dair bir başka tespiti daha vardır: “Erkeklerin ıstırapı bir kadını sevmeleri ile başlıyor. Onlara zevk ve rahatlama verdiği müddetçe ıstırap akıllarına yatıyor ve ses çıkarmıyorlar” (Genazino, 2020: 64). Wahrlich’in bu düşüncesi, günümüzde erkek nazarında kadının bir öznenen ziyade bir doyum objesi niteliği taşıyor oluşuna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bunun dışında bir kadın veya kadınla kurulan bir ilişki, Wahrlich’e göre yalnızca ıstırap sebebidir.

Yine aynı doğrultuda Wahrlich, Traudel ile gittikleri bir tiyatro oyunundan hareketle anne babasını, onların nasıl sıkıntılarla boğuştuklarını, bu sıkıntılarının altından bir türlü kalkamayışlarını, yıllar içinde ilişkilerinin nasıl özünü ve insaniliğini kaybettiğini ve sonunda evliliklerinin nasıl bir esarete dönüştüğünü düşünür (Genazino, 2020: 65). Ardından Traudel ile kendi ilişkisinin de anne babasınınkiyle benzer bir gelişme çizgisi izleyeceğini fark eder aniden: “İçine düştüğüm şok, anne ve babamın kaderinin Traudel ve bende de tekrar edeceğini aniden idrak etmemden kaynaklanıyor” (Genazino, 2020: 66) der. Haklıdır da. Çünkü anne babasının içinde yaşadığı toplumsal-ekonomik yapı ile Traudel-Wahrlich çiftinin yaşadığı yapının özü tamamıyla aynıdır. Erkek egemen kapitalizm, kadın-erkek ilişkisini ve evliliği bir ıstırapa, olumlu duygulara dayalı özünün ve insani yanının yitip gittiği bir esarete, modern çağda herkesin artık sadece tek bir biçimini tasavvur edebildiği, salt tüketim odaklı bir kuruma dönüştürmüştür. Burjuvazi, der Marx ve Engels, “ailenin duygusal peçesini çekip indirmiş, aile ilişkisini basit para ilişkisine indirgemmiştir” (2021: 52).

Romanın başkahramanı Wahrlich tüm bunlar karşısında insanların sessiz kaldığını söyler. “[Y]üreklere sıkıştığı hâlde insanların sürdürdükleri yaşam hakkında bir şey söylemek istememeleri”nden (Genazino, 2020: 94) yakındır. Oysa kendisi de farklı değildir. Örneğin, iç sıkıntısını, bunalımını aşmak için bulduğu çözüm, pantolonunu balkona asmak ve kendisi yerine pantolonunun çürüyeceğini düşünmekten ibarettir: “Benim yerime pantolon aşınıp dağılacak ve böylece kaderin karşısında beni rahat, acısız bir kayıtsızlığa sürükleyecek” (Genazino, 2020: 43). Modern burjuva çağının kendisini sürüklediği içsel ve dışsal sorunlara karşı koymak için hakiki bir mücadelesi ya da itirazı yoktur. Bu sorunlar karşısında tıpkı eleştirdiği insanlar gibi kendisi de sessiz kalır, olsa olsa pasif denebilecek bir direniş gösterir. Bunun bir örneği, bir kafede oturup insanları gözlemleyerek derin düşüncelere daldığı sırada yaşadığı bir olayda görülebilir. Bu olayda masadaki haşhaşlı keki yere düşen Wahrlich, kafedeki tüm insanlar gözlerini onun üzerine çevirmiş, düşürdüklerini toplamasını beklerken,

“Benden beklenilebilen her şeyi yapmayacağımı gösterme dürtüsü kabarıyor içimde” (Genazino, 2020: 53) diyerek yere düşen kek parçalarının üstüne basa basa kafeyi terk eder. Tıpkı evlilik fikrine karşı oluştaki gibi bu hareketinde de genelgeçer fikirleri, ortak beklentileri, toplumsal normları alaşağı etme isteği vardır. Bu isteğini de “Herhangi bir şeye sırt çevirdiğimde canlanıyorum” (Genazino, 2020: 38) sözleriyle açıklar. Ancak bu, kapitalizmin insanlık dışı uygulamaları karşısında bireyin çaresizliğinin bir anlatımından başka bir şey değildir. Tüm bu örneklerdeki hakiki bir eylem ve direnişten yoksunluk, kapitalist sistemin zihinlere kazıdığı, başka türlüünün mümkün olmadığı düşüncesinin, onun sarsılmaz addedilen gücünün ve hâkimiyetinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bununla beraber, burjuva kapitalist sistemin pompaladığı bireycilik de, insanların baş etmek zorunda bırakıldıkları koşulları değiştirmeleri için gerekli olan, içlerindeki mutsuzluğun, öfkenin ve değişim arzusunun kolektif bir harekete dönüşmesinin önüne geçmektedir. Modern insanın içine düştüğü bu yalnızlık ve çaresizlik, yaşamın her alanında kendini göstermekte; birey doğaya, topluma ve kendi türüne yabancılaşmakta; insanlar arası ilişkiler sevgiye, saygıya ve sadakate dayalı özünü kaybetmektedir.

Nitekim eserin sonuna gelindiğinde Wahrlich’in de yaşama ve topluma yabancılaşmış, sağlıklı ilişkiler kurmaktan âciz hâle gelmiş olduğu görülür. Ve hikâye, onun Traudel tarafından bir psikiyatri kliniğine yatırılması ile nihayete erer. Fakat Wahrlich için burada olmak ya da dışarıda sözde özgür olmak arasında herhangi bir fark yoktur: “Ne yaparsak yapalım sonuç hep aynı; normal yaşamın biçimselleştirilmiş yaşama dönüşümü” (Genazino, 2020: 145).

Kapitalizm hakiki yaşamı insandan çekip almış, yerine önceden belirlenmiş tek tip bir yaşam koymuştur. Ekonomik süreçlerden kadın-erkek ilişkilerine kadar hayatın her alanında bu böyledir. Hâl böyle olunca, Wahrlich’in nezdinde toplumsal yaşama karışmak ile psikiyatri kliniğinde olmak arasında pek bir fark yoktur, hatta burada dış dünyada olduğundan daha huzurlu bile hisseder kendini Wahrlich. “Burada bulduğum huzuru daha önce ömrümde hiç bulamadığımı söyleyebilirim. Günlerimi endişe ve korkudan uzak, neredeyse hafızasız geçirirken hiç çaba harcamadan her gün yiyeceğini ve yatacağı yeri bulabilen bir böceğe benziyorum” (Genazino, 2020: 151) der. Burada, insanın dışarıda çektiği tüm o ıstıraptan, yaşadığı tüm stres ve çelişkilerden, başkaları tarafından belirlenen normlara ve yaşayış biçimine uyma zorunluluğundan uzaktadır. Fakat dış dünya gibi burası da, egemen ideolojinin uygulayıcısı olarak devlet (iktidar) eliyle şekillendirilmiştir. Foucault, tıpkı hapishaneler, huzurevleri, alışveriş merkezleri gibi psikiyatri kliniklerinin de iktidarın ürettiği modern heterotopyalar olduğunu söyler (2014: 297). Foucault’nun, ütopya kavramının karşıtı olarak kullandığı heterotopyalar, toplumca benimsenmiş davranış kalıpları ve normlardan sapma eğilimi gösteren sözde özgür bireylerin toplumla uyumlu hâle getirilmek üzere iktidar tarafından şekillendirildiği yerlerdir (2014: 297). İşte, Wahrlich de tabiri caizse kendi iplerini, hem de memnuniyetle, onu dış dünyada duyduğu kaygı ve korkudan uzak tutarak fiziksel ve zihinsel açıdan yönetip şekillendirecek olan psikiyatri kliniğine teslim etmiş

vaziyettedir. Ta ki yeniden erkek egemen burjuva kapitalizminin normlarına uyumlansın ve önceden (dıştan) belirlenmiş toplumsal ilişkiler ağına karışsın...

3. Sonuç

Çağdaş Alman yazar Wilhelm Genazino, 2009 yılında yayımlanmış romanı *Mutsuzluk Zamanlarında Mutluluk*'ta modern çağın yabancılaşmış bireyinin portresini çizmektedir. Eserde olay örgüsünden ziyade, anlatıcı konumundaki ana karakter Wahrlich'in gözlemleri ön plandadır. Wahrlich'in gözlemleri aracılığıyla, iş yaşamından gündelik hayata, toplumsal sorunlardan kadın-erkek ilişkilerine kadar pek çok meseleye dair bugünün dünyasının bir manzarası sunulur, modern çağın insanı sürüklediği açmazlar bir bir ortaya serilir. Bu çalışmada da çağdaş topluma ve yerleşik düzen olan ataerkil kapitalizme ayna tutan roman üzerinden, modern çağda toplumsal cinsiyet rolleri, çağın kadın-erkek ilişkileri, aile ve çocuk meseleleri Marksist feminist bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

21. yüzyılın ekonomik ve toplumsal düzenini teşkil eden ataerkil kapitalizm, bugün gelinen noktada yaşamın her alanında sömürünün esas olduğu insanlık dışı bir düzen yaratmış vaziyettedir. Toplumsal sınıflar arasındaki savaşım yalınlaşmış ve toplum ezen ve ezilen olmak üzere kesin biçimde iki sınıfa ayrılmıştır. Ekonomik üretim süreçlerinde emek sömürüsü esastır. Dünya tümüyle bir "şeyler dünyası" hâline gelmiş, diğer her şey gibi insan da metalaştırılmış ve âdeta tüketilebilir ve satın alınabilir bir değişim değerine dönüştürülmüştür. Böylelikle yalnızca tüketime odaklı bir toplum yaratılmıştır. Birbirinin güvencesi olan ataerki ile kapitalizmin devamlılığının sağlanması amacıyla kadın ve erkeğe belli toplumsal cinsiyet rolleri atanmış, dört koldan bu rollerin kitlelere benimsetilmesine çalışılmış, tüm insanlar ve tüm toplumsal kurumlar tek tipleştirilmiştir. İnsanlar arası ilişkilerin özündeki insani nitelik sökülüp alınmış, yerine salt tahakküm ve para ilişkisi koyulmuştur.

Mutsuzluk Zamanlarında Mutluluk'ta tüm bunların yansımalarını görmek mümkündür. Wahrlich ve Traudel karakterleri üzerinden, erkek egemen kapitalizmin erkeğe ve kadına biçtiği rolün izleri bulunabilmekte, geçmişten bugüne kadının erkek karşısında mahkûm edildiği ikincil konum görülebilmektedir. Örneğin, Traudel karakteri evliliğin daha düne kadar kadınların varoluşlarının tek güvencesi olduğunu belirtir, ki bu durum, tüm ekonomik ve toplumsal ilişkiler erkek yanlı düzenlendiği için bugün de pek çok kadın açısından böyledir. Bunun dışında, Wahrlich-Traudel çiftinin yaşadığı hanede ev içi idaresinin Traudel'in sorumluluğunda olması, modern toplumda kadına biçilen role bir örnek teşkil etmektedir. Yine Traudel'in çocuk yetiştirmenin artık kadının yaşamını eskisi gibi etkilemediğini düşünmesi de egemen ideolojinin çocuk yetiştirme konusunda gerçeğin tam tersi yönde bir söylem geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Zira günümüzde kadınların ekonomik üretim süreçlerine kitlesel ölçekte katılım sağlamalarına rağmen erkekler ev içi yeniden üretime aynı ölçüde dâhil olmadıklarından, ev idaresinin ve çocuk yetiştirme sorumluluğunun esas olarak hâlâ kadının omuzlarına

yüklendiği aşikârdır. Tüm bunlardan yola çıkarak, eserde egemen ideolojiyi pekiştiren düşünceleri benimsemek anlamında kadının yanlış bilinçlenmesinin izlerinin bulunduğunu belirtmek mümkündür. Bundan başka, erkek egemen kapitalist düzenin kadın bedenini fetişleştirilmesi, kadına daima ve her şartta estetik güzelliğe sahip olma zorunluluğunu dayatması ve bunun neticesinde erkek tarafından kadının bir özne olmaktan ziyade cinsel bir varlık olarak algılanması da eserde örneklerine rastlanan meselelerdir.

Ancak, erkek egemen kapitalizmin önemli sorunlarını ve bireyi içine sürüklediği anlamsızlıklar ağını açık şekilde yansıtsa da eserin –bunun bir edebiyat eserinin görevi olup olmadığı tartışmasından bağımsız şekilde– bunlara bir çözüm önerisi sunmaktan uzak olduğu görülmektedir. Bunun başlıca sebebi ise yazarın yakın durduğu edebiyat anlayışıdır. Bugünün toplumsal ve tarihsel gerçekliğini kavrayabilen yazar, kişileri, onların iç çatışmalarını ve topluma ve kendilerine yabancılaşmalarını, kısacası modern burjuva çağı insanının bir örneğini ve onun problemlerini ortaya koyup çözümlemesiyle eleştirel gerçekçi bir geleneğe yaklaşıyor görünmektedir. Ancak, tıpkı Lukacs'ın toplumcu gerçekçilik ile eleştirel gerçekçilik arasındaki farkları gösterirken belirttiği gibi, bugünü ve geçmişi hakkında kavrayabilse dahi bunu geleceği anlamak amacıyla yapmadığından, “geleceğin yanlışsız bir değerlendirmesini elde etmede” (Lukacs, 1975: 110) yetersizdir. Modern çağın ve modern bireyin sorunlarını gerçekçi bir bakışla ortaya koymuş, fakat bu sorunların çözümü için, yabancılaşmasız bir dünya için neyin gerektiği üzerine düşünmeyi okura bırakmıştır.

Son olarak, hakiki yaşama içkin meseleleri okura aktarmanın, fakat yalnızca bununla, yani bir ayna görevi görmekle yetinmenin ve söz konusu meselelere çözüm önerisi getirmekten kaçınmanın, sanayi kapitalizminin ürünü olan modern romanın genel bir özelliği olduğunu da söylemek gerekir.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2018). *Edebiyat Yazıları* (S. Yücesoy ve O. Koçak, çev., 5. b.). İstanbul: Metis.
- Baudrillard, J. (2009). *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları* (N. Tural ve F. Keskin, çev., 9. b.). İstanbul: Ayrıntı.
- Engels, F. (2021). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (M. Tüzel, çev., 5. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Faulkner, N. (2021). *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberalere* (T. Öncel ve Ş. Alpagut, çev., 4. b.). İstanbul: Yordam.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar* (O. Akınhay, çev., 4. b.). İstanbul: Ayrıntı.
- Fromm, E. (2016). *Özgürlükten Kaçış* (Ş. Yeğin, çev., 2. b.). İstanbul: Say.

- Genazino, W. (2020). *Mutsuzluk Zamanlarında Mutluluk* (S. Turhan, çev., 6. b.). İstanbul: Ayrıntı.
- Haug, F. (2018). Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. *Marksizm ve Feminizm* içinde (F. Hülügü, çev., ss. 49-99). İstanbul: Yordam.
- Horney, K. (1994). *Psikanalizde Yeni Yollar* (S. Budak, çev.). Ankara: Öteki.
- Internationales Literaturfestival Berlin. <https://literaturfestival.com/en/authors/wilhelm-genazino> (Erişim: 07.01.2023).
- Kolektif (2019). *Feminizm Kitabı* (A. F. Yıldırım, çev.). İstanbul: Alfa.
- Lukacs, G. (1975). *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı* (C. Çapan, çev., 2. b.). İstanbul: Payel.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi* (T. Ok ve O. Geridönmez, çev., 2. b.). İstanbul: Evrensel.
- Marx, K. ve Engels, F. (2021). *Komünist Manifesto* (C. Üster ve N. Deriş, çev., 41. b.). İstanbul: Can.
- Mojab, S. (2018). Giriş: Marksizm ve Feminizm. *Marksizm ve Feminizm* içinde (F. Hülügü, çev., ss. 11-46). İstanbul: Yordam.
- Moran, B. (2016). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (26. b.). İstanbul: İletişim.
- Salzburger Nachrichten*. Interview mit Wilhelm Genazino aus 2009. <https://www.sn.at/kultur/literatur/interview-mit-wilhelm-genazino-aus-2009-62531605> (21.11.2023).
- Tong, R. P. (2006). *Feminist Düşünce* (Z. Cirhinlioğlu, çev.). İstanbul: Gündoğan.

JEAN-CLAUDE COQUET: BİR YAŞAM, BİR KURAM

Sündüz ÖZTÜRK KASAR*

Öz

Bu makalede Paris Göstergebilim Okulu'nun başat figürlerinden Fransız dilbilimci ve göstergebilimci Prof. Dr. Jean-Claude Coquet'nin uzun yıllar boyunca büyük bir titizlikle geliştirdiği ve nihai aşamasında Söyleyenler Kuramı olarak adlandırdığı yaklaşımı ele alınmaktadır. Bu yaklaşım göstergebilim ile görüngübilimi birleştirmekte ve dil, gerçeklik ve varlık olgularının birbirinden ayrılmaz nitelikte olduklarına dikkat çekmektedir. Jean-Claude Coquet kuramının çıkış noktasını dünyanın ilk görüngübilimcisi olabileceğini düşündüğü Aristoteles'e kadar götürmekte ancak kendisi üzerindeki en büyük etkinin dilbilimci Émile Benveniste'e ait olduğunu belirtmektedir. Gerçekten de Coquet Collège de France'da derslerini izlediği Benveniste'ten kendi kuramının temellerini oluşturan kavramları alır ama bu kavramları, her birinin içeriğini geliştirerek kullanır. Çalışmada söz konusu bu kavramlardan söylem, söyleyen, özne, öznellik yetisi ve nesne kavramları ele alınıp Benveniste'in sözceleme dilbiliminden Coquet'nin Söyleyenler Kuramına geçişte içeriklerinin nasıl yenilediği gösterilmektedir. Coquet yalnızca bu kavramların içeriklerini yenilemekle kalmaz, bu kavramlardan yola çıkarak yeni kavramlar da önerir ve yenilenen bu kavramların türsel sınıflandırmalarını da yapar. Makalede ayrıca yine Benveniste'in öncülüğünü yaptığı gerçeklik ilkesinin Coquet'nin kuramında nasıl bir yer bulduğu irdelenmekte ve Jean-Claude Coquet'nin gerçeklik – hakikat ilişkilerini nasıl kavramlaştırdığına mercek tutulmaktadır. Önerdiği özgün yaklaşım ve kavramlarla günümüz göstergebilimine önemli katkılar sağlamış olan Jean-Claude Coquet birçok araştırmacıyı etkilemiş öncü bir bilim insanıdır. Çok sağlam bir zemine oturan Söyleyenler Kuramı yalnızca edebiyat göstergebilimi alanında değil çeviri göstergebilimi alanında da izlenen ve yararlanan bir yaklaşım sunar.

Anahtar Sözcükler: Jean-Claude Coquet, söyleyenler kuramı, göstergebilim, görüngübilim, çeviri göstergebilimi.

Geliş Tarihi (Date Received): 06.11.2023

Kabul Tarihi (Date Accepted): 22.12.2023

DOI: 10.58306/wollt.1387136

* Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Dilbilim ve Uygulamalı Yabancı Diller Bölümü (İstanbul, Türkiye), e-posta: skasar@gsu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9642-7073.

JEAN-CLAUDE COQUET: A LIFE, A THEORY

Abstract

This article discusses the approach developed meticulously, over many years, by the French linguist and semiotician Prof. Dr. Jean-Claude Coquet, a principal figure of the Paris School of Semiotics, and which he eventually designated as the Theory of Instances of Enunciation. This approach integrates semiotics and phenomenology, as well as highlights the fact that the phenomena of language, reality, and existence are inseparable from one another. Jean-Claude Coquet traces the origins of his theory back to Aristotle, who he thinks may be the world's first phenomenologist, yet declares that Émile Benveniste, the linguist, is his greatest source of influence. Coquet indeed borrows the concepts that form the foundation of his theory from Benveniste, whose lectures he attended at Collège de France; however, he benefits from those concepts by enhancing their contents. This study examines the concepts of discourse, instance of enunciation, subject, subjectivity, and object, which exemplify the afore-mentioned concepts, and moreover, demonstrates how their contents are modified while transitioning from Benveniste's linguistics of enunciation to Coquet's Theory of Instances of Enunciation. Coquet not only modifies the contents of these concepts, but also proposes new concepts based on them and makes a typology of these modified concepts. This article also scrutinizes how the principle of reality, pioneered by Benveniste, finds a place in Coquet's theory and spotlights the way Coquet conceptualizes reality-truth relationships. Jean-Claude Coquet, who made significant contributions to modern-day semiotics through the authentic approach and concepts he suggested, is a leading scientist who has influenced many researchers. Built on a solid foundation, the Theory of Instances of Enunciation presents an approach that is adopted and utilized not only in the field of literary semiotics but also in the field of semiotics of translation.

Keywords: *Jean-Claude Coquet, theory of instances of enunciation, semiotics, phenomenology, semiotics of translation.*

1. Giriş

Bu çalışmada Paris Göstergebilim Okulu'nun isim babası ve ileri gelen kurucularından, Fransız dilbilimci ve göstergebilimci Prof. Dr. Jean-Claude Coquet'nin yaşamı, yapıtları ve uzun bir akademik kariyer boyunca ömrünün sonuna kadar geliştirmeye devam ettiği kuramı ile bu kuramın günümüz göstergebilim çalışmalarına katkıları ele alınacaktır. Coquet ilk eserini 1972'de, son eserini ise 2022'de yayınladığı kuramını yarım yüzyıla yayılan uzun bir süreçte önce Özne Göstergebilimi daha sonra ise Söyleyenler Kuramı olarak adlandırmıştır. Göstergebilimle görüngübilimi buluşturan yaklaşımını ise en son kitabında dil görüngübilimi olarak nitelemiştir.

1.1. Jean-Claude Coquet'nin yaşamı (1928-2023) ve yapıtları¹

Jean-Claude Coquet 29 Mart 1928'de Fransa'nın Sens şehrinde doğdu ve 16 Ocak 2023'te 95 yaşını doldurmaya iki ay kala Paris'in güneyinde, Sceaux adlı banliyöde vefat etti. 1957 yılında dilbilgisi alanında hem orta öğretimde hem de üniversitede öğretmen olma olanağı sağlayan ve çok zor sınavlar sonunda elde edilen saygın bir diploma olan "agrégation" diplomasını aldı. Dilbilgisi alanında elde ettiği bu "agrégé" unvanı onun Fransızcanın yanı sıra Latince ve Eski Yunanca uzmanı olmasını gerektiriyordu. "1958 yılında İsveç'e gitti, 1961 yılına kadar Upssala Üniversitesi'nde ders verdi ve Maison de France'ın müdürlüğünü yaptı" (Constantini, Darrault-Harris, 1996: 25). "İsveççe de öğrenmiş olmasına karşın diplomatik kariyeri bırakarak" (Catinchi, 2023), 1964 yılında Poitiers Üniversitesi'nde asistan olarak çalışmaya başladı. Burada Algirdas Julien Greimas'la tanıştı, bundan sonra kendisi Greimas için, Greimas'ın deyimiyle, "yol arkadaşı" olacaktı. Algirdas Julien Greimas'ın öncülüğünde kurulan Paris Göstergebilimi Okulu (Fransızca "École Sémiotique de Paris") adlı grupta Greimas'la birlikte çalıştı. Ayrıca Coquet 1969'da kurulan Paris Göstergebilim Çevresi'ne (Fransızca, "Cercle Sémiotique de Paris") katıldı; başkan olmayı kabul eden ve kendisini sekreter olarak seçen Émile Benveniste'in yanında yer aldı ve onun yaklaşımından hiçbir zaman ayrılmadı. Aynı yıl, daha sonra Université Paris 8 - Vincennes Saint-Denis adını alacak olan kurumda asistan olarak çalışmaya başladı; tüm akademik kariyerini sürdüreceği bu kurumda 1983'te Profesör, 1996'da Emeritus Profesör oldu. Profesör Coquet ayrıca Paris'te sosyal bilimler alanında dünyaca tanınmış ve saygın bir kurum olan École des Hautes Études en Sciences Sociales adlı araştırma üniversitesinde (kısa adı EHES) dersler verdi ve çalıştığı her iki kurumda doktora tezleri yönetti.

¹ Bu çalışmadan önce, Jean-Claude Coquet'nin kuramsal çalışmalarını tanıtmayı amaçlayan bir bildiri (Öztürk Kasar 2012) ve bir kitap bölümü (Öztürk Kasar 2017) yayınladık ancak Coquet 2023 yılında vefat edene kadar yeni yayınlar yapmayı sürdürdü ve kuramını hep daha ileriye taşıdı. Dolayısıyla, bu çalışmamız hem daha önceki yayınlarımızın üzerinden geçen yıllarda Söyleyenler Kuramının kaydettiği gelişmeleri dikkate almakta ve sentezini yapmaktadır hem de daha önce ele almadığımız kavramları işlemektedir.

Jean-Claude Coquet'nin *La sémiotique littéraire* [Edebiyat Göstergibilimi] (1973) adlı ilk kitabı edebiyat çalışmalarının geleneksel çerçevesinden kopan ilk derslerinin izlerini taşır. Daha sonra, Coquet *Discours et son sujet I-II* [Söylem ve öznesi I-II] (1984-1985) adlı iki ciltlik yapıtının ilk cildinde kuramını “kipsel dilbilgisi denemesi” olarak sunar; kitabın ikinci cildi ise bu kuramın “kipsel dilbilgisi uygulaması” olarak sunulmuştur. Coquet bu çalışmasında, söylem çözümlemesine tamamen özgün ve titiz bir yaklaşım sunar ve bu yaklaşımı Paul Claudel'in *La Ville* adlı tiyatro oyununa uygular.

Jean-Claude Coquet çalışmalarını Collège de France'da derslerini izlediği Émile Benveniste'ten esinlenerek geliştirirken aynı zamanda da dilbilimin epistemolojik yönünü değiştiren ve söylemlerin oluşumuna ilişkin bildiklerimizi yenileyen Benveniste'in sözcemele kuramının gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Böylece Coquet görüngübilimin (fenomenolojinin) kurucu ilkesi olan uzama, zamana ve başkalarıyla olan ilişkilere kayıtlı bir öznenin bedensel varlığından yola çıkarak özne göstergibiliminin kavramsal aygıtını geliştirmiştir.

Jean-Claude Coquet bizzat kendisinin Paris Göstergibilim Okulu olarak adlandırılmasını önerdiği araştırma ekibinin içinde, etkin bir üye olarak yer aldı ve ekibin ortak yayınlarına katkı verdi. 1972 yılında yayınlanan *Essais de sémiotique poétique* [Şiir göstergibilimi denemeleri] (Greimas vd.) adlı eserde « Poétique et linguistique » [Yazınbilim ve dilbilim] başlıklı bölümü yazdı. 1982 yılında ise *Sémiotique: L'École de Paris* adlı çok yazarlı eserde ilk yazar olarak karşımıza çıktı (Coquet vd.).

Jean-Claude Coquet, yaşamı boyunca kuramını geliştirmeyi hiç bırakmadı: 1997 yılında yayınladığı *La Quête du sens. Le langage en question* [Anlam arayışı. Sorgulanan dil] adlı yapıtında ve 2007 yılında yayınladığı *Phusis et Logos. Une phénoménologie du langage* [*Phusis* ve *logos*. Bir dil görüngübilimi] adlı kitabında, öncelikle, Heidegger'in "fenomenologların ilki" (Coquet, Öztürk Kasar, 2003: 18) olarak nitelediği Aristoteles'ten, dilbilimci Émile Benveniste'ten ve filozof Maurice Merleau-Ponty'den ilham alarak tasarladığı görüngübilimsel (fenomenolojik) yönelimli kuramını yetkinleştirdi. Söyleyenler Kuramı (Fransızca “Théorie des instances”) olarak adlandırdığı bu yaklaşım, *phusis* [doğa, beden] dünyasını *logos* [akıl] dünyasına bağlamak için söylem üreticisi anlamında “söyleyen” (Fransızca “instance”) kavramını ortaya atmış ve söylem, özne ve nesne kavramlarını sorgulayarak içeriklerini ve tanımlarını yenilemiştir.

2012 ve 2016 yıllarında katkı sağladığı iki yapıtla, Jean-Claude Coquet hocası ve yol göstericisi Émile Benveniste'e şükran borcunu ödemiştir: Coquet, Benveniste'in 1968 ve 1969 yıllarında Collège de France'ta vermiş olduğu derslerini büyük bir dikkatle takip etmişti ancak bu dersler Benveniste'in 1969 yılı sonunda geçirdiği beyin kanaması sonucunda felç geçirip dil yitimine uğraması nedeniyle kitaba dönüşmemiştir. Profesör Coquet, Benveniste'in yazmadığı bu derslerin baskıya hazırlanmasına çok aktif bir şekilde katkıda bulundu: hem titizlikle tuttuğu kendi ders notlarından hem de bu dersleri izlemiş diğer iki dilbilimci Jacqueline Authier-Revuz ve Claudine Normand'ın notlarından yararlanarak

ve Benveniste'in elyazmalarına dayanarak dilbilimci Irène Fenoglio'yla birlikte çalıştı ve 2012 yılında Benveniste'in *Dernières leçons* [Son dersler] adlı kitabının yayımlanmasını sağladı. Bu kitapta Émile Benveniste'in son derslerinin dışında, editörlerin kapsamlı Giriş yazısı ile Benveniste'in derslerini izlemiş iki önemli ismin de katkısı yer almaktadır: her ikisi de Bulgar kökenli olan bu dilbilimciler Julia Kristeva ve Tzvetan Todorov'dur.

Julia Kristeva kitaba « Émile Benveniste, un linguiste qui ne dit ni ne cache, mais signifie » [Émile Benveniste, ne söyleyen ne gizleyen ama anlamlandıran bir dilbilimci] başlıklı bir Önsöz yazmıştır. Bu başlıktaki “ne söyleyen ne gizleyen ama anlamlandıran” ifadesi bizi Benveniste'in *Problèmes de linguistique générale* [Genel dilbilim sorunları] adlı kitabının ikinci cildinde yer alan 1966 tarihli « La forme et le sens dans le langage » [Dilde biçim ve anlam] başlıklı makalesine göndermektedir. Bu makalede, Benveniste söz konusu ifadeyi İÖ 540-480 yılları arasında yaşamış olan Efesli Eski Yunan filozofu Herakleitos²'tan ödünç alarak dilin kendisi için kullanılmaktadır (Benveniste, 1974: 229). Kristeva Benveniste'in *Dernières leçons* [Son dersler] adlı kitabına yazdığı önsözde hocası Benveniste'i “büyük bir dilbilimci” (Kristeva, 2012: 13) olarak niteler ve Benveniste'in kendisini dil yitimine uğratan ve felç eden beyin kanaması nedeniyle “tamamlanamamış yapıtı”nın (Kristeva, 2102: 16) ana hatlarını ele alır. Ayrıca, hocasıyla yakın dostluğundan ve hastalığı sırasında kendisine yaptığı ziyaretlerden de söz eder. Tzvetan Todorov ise adı geçen kitaba yazdığı « Émile Benveniste, le destin d'un savant » [Émile Benveniste, bir bilim insanının kaderi] başlıklı Sonsözde Bulgaristan'dan Fransa'ya geldiğinde Collège de France'daki derslerini izlemeye gittiği Benveniste'in portresini çizer ve onu “yirminci yüzyılın en büyük Fransız dilbilimcisi” (Todorov, 2012: 195) olarak niteler.

Jean-Claude Coquet 2012 yılında Benveniste'in *Dernières leçons* [Son dersler] adlı kitabının yayımlanmasını sağladıktan sonra, 2016 yılında yine Benveniste'i daha iyi anlamaya katkı sağlayan bir ortak yapıtta yer aldı: *Autour d'Émile Benveniste* [Émile Benveniste'in çevresinde] adlı bu eseri Irène Fenoglio, Julia Kristeva, Charles Malamoud ve Pascal Quignard'la birlikte hazırladı. Bu kitap ortak yazarların katkılarından dışında Benveniste'in daha önce yayınlanmamış iki makalesini de içerir. Kitabın ekinde yer alan, « Le pré-nom et ses marges: d'Ezra à Émile » [Ön-ad ve kenarında kalanlar: Ezra'dan Émile'e] başlıklı bölümde, Irène Fenoglio, Jean-Claude Milner'in “Émile Benveniste'in yaşam öyküsünün (1902-1976) yirminci yüzyıl Fransa tarihinin birçok katmanından geçtiği” (Milner'den alıntılan Fenoglio, 2016: 329) saptamasından yola çıkarak ve belgelere dayanarak Benveniste'in doğumundan ölümüne kadar yaşadıklarını ve yaptıklarını anlatır. Böylece, Milner'in işaret ettiği “Avrupa'daki Yahudi cemaatler, Paris dilbilim okulu, yapısalcılık, Fransız dilinde oluşturulmuş entelektüel kurumların gerilemesi” (Fenoglio, 2016: 329) gibi konular çerçevesinde iki dünya savaşını yaşamış bu büyük bilginin kişisel açıdan trajik yaşamını anlatır. Jean-Claude Coquet'nin bu kitaptaki

² Bkz. *AnaBritannica Ansiklopedisi*, cilt 10, “Herakleitos” maddesi, ss. 591-592.

katkısı ise « À propos de l'écriture dans la phénoménologie du langage: Benveniste, Merleau-Ponty et quelques autres » [Dil görüngübilimi çerçevesinde yazı kavramı hakkında: Benveniste, Merleau-Ponty ve diğer birkaç kuramcı] başlığını taşır. Bu metinde Coquet, yazı kavramını incelemek için “Benveniste’in yazı hakkında ileri sürdüğü ve dil görüngübilimi işlemleriyle uyum sağladığını düşündüğü tümevarımlı yöntem” den (Coquet, 2016a: 62) yola çıkar.

Jean-Claude Coquet 2022 yılında *Phénoménologie du langage* [Dil görüngübilimi] adlı son kitabını yayınlamış ve bu kitabında Söyleyenler Kuramını dil görüngübilimi olarak tescillemiştir. Kitap Jean-Claude Coquet’nin iki eski öğrencisi Michel Constantini ve Ahmed Kharbouch’un seçtiği yirmi metni içerir: bu metinler Coquet’nin daha önce dergilerde yayınlanmış makaleleri, sunulmuş konferans metinleri ya da ortak kitaplarda yer almış kitap bölümleridir. Kitapta ayrıca editör Kharbouch’un Benveniste’e gönderme yapan « “Le langage sert à vivre” » [“Dil yaşamaya yarar”] başlıklı Giriş yazısı ile kitabın diğer editörü Constantini’nin « Notre Aristote, c’est... » [Bizim Aristoteles’imiz odur ki ...] başlıklı Kapanış yazısı yer almaktadır. Kitap Coquet’nin yayın listesi³ ile bir kavram dizini, bir de ad dizini içermektedir. Son kitabı yayınlandığında sağlıklı bir biçimde 94 yaşına ulaşmış olan Jean-Claude Coquet çevresindeki meslektaşlarına ve dostlarına bu kitabın kendisinin vasiyeti olduğunu söylemiştir. Nitekim kitabının yayınlanmasının üzerinden tam olarak bir yıl geçmeden vefat eder.

1.2. Türkiye’de ve Türkçede Jean-Claude Coquet

Jean-Claude Coquet davetimiz üzerine iki kez İstanbul'a geldi ve Yıldız Teknik Üniversitesi’nde seminerler verdi. İlki 2002 yılındaydı; Émile Benveniste’in yüzüncü doğum yılı anısına, *Söylem, Göstergibilim ve Çeviri* başlıklı iki günlük bir seminer (16-17 Mayıs 2002) yaptık. Daha sonra bu seminerin kitabını *Discours, sémiotique et traduction. Hommage à Emile Benveniste au centenaire de sa naissance* [Söylem, göstergibilim ve çeviri. Doğumunun yüzüncü yılında Émile Benveniste'e saygı] başlığıyla Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları’nda yayınladık (Coquet, Öztürk Kasar, 2003). İstanbul’a ikinci gelişi ise 2014 yılında oldu: yukarıda söz ettiğimiz gibi, Jean-Claude Coquet öncüsü olarak kabul ettiği Benveniste’in 1968-1969 yıllarında Collège de France’ta vermiş olduğu ve 1969 yılı sonunda geçirdiği beyin kanaması sonucunda felç olup dil yitimine uğraması nedeniyle kitaba dönüştüremediği derslerinin yayınlanmasına dilbilimci İrene Fenoglio ile birlikte işbirliği yaparak çok aktif bir şekilde katkıda bulunmuştu. İstanbul’a ikinci gelişinde, Coquet “Émile Benveniste'nin *Son dersler*’i: göstergibilim, dil ve yazı” başlıklı iki günlük seminerde (17-18 Nisan 2014), büyük bir emekle dilbilim dünyasına armağan ettiği Benveniste'nin *Son dersler*’ini anlattı.

³ Bu yayın listesi daha önce 1996 yılında Jean-Claude Coquet’ye saygı amacıyla yayınlanan ve editörlüğünü Michel Constantini ve Ivan Darrault-Harris’in yaptığı *Sémiotique, Phénoménologie, Discours. Du corps présent au sujet énonçant, Hommage à Jean-Claude Coquet* adlı kitapta yer alan “Éléments de bio-bibliographie” başlıklı Coquet’nin yaşam öyküsüne ve yapıtlarına tarihlendirerek gönderme yapan bölümü tamamlayacak biçimde 1995 yılından sonraki yayınlarını içermektedir.

Ne yazık ki, Jean-Claude Coquet'nin çalışmaları yakın zamana kadar dilimize pek de aktarılmış değildi; 1982 ve 1983 yıllarında yalnızca makalelerinden alınmış iki küçük bölümün çevirisi *Yazko Çeviri Dergisi*'nde yayınlanmıştı (Coquet, 1982 ve 1983). Fransızca bilmeyen ve göstergebilim çalışmak isteyen araştırmacılar için bu durum önemli bir engel oluşturuyordu, bu nedenle Söyleyenler Kuramının Türkçede de var olması için 2020'den beri Jean-Claude Coquet'nin bir dizi makalesinin çevirisine başladım. *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi / Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures and Translation (DEÇ / WOLLT)* başlıklı derginin ilk sayısından başlayarak ilk altı sayının her birinde Coquet'nin engin bilgisini aktaran makalelerinden birini çevirip yayınladım:

1. “Sözceleyenler ve kiplikler: La Fontaine'in *Kurtla Kuzu* adlı fablı (1.10)” (DEÇ / WOLLT, 1, Haziran 2020) (Coquet, 2020a);
2. “Yükümsüz özne sorunsalı” (DEÇ / WOLLT, 2, Aralık 2020) (Coquet, 2020b);
3. “Bedensel yüklemeler” (DEÇ / WOLLT, 3, Haziran 2021) (Coquet, 2021a);
4. “Sözcelem çözümlemesi için (Aristoteles'ten Benveniste'e) birkaç tarihsel gönderim” (DEÇ / WOLLT, 4, Aralık 2021) (Coquet, 2021b);
5. “Logos, dilde çözümsüz bir çelişki midir? (DEÇ / WOLLT, 5, Haziran 2022) (Coquet, 2022c);
6. “Yazınsal metinlere kuramsal yaklaşımlar” (DEÇ / WOLLT, 6, Aralık 2022) (Coquet, 2022d);

Türkçede göstergebilim terimcesi çok sınırlı olduğu için, her makalenin çevirisine başlamadan önce terim çalışmaları gerçekleştirmek zorunda kaldım. Çevirdiğim altı makaleden sekiz yüzden fazla terimin dökümünü yaptım; bu terimlerin bir kısmının Türkçe karşılığı yoktu. Bu durumda, bu terimler için karşılıklar önermem gerekti ve çevirdiğim makalelere eklediğim terimceler oluştururdum. Coquet bu çevirileri ve bu terim çalışmalarını biliyordu, kuşkusuz bu yayınlar onu memnun etmişti. Zamanım ve enerjim yettikçe Jean-Claude Coquet'nin eserlerini çevirmeye devam etmeyi hedefliyorum.

2. Ana hatlarıyla Jean-Claude Coquet'nin Söyleyenler Kuramı

Jean-Claude Coquet'nin uzun yıllar içinde geliştirdiği Söyleyenler Kuramı dili, gerçekliği ve söylemi sorgulamamızı sağlar. Bu kuramın getirdiği yeni bakış açısıyla birçok göstergebilim kavramı yeni içeriklerle donatılır. Makalemizin bu bölümünde Söyleyenler Kuramının temel kavram ve ilkelerini ele alacağız: Bir yandan Benveniste'in söylem dilbiliminden başlayarak Coquet'nin görüngübilimsel göstergebilim kuramında söylem, söyleyen, özne ve nesne kavramlarının geçirdiği dönüşümü izlemeye çalışacağız, diğer yandan bu kuramda gerçeklik ilkesinin önemini ve gerçeklik- hakikat ilişkilerini mercek altına alacağız.

2.1. Söyleyenler Kuramında Söylem ve Söyleyen Kavramları

Söylem kavramı Jean-Claude Coquet'nin kuramının temel kavramlarından biridir, hatta onun farklı bir doğrultuya yönelmesinin kökenindeki kavramdır. Nitekim 1984 yılında ilk cildini yayınladığı *Le discours et son sujet* [Söylem ve öznesi] adlı kitabının başlığındaki ilk terim söylem terimidir. Söylem kavramını Benveniste'den alarak kullanan Coquet, Benveniste'in « *ego, hic et nunc* » [ben, burada ve şimdi] formülüne “sen” ögesini ekleyerek bu formülü zenginleştirir; “ben-sen, burada ve şimdi” biçimine dönüştürür. Aslında Coquet, Benveniste'in “işler hale geçmiş dil; bu da zorunlu olarak karşılıklı konuşucular arasında gerçekleşir” (Benveniste, 1966: 258) diye tanımladığı söylem kavramının kapsamında düşündüğü alımlayan özneyi böylece görünür hale getirmiştir.

Jean-Claude Coquet'nin görüngübilimsel yaklaşımında beden, gerçeklikle ilk teması kuran temel bileşen olarak yerini bulur ve bu ilk bileşenin dünyadan kavradığı olguları, yargılayıcı bileşen olan akıl yeniden ele alarak değerlendirir. Böylece bedenin kayda geçirdiği algılar zihinde yargılara dönüşür. Olgunun alınmasını ve bilişsel düzlemde işlenmesini sağlayan bu iki bileşen, yani beden ve akıl, söyleyenin özerklik alanına yerleşirler, ancak söyleyenin varlık alanında iki bileşen daha mevcuttur ve bunlar söyleyenin bağımlılık ilişkilerinde devreye girerler: bunlardan içkin bileşen içimizde işleyen güçleri, aşkın bileşen ise üzerimizde etkili olan güçleri bir araya getirir. Coquet içkin güçleri itkiler ve tutkular olarak iki alt gruba ayırır; aşkın güçleri ise kozmik nitelikte olanlar ve sembolik nitelikte olanlar biçiminde iki grupta toplar. Bağımlılık alanındaki güçler söylem üreticisini baskılayabilecek ve onu kendi iradesine karşı davranmaya itebilecek niteliktedir. Bu açıdan söyleyenin öznellik yetisini tehdit ederler. Öznellik yetisi de Coquet'nin Benveniste'ten alarak kullandığı bir kavramdır: Benveniste'in tanımıyla öznellik yetisi (Fransızca “subjectivité”) “konuşucunun kendisini *özne* olarak ortaya koyma yetisidir” (Benveniste, 1966: 259) ve bu da “ancak dil içinde ve dil aracılığıyla” (Benveniste, 1966: 259) gerçekleşir.

Tüm bu bileşenlerin bir bütünü olan söylem üreticisi yani “söyleyen”⁴, anlam arayışını sürdürürken dünyayı ve gerçekliği kavrar. Anlam arayışı sancısız bir süreç değildir kuşkusuz zira ulaşmaya çalıştığımız anlamlar paketlenmiş olarak hazır bir biçimde sunulmazlar. Kavramaya çalıştığımız gerçekliklerin anlamlarını yorumlamak gerekir, yorumlayabilmek içinse öncelikle bu anlam dizgelerini oluşturan göstergeleri yakalayabilmek, bu göstergelerin, içinde yer aldığı dizgelerde etkinleştirdikleri anlam ve değerleri çözümlenmek, sonra da dil, gerçeklik ve varoluş arasındaki ilişkileri kurarak bu okuma işlemini tamamlamak gerekir. Bu şekilde tanımlanan okuma işlemi bir bilinç sürecinin işletilmesini öngörür.

⁴ Söyleyenin bu çok bileşenli oluşumunu temsilen bir tablo tasarlayıp Fransızca ve Türkçe olarak birçok yayında sunduk. Bu tablo için bkz. Öztürk Kasar, 2017; 2020.

Söylemin üretilmesi ve alımlanması aşamalarında üç düzeyde varlık gösteren eyleyenler mevcuttur: öncelikle söylemi oluşturan ve onun anlam evrenini tasarlayan Birincil söyleyen (Coquet, 2007:11) çıkar karşımıza. Edebiyat söz konusu olduğunda, sanıldığı gibi tersine birincil söyleyen metni üreten kişi, bir kimlik kartına sahip ve etten kemikten bir varlığı olan “yazar” değildir. Birincil söyleyen, yazan kişinin bir yansımasıdır (Coquet, 2007:11), söz konusu anlam evrenini kuran o olduğu için de gerçek yazar odur aslında; birincil söyleyen metnin içindedir ve bu tasarlanmış evrenin ipleri onun elindedir. Maurice Merleau-Ponty’nin, kitabını çözümlediği Claude Simon’a söylediği gibi, “o [metnin yazarı] siz değilsiniz: bizim ancak inceleme yoluyla ortaya çıkardığımız metin kişisidir” (J. Dubuffet et C. Simon, *Correspondance 1970-1984*, L’Échoppe, 1994, 22.09.1982 tarihli mektup, s. 82; alıntılan Coquet, 2022d: 240). Birincil söyleyen söylemin akışı içinde söz alan tasarlanmış sözceleyenler sahneye koyar; bu sözceleyenlerin oluşturduğu sözceler de söylemin ikinci katmanında anlam üretirler ve söylem bir şelale gibi aşağı doğru akar. Birincil söyleyenin ve tasarlanmış sözceleyenlerin birlikte oluşturduğu bu söylem bir alımlayan (Coquet, 2022a: 129) özneye sunulur; dinleyici ya da okur konumundaki alımlayan özne söylem üretim sürecini kendisine ulaşan noktadan itibaren geriye sararak şelalenin üst noktasına varacak şekilde bir yorumlama işlemine girişir. Alımlayanın, anlam arayışını başarıyla tamamlaması birçok bilgi ve beceriye sahip olmasıyla mümkün olacaktır.

2.2. Söyleyenler Kuramında Özne Kavramının Yeniden Tanımlanması ve Söyleyenler Tipolojisi İçindeki Yeri

Jean-Claude Coquet bize söylem üreticisinin yalnızca *logos* evreninde yer almadığını; oluşturduğu yargıların *phusis* evreninde bedensel bileşen tarafından kayda geçirilen algılara dayandığını gösterdi. Bu saptamadan yola çıkarak, özne kavramını yeniden ele aldı ve içeriğini yeniden belirledi: söylem üreticisinin sanıldığı gibi her durumda özne niteliği taşımadığını, tam öznellik durumunun ancak söyleyenin kendi iradesi doğrultusunda ve bilinçli olarak ürettiği söylemlerde gerçekleştiğini ortaya koydu. Böylece yeni ve zengin bir içerikle donatılan özne kavramı, Coquet’nin kuramında üç ögeli söyleyen tipolojisi içinde iki başka kavramla birlikte yer aldı: yargılama yetisi ölçütü üzerinden sınırları çizilen diğer iki özne türü eşik özne ve yükümsüz özne durumlarıdır (Coquet, 2007: 37).

Eşik özne yargılama yetisinin zayıfladığı ve söylem üreticisinin gerçekliği değerlendirme güçlüğü yaşadığı bir geçiş anına denk düşer. Bir başka deyişle, söyleyenin yargılama yetisi kısa devre yapmıştır ve söyleyen *phusis* ile *logos* dünyalarının sınırında, eşiktir. Örneğin gece kâbus görüp uyanan kişi bu durumdadır; gördüğü kötü rüyanın etkisiyle bağırarak, ağlayarak ya da titreyerek (yani her şekilde bedensel bir tepkiyle) uyanan kişi o anda gerçekliği algılayamaz, hatta yaşadığının düş mü gerçek mi olduğunu bile ayıramayabilir ancak çok geçmeden zihni açılır ve gerçekliği kavramaya başlar (Eşik özne kavramı hakkında daha fazla bilgi ve daha fazla örnek için bakınız: Öztürk Kasar, 2022: 16).

Yükümsüz özne ise yargılama yetisinin içimizdeki güçler ya da üstümüzdeki güçler tarafından baskılandığı ve devre dışı bırakıldığı durumlarda ortaya çıkar. Vücut kimyamızın bozulacağı boyutta açlık ve susuzluktan başlayarak, öz denetimimizi kaybettiğimiz öfke patlamaları ya da aşırı sevinç durumları, irademize ket vuran her türlü toplumsal baskı, gerçeklikle doğru bir ilişki kurmamıza engel olan Alzheimer vb. hastalıklar yükümsüz öznenin oluşturduğu durumlardan yalnızca bir bölümüdür. Jean-Claude Coquet'nin üç ögeli söyleyenler tipolojisini aşağıdaki tabloda özetlemeyi önerebiliriz:

Tablo 1. Sündüz Öztürk Kasar'ın tasarımıyla Jean-Claude Coquet'nin söyleyenler tipolojisi

Söyleyen türü	Yargılama yetisinin durumu	Anlamlama evreni
özne	«yargılama yetisinin var olması» (Coquet, 2007: 37)	<i>logos</i> (akıl)
eşik özne	«yargılama yetisinin neredeyse var olması» (Coquet, 2007: 37)	<i>logos</i> (akıl) ve <i>phusis</i> (doğa) arasındaki sınır
yükümsüz özne	«yargılama yetisinin var olmaması ya da devre dışı kalması» (Coquet, 2007: 37)	<i>phusis</i> (doğa)

Günlük yaşamın içinde çok daha çeşitli durumlarda farkında bile olmaksızın içine düştüğümüz yükümsüz öznellik olgusu söylemin anlamlandırılmasında göz önüne alınması gereken çok önemli bir kavramdır. Bu kavramın zenginliğini göz önüne alarak yükümsüz öznellik durumlarını sekiz kategoride toplayan bir tipoloji çalışması önerdik ve bu çalışmayı ilk kez 2007 yılında Paris'te gerçekleşen *Sémio 2007: Rencontres sémiotiques: les interfaces disciplinaires, des théories aux pratiques professionnelles* [Gösterge 2007: Göstergebilim buluşmaları: kuramlardan mesleki uygulamalara alansal arayüzler] adlı kongrede sunduk; ardından Fransızca olarak (Öztürk Kasar, 2007) ve Türkçe olarak (Öztürk Kasar, 2017) yayınladık. Bu çalışmalarda, Jean-Claude Coquet'nin yükümsüz özne kavramı üzerinde yapmış olduğu saptamalardan yola çıkarak ve topladığımız çok sayıda örneği sınıflandırarak özgün bir tipoloji sunduk. 2019 yılında yaptığımız « Analyser pour traduire *La Route des Flandres* de Claude Simon. Approche sémiotique entre *phusis* et *logos* » başlıklı yayında yükümsüz öznellik durumları için önermiş olduğumuz tipolojinin nihai versiyonunu sunduk. 2022 yılında bu çalışmamız Didem Tuna tarafından “Çevirmek için çözümlenmek: Claude Simon'un *Flandra Yolu* adlı yapıtına *phusis* ve *logos* arasında göstergebilimsel bir yaklaşım” başlığıyla Türkçeye çevrildi (Öztürk Kasar, 2022).

Nihai versiyonda sekiz kategorilik sınıflandırmayı koruyarak kategorileri yeniden adlandırıp alt kategorileri revizyondan geçirdik. Sonuçta yükümsüz özneleri (1) doğal yükümsüz özneler (örneğin, henüz akıl çağına ulaşmamış çocuklar); (2) patolojik yükümsüz özneler (örneğin, Alzheimer, Demans gibi hastalıklardan mustarip kişiler) ; (3) tedavi amaçlı maddelerin etkisindeki yükümsüz özneler (örneğin, anestezi altındaki kişiler); (4) kimyasal maddelerin etkisindeki yükümsüz özneler (örneğin, alkol ve uyuşturucu bağımlıları); (5) içkin bileşenin etkisindeki yükümsüz özneler (örneğin, tutkularının esiri olmuş kişiler); (6) aşkın bileşenin etkisindeki yükümsüz özneler (örneğin, her türlü toplumsal baskı altındaki kişiler); (7) programlanmış yükümsüz özneler (örneğin, robotlaşmış kişiler) ve (8) indirgenmiş kimlikli yükümsüz özneler (örneğin, kendini bir amaca adayıp hayatından diğer bütün yaşantıları çıkarmış kişiler) olarak gruplara ayırdık (Yükümsüz özneler tipolojisinin nihai versiyonundaki sekiz türe ait alt sınıflandırmalar hakkında daha fazla bilgi ve daha çok örnek için bakınız: Öztürk Kasar, 2022: 16-18)

Yaşadığımız dünyada öznellik yetisi tehdit altındadır: insan olarak yalnızca içimizdeki itkilerin ve tutkuların esiri olma tehlikesiyle karşı karşıya değiliz; ayrıca, içinde yer aldığımız her boyuttaki toplumsallığın bizi ele geçirme ve irademize hükmetme tehdidi altında yaşarız. Bizi çevreleyen en küçük ölçekli toplumsallık olan aileden başlayarak ve ölçeği büyütüp okul, mahalle, arkadaş grubu, iş ortamı, yaşadığımız kent, yaşadığımız ülke, ülkemizin içinde yer aldığı bölgesel coğrafya, üzerinde bulunduğumuz dünya ve bu dünyanın içinde yer aldığı kozmik evrene kadar gidersek her ölçekte irademize yönelik çeşitli nitelikte baskı ve yaptırımlarla karşı karşıya kalırız. Öznellik yetisi öznenin var olabilme, kendisini ele geçirecek güçlere karşı direnme ve iradesini koruma mücadelesiyle elde tutulur. Bu nedenle, Jean-Claude Coquet “öznenin kimliğinin” son çözümlemede “irade gösterme” (Fransızca, “méta-vouloir”) kavramı üzerinde temellendiğini belirtir (1984: 16). Böylece, Coquet’nin Söyleyenler Kuramı bize hem özneler arası güç ilişkileri hem de öznenin nesnelere kurduğu ilişkileri çözümleme ve anlama olanağı verir.

2.3. Söyleyenler Kuramında Nesne Kavramının Yeniden Tanımlanması ve Nesnelere Tipolojisi

Bir göstergebilimsel edimin ilk koşulu olan özne-nesne ilişkisi de bu kuramda yeniden ele alınmış ve tanımlanmıştır. Coquet, söyleyenler tipolojisi içinde özneyi üçlü bir yapının bir ögesine dönüştürüp eşik özne ve yükümsüz özne kavramlarına yer açtığı gibi, nesne kavramını da gözden geçirip yeni bir içerikle donatmış ve iki ögeli bir nesnelere tipolojisi önermiştir. Bu tipoloji içinde, nesne, varoluş alanını Coquet’nin belgisiz nesne (Fransızca, “quasi-objet”) olarak adlandırdığı bir başka nesne türüyle paylaşmaktadır: bu yeni tasarımda, nesne *logos* dünyasında yer alırken *phusis* dünyasını da belgisiz nesneye bırakmaktadır.

Belgisiz nesne “sınırları olmayan bir varlık, eksik ya da uçup kaçıcı bir kimliğe sahip niteliksel bir varlık” (Coquet, 2015: 21) anlamına gelmektedir; bunu göstermek için Coquet, “su üzerine düşmüş bir bulutun gölgesi” (Coquet, 2015: 21) örneğini verir. Belgisiz nesne kavramının daha iyi kavranmasını sağlamak amacıyla, Coquet Marcel Proust’un *À la recherche du temps perdu* adlı ırmak romanının birinci cildinden bir örnek verir: bu örnekte Sainte-Euverte markizinin evinde bir uşakla karşılaşma sahnesi söz konusudur. Uşağın doğuştan kıvrıkcık kızıl saçları briyantınle birbirine yapıştırılmıştır. Metinde bu saç modeli “aynı anda hem bir yosun demetine, hem bir güvercin yuvasına, hem sümbülden bir saç bandına ve hem de birbirine dolanmış yılanlara” (Proust, *À la recherche du temps perdu*, I, 318-319, alıntılan Coquet, 2015: 21) benzetilir. Coquet mantıken bir arada bulunamayacak bu tasarımların aynı saç modeline eşanlı olarak atfedilmesinin ona bakan kişinin *logos* dünyasından uzaklaşmış ve eşik özneye dönüşmüş olduğunu gösterdiğini söyler. Bu eşik öznenin baktığı ve ne olduğunu söylemeye çalıştığı saç modeli ise bir belgisiz nesne olarak betimleme edimine konu olamaz (Coquet, 2015: 21).

Demek ki, nesne bu tipoloji içinde *logos* dünyasında yer alan bir öznenin yargılama yetisi sayesinde “betimleyebileceği” bir kavram, olgu ya da varlığa işaret ederken belgisiz nesne *phusis* dünyasında yer alan bir eşik öznenin ya da bir yükümsüz öznenin yalnızca “söyleyebileceği” duyumsanabilir olgulara işaret eder. Betimleme edimi <özne-nesne> eşyapılanması içinde bilişsel yüklem aracılığıyla gerçekleşir; söyleme edimi ise <eşik özne- belgisiz nesne> eşyapılanması ya da <yükümsüz özne – belgisiz nesne> eşyapılanması içinde bedensel yüklemle gerçekleşir (Coquet, 2021a).

Jean-Claude Coquet’nin yeni bir içerikle donattığı söyleyen ve nesne kavramları arasında kuramsallaştırdığı ilişkileri aşağıdaki tabloda görselleştirmeyi önerebiliriz:

Tablo 2. Sündüz Öztürk Kasar’ın tasarımıyla Jean-Claude Coquet’nin iki ögeli nesne tipolojisi

Nesnenin türü	Nesneyle muhatap olan söyleyen türü	Söyleyenin nesneye yönelik dilsel edimi	Söylemde gerçekleşen yüklem türü	Anlamlama evreni
nesne	özne	“dünyaya ait nesnelere <i>betimlemek</i> ” (Coquet, 2015 : 20)	bilişsel yüklem	<i>Logos</i> (akıl)
belgisiz nesne	eşik özne yükümsüz özne	“olgunun kendisini <i>söylemek</i> ” (Coquet, 2015 : 20)	bedensel yüklem	<i>phusis</i> (doğa)

Belgisiz nesne kavramına güzel bir örnek Nobel ödüllü Fransız yazar Claude Simon'un, kendisinin de katılmış olduğu İkinci Dünya Savaşını anlattığı *Flandra Yolu* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Yeni roman akımının uç örneklerinden birini temsil eden ve birçok yazın eleştirmeni tarafından Simon'un başyapıtı olarak kabul edilen bu romanın kahramanı Georges savaşın yarattığı dehşet içinde yaşadığı gerçekliği algılayamamaktadır. Romanda çoğunlukla eşik özne ya da yükümsüz özne konumunda karşımıza çıkan Georges bu konumdayken içinde bulunduğu zamanı, yeri ve hatta bazen kendisinin kim olduğunu dahi bilememektedir (Bu konuda daha fazla bilgi için, *bkz.* Öztürk Kasar, 2022: 24-28). Claude Simon, Georges'un algılarının köreldiğini ve *logos* evreninden kopmuş olduğunu bize hissettirmek için dilsel şiddete başvurur ve yerleşik edebiyat yasalarını çeşitli şekillerde yıkar: Georges'un savaşın vahşeti karşısında zaman kavramına hâkim olamadığını gösterecek biçimde şimdiki zaman ortacının alışılmadık bir kullanımını icat eder ve onu çekimli eylem yerine bağımsız bir eylem birimi gibi kullanır. Algıları körelen Georges'un yargılarının da hasarlı olduğunu paragraflar boyunca hatta bazen sayfalar boyunca birbirine karışan cümlelerle yansıtır. Bu düzensiz ve kuralsız söyleme noktalama işareti koymayı sık sık unuttur. Aynı paradigmaya katılan yakın anlamlı sözcükleri çoğu zaman virgülle ayırmadan sıralar; üst üste gelen bu neredeyse eş anlamlı ifadeler Georges'un düşüncesinin net bir biçimde oluşmadığını, Georges'un normalde bunlardan birini seçmesi gerekirken bulanık zihninin bunu başaramadığını gösterir. Dolayısıyla karşı karşıya olduğu gerçekliği "betimleme" kapasitesini kaybeden Georges yaşadıklarını ancak bir şekilde "söylemek"le yetinir. Zaten kendisi de anlatımının yeterli olmadığını hissederek sık sık "yani", "ya da daha doğrusu", "tabiri caizse" gibi ifadelere başvurur. Ayrıca, "ama nasıl bilebilir ki insan, nasıl bilebilir?", "ama nasıl bilebilir ki insan, ne bilebilir?" sorularını yineleyerek yaşadıklarını kavrayamadığını, göstergebilimsel terimlerle söylersek, *phusis* dünyasını *logos* dünyasına eklemleyemediğini gösterir (Bu konuda daha fazla bilgi ve örnek için, *bkz.* Öztürk Kasar, 2020: 11-28).

2.4. Jean-Claude Coquet'nin yaklaşımında gerçeklik ilkesi

Jean-Claude Coquet 1991 yılında yayınladığı ve daha sonra 1997 yılında çıkan *La Quête du sens* adlı kitabında yer alan « Réalité et principe d'immanence » [Gerçeklik ve içkinlik ilkesi] adlı makalesinde içkinlik ilkesini şöyle tanımlar: "Dil yalnızca öğelerin arasındaki ilişkilerin önemli olduğu soyut bir nesnedir" (Coquet, 1997: 235). İçkinlik ilkesi Saussure'un *Genel dilbilim dersleri* adlı kitabının son paragrafında da şöyle yer bulmuştu: "Dilbilimin tek gerçek konusu, kendi içinde ve kendisi için ele alınan dildir" (Saussure, 1998: 325). Saussure'e atfedilen bu saptama sonucunda içkinlik ilkesi dilbilimde çok iyi bilinen ve kabul gören bir ilke oldu ancak 1960lı yıllardan itibaren özellikle Benveniste'in yönlendirmesiyle dilin gerçeklik içinde yer alan özneler arasında işlediği ortaya kondu. Coquet'nin belirlemesine göre, yapısalcılar içinde gerçeklik olgularını ve özneyi dikkate almayanlar

yalnızca “nominalistler” olmuştur. (1997: 240). Oysa “dil araştırması iç bağıntıların incelemesinde son bulmamalıdır” diyen Coquet dil aracılığıyla dünya olgularına gittiğimizi belirtir (1997: 240).

Coquet « Réalité et principe d'immanence » [Gerçeklik ve içkinlik ilkesi] (1997: 235- 250) adlı makalesinde sözceme edimi üzerinden dil incelemelerinde “gerçekliğe” ayrılan yeri sorgular: “En sıradan çözüm gerçekliğin dil alanından dışlanması olmuştur. Her türlü dil incelemesinde özdeksel bir dayanağın, seslerin var olduğunu söyleyerek karşı çıkabiliriz ama [bu yaklaşımda] sesler kendileri için incelenmezler, yalnızca dizge önem taşır” (Coquet, 1997: 241) diye açıklar Coquet. Saussure’ün “Dilbilimciyi ilgilendiren tek gerçeklik [dil] dizge[si]dir” (Saussure, 1964: 58) şeklinde tartışmaya yer bırakmayan ifadesini anımsatır. Böylece dilin bir anlamda gerçeklikten dışarı atılmış olduğunu ekler. Kopenhaglı dilbilimci Louis Hjelmslev’in ve Paris Göstergebilim Okulu’nun kurucusu Algirdas Julien Greimas’ın ortak düşüncesi de bu olmuştur. Coquet, bu öncüllerden yola çıkılınca, sözcemeye bir yer açmanın samimi olmayan yapay bir tutum olduğunu belirtir (1997: 241).

Coquet’ye göre, “bu kadar sert olmayan bir başka yaklaşım” da vardır ve bu yaklaşımda “dilinin ve gerçekliğin, aralarında bir uyum ilişkisi olan iki boyut olduğu düşünülür” (1997: 241). “Bu bakış açısında, dil ile onun “gönderge”si olan gerçeklik arasındaki ayrılık tartışılmaz ama bu iki küme arasında bir gereklilik ilişkisi kurulur” (Coquet, 1997: 241). Coquet bunun mantıksal bir bakış açısı olduğunu ve önermelerinin doğruluğunu tescil etmek için Paul Ricœur’dan alıntılarla “söylem ve gerçeklik arasında yapısal bir benzerlik” (Ricœur’dan alıntılan Coquet, 1997: 241) varsaydığını belirtir. Böylece “dilbilimcinin bulanık uyum ilişkisi mantıkçıda ayna ilişkisine dönüşür” (Coquet, 1997: 242). Coquet yine de bunun daha kolay savunulabilir olmadığını düşünür (1997: 242).

Biri, dili gerçeklik alanından dışlayan, diğeri, dil ile gerçeklik arasında bir uyum ilişkisi kuran bu iki yaklaşımın karşısına, dili gerçekliğe bağlayan devingen ilişkiyi koyabileceğimizi düşünür Coquet. Bu seçimin Brøndal’e ait olduğunu belirtir (Coquet, 1997: 242). Brøndal’ın kendisini bir “dil mantıkçısı” (Brøndal’dan anan Coquet, 1997: 244) olarak tanıttığını belirten Coquet, Kopenhaglı dilbilimcinin gözünde “dizimselliğin bir “devinim” olduğunu” (Brøndal’dan anan Coquet, 1997: 239) belirler zira Brøndal için “tümcenin kurulması bir öznenin yüklemine doğru ya da bir muhatabın nesnesine doğru devinimini varsaymaktadır” (Brøndal’dan anan Coquet, 1997: 239). Brøndal tümcenin kurulması için bu uzamsal parametrenin yanına zamanı da koyar çünkü tümce zaman içinde biçim alır (Brøndal’dan anan Coquet, 1997: 239). Söyleme gelince, tümceleri içinde toplayan söylem ile niyet terimleri Brøndal için o kadar birbirine bağlıdır ki kuramcı onları bir kesme çizgisiyle “niyet-söylem” (Fransızcası “discours-intention”) olarak bitiştirerek yazar ve bu haliyle “dizge-dil” (Fransızcası “langue-système”) ile karşılaştırır (Brøndal’dan anan Coquet, 1997: 239-240). Devinim kavramına dönüş yapan Coquet, Benveniste’in dili işler halde ele almasının ve Jakobson’un dilin ilişki işlevine işaret etmesinin bir rastlantı olmadığını vurgular (Coquet, 1997: 242). Coquet “[d]il aracılığıyla ve dil sayesinde dünya ile temas kurduğumuzu” (1997: 242) söyler. Gerçeklikle kurduğumuz temasta bedeninin

önemli bir yeri olduğunun altını çizer Coquet: “Zira bedenim aracılığıyla beni çevreleyen dünya üzerinde bir erk oluşturuyorum, onu görüyorum, ona dokunuyorum” (1997: 243) der.

Coquet buradan son olasılığa varır: “gerçeklik dışarıda bırakılacak bir boyut değildir; ister uyum olarak ister niyet nesnesi olarak kabul edilsin, her iki durumda da gönderimle de eş tutulamaz” (Coquet, 1997: 243) diyerek kendi benimsediği gerçeklik ilkesinin tanımını verir: “Gerçeklik dilin özünde yer alan bir boyuttur. Bir başka deyişle, dil çözümlemesi ancak dil ile gerçekliğin iç içe geçmiş iki boyut olduğunun kabul edilmesi halinde uygun bir biçimde gerçekleştirilebilir” (Coquet, 1997: 243).

Jean-Claude Coquet *La Quête du sens* adlı kitabının son paragrafında gerçeklik konusunu sonuca bağlar ve sözünü bitirirken iki gerçeklik alanı olduğunu vurgular: Görüngübilimsel bakış açısında, ilk gerçeklik alanı dünya içine yerleşmemizi gösteren yüklemleme alanıdır, ikincisi ise birincinin nesnel bağlantılaşım ögesi olan kesinleme alanıdır. “Birincisi ikinci olmadan var olabilir ama ikincisi birinci olmadan var olamaz. Yüklemlemeden mahrum olan özne yoktur” (Coquet, 1997: 250) der. Bu ifadelerle, Jean-Claude Coquet, burada söz ettiği iki gerçeklik alanını on yıl sonra “gerçeklik ilkesinin iki düzeyi: *phusis* ve *logos*” (Coquet, 2007: 40) olarak adlandıracağı *Phusis et Logos. Une phénoménologie du langage* [*Phusis* ve *logos*. Bir dil görüngübilimi] adlı kitabına giden yolu hazırlar.

2.5. Jean-Claude Coquet'nin yaklaşımında gerçeklik-hakikat ilişkisi

Jean-Claude Coquet *La Quête du sens* adlı kitabının « Vérité et Réalité » [Gerçeklik ve hakikat] altbaşlıklı üçüncü bölümünü (1997: 185-250) gerçeklik ve hakikat kavramlarına ayırır. Bu bölümde yer alan « L'Être et le passage ou d'une sémiotique à l'autre » [Varlık ve geçiş ya da bir göstergebilimden diğerine] başlıklı makalesinde, 1984 yılında yayınladığı *Le Discours et son sujet I* [Söylem ve öznesi I] adlı kitabındaki bir önermeyi ele alır: “Ben, ben olduğumu doğruluyorum. İşte benim kimliğim” (Coquet, 1984: 39'dan alıntılan Coquet, 1997: 227) Coquet bu iki önermeyi kabul etmemiz halinde iki gerçeklik ilkesine oranla konum almamız gerektiğini belirtir. Bu iki ilkenin hangi açıdan geçerli olduklarını anlamak için de onu hakikat kavramıyla birlikte ele almak gerektiğini vurgular (Coquet, 1997: 228). “Biri olmadan diğeri olmaz” (Coquet, 1997: 228) der.

Coquet, önce birinci önermeyi, “Ben, ben olduğumu doğruluyorum” önermesini ele alır. Burada konuşan özne bir kesinleme ifade etmektedir. Bu da “birincil bir hakikat” (Coquet, 1997: 228) oluşturur. Bu kesinleme de “sözcelem içinde bir konuşucunun hazır bulunuşunu” (Coquet, 1997: 228) ortaya koyar; bu da Benveniste'in 1970 tarihli bir makalesinde belirttiği gibi “birincil bir gerçeklik”tir (Benveniste'ten anan Coquet, 1997: 228). Bu temel düzeyde, gerçeklik ile hakikat birbirinden ayrılmaz niteliktedir.

Coquet, konuşan kişinin kimliğini sunduğu ikinci önermede durumun aynı olmadığını belirtir: “Bu durum diğer dünya olgularıyla aynı olasılıklara, aynı dönüşüm öyküsüne tabiidir” (Coquet, 1997:

228). Daha açık söylersek, burada gerçeklik ve hakikat alanları birbirinden ayrılır. “Birinci önermede, hakikat (“kesinleme”) ve gerçeklik (“hazır bulunuş”) bir bütünlük oluştururlar” oysa “ikinci önermede, söz konusu gerçeklik nesneye atfedilen biçimsel konuma göre değişir; hakikat ise onun sorumluluğunu alan söylem öznesinin işlevidir” (Coquet, 1997: 228). Coquet bu konuyu açıklamak amacıyla, gözlerimize zarar vermemesi için güneş tutulmasına değil de onun suya düşen yansımaya bakma örneğini verir. Yansıma nesnenin kendisi değil ama onun nesnel bağlantıyı ögesidir. Gözlem nesnesi (güneş tutulması), (“gerçek imgesi”⁵nden) yani yansımadan başka bir şeydir. Coquet’ye göre ikincil gerçeklikler ve hakikatler alanına böyle ulaşıyoruz (Coquet, 1997: 228).

Hakikat söyleminin değerlendirilmesine gelince, Coquet bu konuyu birçok çalışmasında ele alır. Hakikate uygunluk (Fransızcası “véridiction”) Paris Göstergebilim Okulu’nun temel kavramlarından biri olduğu için, *Sémiotique. L’École de Paris* [Göstergebilim. Paris Okulu] adlı ortak kitapta yer alan ve kendisinin imzasını taşıyan *L’École de Paris* [Paris Okulu] başlıklı birinci bölümü bu kavramı derinleştirerek bitirir. “İletişime katılanların doğru-söylediklerinin değerlendirilmesi”nde (Coquet, 1982: 60) en sıradan yaklaşımın, hakikate uygunluğa da denk düşecek biçimde hakikat ile gerçekliğin özdeş kılınması olduğuna dikkat çeker Coquet: “Doğruyu söylemek var olanı söylemek anlamına gelir. Bilimsel söylem bu ön gerçekten hareket ederek işler” (Coquet, 1982: 60) der.

Hakikat söyleminde bulunan konuşucunun farklı konum alışları vardır, Coquet bu yayında bunlardan hiç değilse bazılarının taslağını çizebileceğimizi söyler ve bu konum alışlar için formüller önerir. Bu formüllerde hakikati belirleyen eyleyenleri dilbilgisel öznelerle temsil eder.

İlk olarak, söylemini bir yetkenin (otoritenin) güvencesi altına yerleştiren bir konuşucu örneğini verir. Burada bilimsel söylemde olduğu kadar dogmatik ya da ideolojik söylemde karşımıza çıkan “sonsuz hakikat” (Coquet, 1982: 62) söz konusudur. Konuşucunun yetkeye gönderme yapması onun elini güçlendirir ve dinleyicinin sessiz kalmasını zorunlu kılar (Coquet, 1982: 63). Bu seçeneğin formülünde Ö (önerme) konuşucunun söylemini, dilbilgisindeki üçüncü tekil kişi O yetkeyi ifade eder, Coquet, burada yetkeyi simgeleştirmek için seçtiği “o” öznesinin Gustave Guillaume’un “evren kişisi” olarak adlandırdığı ve dünya olgularının doğal düzenini temsil eden eyleyen durumu olduğunu vurgular (Coquet, 1982: 62). Bu noktada, Coquet’nin başka iki çalışmasına dikkat çekmek arzusundayız zira Coquet hem 1984 yılında yayınladığı *Le Discours et son sujet* [Söylem ve öznesi] adlı kitabının ilk cildinde hem de 1986 yılında yayınladığı « La sémiotique de l’école de Paris » [Paris Okulu’nun Göstergebilim Yaklaşımı] başlıklı makalesinde, bu birinci tür hakikat için “evrensel hakikat” (Coquet, 1984: 169; Coquet, 1986: 335) nitelemesini kullanır. Coquet artık evrensel hakikat olarak tescillediği bu kavramı “nerede olursa olsun (burada ya da orada) ve hangi zamanda olursa olsun (şimdi, dün ve yarın) doğru olarak kabul edilen (iki iki daha dört eder, türünden) matematik önermelerine” (1986: 335)

⁵ Coquet bu terimi Frege’den ödünç alarak kullanır.

benzetir. Bu tanıma göre evrensel hakikat sonsuz hakikati kapsama alanına almaktadır ve hakikat sınıflandırmasının diğer türlerinde olduğu gibi hakikati adlandırma ölçütü olarak yayılım alanı ile katılımcıların sayısını ve niteliğini getirmekte, böylece, türsel sınıflandırma içinde tutarlılık sağlamaktadır. Zaten Coquet *Le Discours et son sujet 1* adlı kitabında evrensel hakikat ileten bir sözcenin “en geniş yayılıma sahip” sözce olduğunu belirtir (1984: 169). Ayrıca, evrensel hakikat için söz konusu olan ön gerçeği şöyle açıklar: “O adıyla simgeleştirilen gönderici [yani yetke] herkese gerçeğin tam bir yansıması olan doğru söylem normunu zorla kabul ettirir” (Coquet, 1984: 174). Öyleyse evrensel hakikat formülü şöyledir:

Evrensel hakikat: “Ö, O için doğrudur” (Coquet, 1984: 169; Coquet, 1982: 63).

Coquet'nin 1982 tarihli çalışmasına dönersek, bundan sonraki seçenekler konuşucu için biraz daha az elverişlidir ve giderek daha daralan bir hakikat alanı çizer. Yine de “evrensel hakikat”e (Coquet, 1984: 169; Coquet, 1986: 335) en yakın durum “ortak hakikat”tir (Coquet, 1982: 63) ve burada, konuşucu bir toplumsal grubun uzlaşmasına dayanır. Coquet, Nerval'in *Aurélia* adlı eserinden bir alıntı yaparak bunu örneklendirir: “Almanya'da çok bilinen bir geleneğe göre, her insanın bir benzeri vardır...” (Coquet, 1982: 63). Coquet ortak hakikati temsilen oluşturduğu formülde toplumsal grubu Fransız dilbilgisine özgü bir adıyla temsil eder; dilbilgisel kişi kategorisindeki tüm kişilerinin yerine geçebilecek ve Türkçede “tümel özne” (Fransızca “On”) adını verebileceğimiz bu adıl aracılığıyla ortak hakikat formülünü aşağıdaki gibi oluşturabiliriz:

Ortak hakikat: “Ö, TÜMEL ÖZNE için doğrudur” (Coquet, 1982: 63).

Bir adım daha attığımızda, konuşucunun dile getirdiği kesinleme için yalnızca muhatabının onayını aldığı bir durum söz konusudur. Bu “çifte paylaşımlı hakikat” formülü için Coquet BEN-SEN öznelerini kullanır:

Çifte paylaşımlı hakikat: “Ö, BEN-SEN için doğrudur” (Coquet, 1982: 63).

En sonunda, konuşucu tek başına kalır ve dile getirdiği kesinleme yalnızca kendisi için doğrudur. En dar alana sıkışan bu durum yalnızca konuşan bireye ait hakikati göstermektedir; Coquet bu en dar kapsamlı bireysel hakikat türü için 1984 yılında yayınladığı *Le Discours et son sujet* adlı kitabının ilk cildinde “tekil hakikat” nitelemesini kullanır (164). Öyleyse tekil hakikat formülü aşağıdaki gibi olacaktır:

Tekil hakikat: “Ö, BEN için doğrudur” (Coquet, 1982: 63).

Şimdiye kadar tanımladığımız dört hakikat durumunun en kırılgan olanı bu yalnızca sözceleme öznesine ait hakikat durumudur. Coquet'ye göre, tekil hakikat öznesi ikili durumda karşımıza çıkar: bir yandan *bilmek* kipiyle tanımladığımız eyleyen işlevini üstlenmeyi sürdürür, diğer yandan da kendisine

başka bir anlam evreninde üstünlük sağlayacak yeni bir kiplikle donatılır. Coquet bu yeni kipliği *sanmak* olarak nitelemeyi önerir (Coquet, 1982: 63-64).

1986 yılında bu konuyu yeniden ele aldığı ve yukarıda da söz ettiğimiz « La sémiotique de l'école de Paris » [Paris Okulu'nun göstergebilim yaklaşımı] başlıklı makalesinde, Coquet Fransız yazar, diplomat, politikacı ve devlet görevlisi René de Chateaubriand'ın (1768 -1848) o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'a gerçekleştirdiği ziyaretten sonra kent hakkında yaptığı betimlemeden yola çıkarak hakikat söylemini değerlendirir. Coquet, Chateaubriand'ın batılı ve Hristiyan gönderim modelini temel alarak yaptığı betimlemenin sunduğu hakikatin onun görüşünü yansıttığı ve sonuçta “öznel hakikat” (Coquet, 1986: 335) olduğu saptamasında bulunur.

1982 yılında yayınladığı ve dört tür hakikat söylemi örneği verdiği *L'École de Paris* [Paris Okulu] başlıklı kitap bölümü çalışmasından bir yıl sonra 1983'te yayınladığı ve daha sonra *La Quête du sens* [Anlam arayışı] (1997) adlı kitabına giren « La bonne distance selon “L'Homme et la Coquille” de Paul Valéry » [Paul Valéry'nin *L'Homme et la Coquille* adlı eserinde uygun mesafe] başlıklı makalesinde, Coquet gerçeklik ve hakikat ilişkisini yeniden ele alır. Bu kez amacı “gözlemci özne ile gözlemlenen nesne arasında, hakikat söylemi ile sınırları çizilen gerçeklik arasında karşılıklı denklik olduğunu göstermek”tir (Coquet, 1997 ^[1983]: 201-202). Bunu yapmak için de “önce dilbilimsel, sonra da göstergebilimsel betimlemenin gücünü oluşturan belirleyicilik ilkesi”nden (Coquet, 1997 ^[1983]: 201) yararlanır.

Coquet 1983 tarihli bu makalesinde, hakikat söyleminde söyleyenin olası konum alışlarına yeni bir durum daha ekler (1997 ^[1983]: 207): Bu durum, işlevsel bir kimliğe indirgenmiş ve yaptığıının yükümlülüğünü taşıyamayacak bir kişi örneğinde yükümsüz özne söylemidir. Coquet bu tür özneler için “sahibinin sesi” tanımlamasını kullanır ve bu konum için önerdiği formülde Fransız dilbilgisinde üçüncü tekil kişi yerine geçip özne olarak kullanılabilir BU/ŞU (Fransızca “Ça”) birimi yer alır. Bu formülde Fransızcanın standart üçüncü tekil kişisi “il, elle” (Türkçede “o”) yerine “ça” (Türkçede de özne olarak kullanılabilir “bu” ya da “şu”) kullanılmış olması bu söyleyenin kendi kimliği uyarınca bir hakikat ifadesinde bulunmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bu söyleyen söyleminden hareket ederek “İşte benim kimliğim” diyemeyecek bir yükümsüz öznedir. Söyleyenler Kuramında yükümsüz öznenin *phusis* evreninde dile getirdiğini *logos* evreninde üstlenemediğini daha önce görmüştük. Sonuç olarak, yükümsüz öznenin dile getirdiği ama üstlenemediği bu hakikat türü için Coquet'nin önerdiği formül aşağıdaki gibidir:

İşlevsel yükümsüz özne hakikati: “Ö, BU/ŞU için doğrudur” (Coquet, 1997 ^[1983]: 207).

Bir işleve indirgenmiş yükümsüz özne için verilen bu formül Jean-Claude Coquet'nin 1984 yılında yayınladığı ve Özne Göstergebilimi nitelemesiyle kuramının gelişmiş ilk çerçevesini sunduğu *Le Discours et son sujet I* adlı kitabında da karşımıza çıkar. Bu kez verilen örnek, fantsma ve sanrıların

etkisi altındaki bir yükümsüz öznedir; bu durumda gerçek ile gerçek dışı birbirine yaklaşır, üst üste biner ve birbirine karışır. Hayal dünyasında yaşayan bu yükümsüz özne için de Coquet “ “Ö, BU/ŞU için doğrudur” formülünü kullanır (Coquet, 1984: 186).

Coquet kitabında ayrıca, Luce Irigaray'den aldığı bir örnek aracılığıyla gerçeklikle bağımlı koparmış ve muhakeme yetisini tamamen kaybetmiş şizofren durumunu inceler:

“Aslında ben kendi kendimin ebeveyniyim... kendi kendimin babasıyım, kendimi ... kendim dünyaya getirdim.” (Irigaray'den alıntılanan Coquet, 1984: 166)

Coquet gerçek ile gerçek dışını birbirinden ayıramayan bu patolojik söylemde, söyleyenin konumlandığı alanın sınırlarını çizemediğini belirtir: “o hem kendisi hem de bir başkasıdır, bu ikili konumu birbirinden ayıracak bir çözümleme yapabilecek yetide değildir” (Coquet, 1984: 166) der. Gerçek ile gerçek dışının eşitlendiğini ön varsayan bu şizofrenik durumda (Coquet, 1984: 166-167) oluşan patolojik söyleme hiçbir hakikat atfedilemez. Hakikat değeri taşımayan bu söylemin formülü için Coquet var olmayan hakikat alanını simgeleştirmek amacıyla matematikten boş küme (\emptyset) ögesini ödünç alır. Nasıl ki boş küme hiçbir ögesi olmayan bir kümeyse, şizofrenik söylemin hakikat alanı da ancak hiçbir katılımcısı olmayan bir boş küme olabilir: “Ö, \emptyset için doğrudur” (Coquet, 1984: 186).

Jean-Claude Coquet birçok çalışmasında ele aldığı gerçeklik ve hakikat ilişkisini söyleyenlerin özne ya da yükümsüz özne oluşlarına göre sözcüleme koşullarında nasıl konumlandıklarına ve *phusis* dünyasında bir yükümlenme işlemi sonunda gerçekleştirdikleri hakikat söylemine *logos* dünyasında hangi değeri yüklediklerine ya da başkalarının bu söyleme hangi değeri yükleyebildiğine bakarak değerlendirmektedir. Söylemin taşıdığı hakikatin türü, bu hakikatin yayılım alanına ve bu alanda yer alan katılımcıların sayısına ve niteliğine göre belirlenmektedir. Özne niteliği taşıyan söyleyen bir yetkenin delegesi konumundaysa ürettiği söylem evrensel hakikat değeri taşıırken, bir grubun üyesi olması halinde söylemi bu topluluğa ait bir ortak hakikat dile getirmektedir. Daha daralan bir yayılımda, söyleyen özne ikili söyleşim alanında çifte paylaşımlı bir hakikat ifade ederken, yalnızca kendisine ait bir kesinleme söz konusu olduğunda ise tekil bir hakikat oluşturur. Yükümsüz özne söyleminde ise bazı koşullarda örneğin bir işleve indirgenmiş bir yükümsüz özne ya da fantasma ve sanrılar içindeki bir yükümsüz özne için irade ve /ya da bilinç durumunu dışlayan belli bir hakikat değeri söz konusuyken şizofren bir yükümsüz öznenin patolojik söylemine hiçbir hakikat atfedilemeyeceği görülmektedir.⁶

⁶ Jean-Claude Coquet'nin gerçeklik ve hakikat konusunda yaptığı derin çalışmalar hakkında sunduğumuz bu küçük sentez onun gerçeklik ve hakikat ilişkisi konusunda ufukumuzu açan bakış açısına ancak giriş niteliğinde olabilir. Daha fazla bilgi için bkz. Coquet 1984; 1997.

3. Sonuç

Seçkin bir dilbilimci ve göstergebilimci olan Jean-Claude Coquet, dersleri ve çalışmaları aracılığıyla birçok araştırmacıyı etkilemiştir. 1996 yılında Michel Constantini ve Ivan Darrault-Harris editörlüğünde hazırlanan ve yirmiden fazla yazarın katkı verdiği *Sémiotique, Phénoménologie, Discours. Du corps présent au sujet énonçant* [Göstergebilim, görüngübilim, söylem. Hazır bulunan bedenden sözceleyen özneye] başlıklı Jean-Claude Coquet'ye Saygı kitabı bunun kanıtlarından biridir. Coquet bize yalnızca metinlerin değil, yaşamın kendisinin de anlamını kavramak için *phusis* dünyasını *logos* dünyasına eklemlenmenin gerekli olduğunu gösterdi. Öznenin beden ve zihinden oluşan bir bütün olduğunu ve hem içindeki güçlere hem de kendisi üzerindeki dış güçlere karşı irade savaşı verdiğini öğretti.

Profesör Jean-Claude Coquet'nin ilk doktora öğrencilerinden biri olarak, vefat haberini büyük bir üzüntüyle öğrendim. Kendisini 1984 yılında, Paris'te, doktora eğitimime başladığım EHESS'te tanımıştım; onun yönetiminde savunduğum edebiyat göstergebilimi doktoramdan sonra, İstanbul'da Yıldız Teknik Üniversitesi Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak ders vermeye başladım. Bir yandan da çeviri kariyerine başlamıştım: Maurice Blanchot'nun *Espace littéraire* adlı edebiyat kuramıyla başlayan, Roland Barthes'ın *S/Z* başlıklı ünlü göstergebilimsel çözümlemesiyle devam ederek Honoré de Balzac'ın *Sarrasine* adlı öyküsünden ve Paul Ricœur'un *Çeviri üzerine* adlı kitabından geçen bu çevirmenlik deneyimi daha sonra Claude Simon'ın *Flandra Yolu*'na uzanacaktı. Gerçek bir meydan okuma sunan tüm bu çeviriler, her seferinde göstergebilim sayesinde çözdüğüm sorunlar içeriyordu. Böylece Jean-Claude Coquet'nin çalışmalarından ilham alarak göstergebilim ve çeviribilim arasında disiplinler arası bir ilişki kurabildim. 2000'li yılların başından itibaren, bugün artık “çeviri göstergebilimi” olarak adlandırılan bu disiplinler arası alanda çalışmaya başladım; çalışmalarım o günden bu yana Coquet'nin Söyleyenler Kuramı doğrultusunda ilerlemekte. Ondan öğrendiğim her şey akademik yolculuğuma ışık tuttu; kendisine her zaman şükran duyacağım. 2000-2022 yılları arasında Yıldız Teknik Üniversitesi'nde lisans, yüksek lisans ve doktora olmak üzere her düzeyde çeviri göstergebilimi dersleri verdim. Öte yandan, 2013 yılından beri konuk öğretim üyesi olarak Galatasaray Üniversitesi'nde lisans ve yüksek lisans düzeyinde yazınsal göstergebilim dersleri vermekteydim; 2022 yılından itibaren Galatasaray Üniversitesi'nde kadrolu öğretim üyesi olarak çalışmaktayım. Çalıştığım her iki kurumda, göstergebilimi çerçeve yaklaşım olarak benimseyen birçok yüksek lisans ve doktora tezi çalışması yönettim ve halen yönetmekteyim.

Jean-Claude Coquet'nin deyimiyile: “Göstergebilimci bilgi kuran (epistemolojik) bir özne olarak sabırlı olmalıdır. Giriştiği iş ne olursa olsun, inşa edilmesi gerekmeyen bir anlamlama edimi olmadığını bilir. Hiçbir şey hazır verilmiş ya da saydam değildir” (Coquet, 1984: 207). Dolayısıyla, göstergebilimci zorluklarla ve engellerle dolu bir sahada çalışır. Coquet, ayrıca, “bir metni okuma[nın] *n* sayıda geçerlilik alanının sınırlarını çizmeyi öngören bir işlem” (1972: 44) olduğunu belirtir ve “‘bütüncül’

bir okumanın ütöpik” (1972: 44) olduğuna dikkat çeker. “Yazınsal metinlere kuramsal yaklaşımlar” başlıklı makalesinin “Yorumlayan okurun sürecine dönüş” alt başlığında şunları söyler:

“Okurun anlamaya çalıştığı şey ötekinin, muhatabının ona söylediğidir, daha genel olarak, toplumsal kitlenin ona söylediğidir, bu da ya esenliksiz tarzdadır [...] [ya] da esenlikli ve *birlikte yaşama* (σὺζήν) tarzındadır [...]. Arayışını tamamlayabilmeyi asla umut etmeden bütün keşif yollarını denemek okura, alımlayana düşer, her söylemin “varlığın kayda geçirilmesi” (MMP *Le visible et l'invisible*, s. 251) olduğu işte bu kadar doğrudur ve bu nedenle de, hep sorgulanmaktadır” (Coquet, 2022d: 242-243).

Jean-Claude Coquet'nin 1997 yılında yayınladığı *La Quête du sens. Le langage en question* [Anlam arayışı. Sorgulanan dil] adlı yapıtı da “Dili sorgulamayı bitirmiş değiliz” (1997:1) saptamasıyla başlar ve kuramcı yazar “tıpkı suyun balıkların yaşam alanını oluşturduğu gibi dilin de bizim yaşam alanımızı [oluşturduğunu]” (1997: 1) belirtir. Söyleyenler Kuramı bize gerçeklik ile dilin birbirinden ayrılmaz iki boyut olduğunu gösterir. Varoluşumuzun *phusis* alanında, içinde yaşadığımız dünyayı ve gerçekliği algılar, *logos* alanında ise, bu algıları yargılara dönüştürürüz. Böylece doğal dünyayı doğal dile çevirmiş ve gerçekliği anlamlandırmış oluruz (Coquet, 2007: 5-6). Benveniste'in dediği gibi “dilinin temel işlevi öncelikle anlamlandırmak” (1974: 217) dolayısıyla “yaşamaya yaramak”tır (1974: 217).

Jean-Claude Coquet uzun sürmüş sağlıklı ve üretken bir yaşamın tümünü bıkip usanmadan son günlerine kadar dili düşünmeye, söylemlerimizi sorgulamaya, gerçeklik ile hakikat ilişkilerini çözmeye adanmış bir dil düşünürüdür. Ömrünü derin okumalarla geçirerek bize çok yetkin bir kuram armağan eden bu değerli bilim insanının unutulmaz anısına saygıyla.

Kaynakça

Benveniste, E. (1966), *Problèmes de linguistique générale, 1*, Paris: Gallimard.

Benveniste, E. (1974), *Problèmes de linguistique générale, 2*, Paris: Gallimard.

Benveniste, E. (2012), *Dernières leçons*, Paris: EHESS, Gallimard, Seuil.

Catinchi, P.-J. (2023) La mort du linguiste Jean-Claude Coquet, *Le Monde*, 18 Ocak 2023, erişim adresi: https://www.lemonde.fr/disparitions/article/2023/01/18/la-mort-du-linguiste-jean-claude-coquet_6158380_3382.html

Constantini, M., Darrault-Harris, I. (1996), *Sémiotique, Phénoménologie, Discours. Du corps présent au sujet énonçant, Hommage à Jean-Claude Coquet*, Paris: L'Harmattan.

- Coquet, J.-C. (1972), Poétique et linguistique, A. J. Greimas vd. içinde, *Essais de sémiotique poétique* (26-44) Paris: Larousse.
- Coquet, J.-C. (1973), *Sémiotique littéraire*, Paris: Mame.
- Coquet, J.-C. (1982), Göstergibilimsel araştırmaların doğuşu, çev. Ayşe Kıran, *Yazko*, 9, 140-144.
- Coquet, J.-C. (1983), Göstergibilim üzerine seçme parçalar: 1. Paris Okulu, çev. Mehmet Rifat (165-167); 2. Göstergibilimin gelişmesi, çev. Ayşe (Eziler) Kıran (167); 3. Göstergibilim kuramı, çev. Ayşe (Eziler) Kıran (168). *Yazko Çeviri*, 13, 165-168.
- Coquet, J.-C. (1984-1985), *Le discours et son sujet*, 1-2, Paris: Klincksieck.
- Coquet, J.-C. (1986), La sémiotique de l'école de Paris, M. GUILLAUME içinde, *L'état des sciences sociales en France* (332-335), Paris: Éditions La Découverte.
- Coquet, J.-C. (1987), Instances d'énonciation et modalités. *Le loup et l'agneau*, de La Fontaine (1,10), *Cahiers du Département des Langues et des Sciences du Langage*, 4, 91-103; *Cruzeiro semiotico*, 6, 5-14.
- Coquet, J.-C. (1997), *La quête du sens. Le langage en question*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Coquet, J.-C. (2007), *Phusis et Logos. Une phénoménologie du langage*, Paris: Presses Universitaires de Vincennes.
- Coquet, J.-C. (2008), Le logos, une aporie linguistique ?, *Cahiers de praxématique* [online], 51, Online since 01 January 2013, erişim tarihi: 14 Mart 2022. URL : <http://journals.openedition.org/praxématique/1063>
- Coquet, J.-C. (2011), Les prédicats somatiques, *Littérature*, 163, 102-107. <https://www.cairn.info/revue-litterature-2011-3-page-102.htm#:~:text=En%20explicitant%20le%20concept%20linguistique,analytique%20%C3%A0%20travers%20trois%20exemples>.
- Coquet, J.-C. (2014), Problématique du non-sujet, *Actes Sémiotiques* [en ligne], 117, erişim tarihi: 29/12/2020. <https://www.unilim.fr/actes-semiotiques/5106>
- Coquet, J.-C. (2016a), À propos de l'écriture dans la phénoménologie du langage: Benveniste, Merleau-Ponty et quelques autres (s. 59-151), I. Fenoglio vd., içinde, *Autour d'Émile Benveniste*, Paris: Seuil.
- Coquet, J.-C. (2016b), Quelques repères historiques pour une analyse de l'énonciation (d'Aristote à Benveniste), *Littérature* [en ligne], 183. <https://www.cairn.info/revue-litterature-2016-3-page-129.htm>

- Coquet, J.-C. (2020a), Sözceleyenler ve kiplikler: La Fontaine'in *Kurtla Kuzu* adlı fablı, çev. Sündüz Öztürk Kasar, *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi/ Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures and Translation (DEÇ/WOLLT)*, 1(1), 92-115. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/wollt/issue/64617/986180>
- Coquet, J.-C. (2020b), Yükümsüz özne sorunsalı, çev. Sündüz Öztürk Kasar, *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi/ Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures and Translation (DEÇ/WOLLT)*. 1(2), 187-199. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/wollt/issue/64618/986524>
- Coquet, J.-C. (2021a), Bedensel yüklemeler, çev. Sündüz Öztürk Kasar, *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi/ Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures and Translation (DEÇ/WOLLT)*. 2(1), 91-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/wollt/issue/64622/986693>
- Coquet, J.-C. (2021b), Sözcelem çözümlemesi için (Aristoteles'ten Benveniste'e) birkaç tarihsel gönderim, çev. Sündüz Öztürk Kasar, *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi/ Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures and Translation (DEÇ/WOLLT)*, 2(2), 234-250. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/wollt/issue/67577/1030004>
- Coquet, J.-C. (2022a), *Phénoménologie du langage*, Limoges: Lambert-Lucas.
- Coquet, J.-C. (2022b), Approches théoriques de texte littéraire, *Phénoménologie du langage* (s. 123-133) Limoges: Lambert-Lucas.
- Coquet, J.-C. (2022c), *Logos*, dilde çözümsüz bir çelişki midir?, çev. Sündüz Öztürk Kasar, *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi/ Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures and Translation (DEÇ/WOLLT)*, 3(1), 118-136. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/wollt/issue/71013/1125803>
- Coquet, J.-C. (2022d), Yazınsal metinlere kuramsal yaklaşımlar, çev. Sündüz Öztürk Kasar, *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi/ Journal of Academic Studies in World Languages, Literatures and Translation (DEÇ/WOLLT)*. 3(2), 234-251. <https://dergipark.org.tr/en/pub/wollt/issue/74699/1215464>
- Coquet, J.-C. vd. (1982), *Sémiotique. L'École de Paris*. Paris: Hachette Université.
- Coquet, J.-C., Öztürk Kasar, S. (2003), *Discours, Sémiotique et Traduction. Hommage à Émile Benveniste au centenaire de sa naissance / Söylem, göstergebilim ve çeviri, doğumunun yüzüncü yılında Émile Benveniste'e saygı*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Fenoglio, I. vd. (2016). *Autour d'Émile Benveniste*, Paris: Seuil.

- Fenoglio, I. (2016). Le pré-nom et ses marges: d'Ézra à Émile (s. 329-376), I. Fenoglio vd., içinde, *Autour d'Émile Benveniste*, Paris: Seuil.
- Greimas, A. J. vd. (1972), *Essais de sémiotique poétique*, Paris: Larousse.
- Kristeva, J. (2012), Émile Benveniste, un linguiste qui ne dit ni ne cache, mais signifie, É. Benveniste içinde, *Dernières leçons* (s. 13-40), Paris: EHESS, Gallimard, Seuil.
- Öztürk Kasar, S. (2007), Pour une typologie des non-sujets: au carrefour de la sémiotique et de la phénoménologie, *Sémio 2007: Rencontres sémiotiques: les interfaces disciplinaires, des théories aux pratiques professionnelles*, Paris: Association française de sémiotique.
- Öztürk Kasar, S. (2012), Jean-Claude Coquet ile bir dil görüngübilimine doğru, *XII. Uluslararası dil, yazın & deyişbilim sempozyumu bildirileri*, cilt I, (s. 427-433) Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Öztürk Kasar, S. (2017), Jean-Claude Coquet ve Söyleyenler Kuramı, İ. Onursal Ayırır ve E. Korkut içinde, *Prof. Dr. Ayşe Eziler Kıran'a armağan* (s.183-199), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk Kasar, S. (2019), Analyser pour traduire *La Route des Flandres* de Claude Simon. Approche sémiotique entre *phusis* et *logos*, *Des mots aux actes*, 7, 2018, Sémantique(s), sémiotique(s) et traduction, 237-255.
- Öztürk Kasar, S. (2020), Tracer un itinéraire sémiotique pour une traduction expérimentale: traduire en turc *La Route des Flandres* de Claude Simon, M. Kuleli ve D. Tuna içinde, *Dil, edebiyat ve çeviri odağında kavramsal okumalar* (s. 1-31), Ankara: Nobel.
- Öztürk Kasar, S. (2022), Çevirmek için çözümlmek: Claude Simon'un *Flandra Yolu* adlı yapıtına *phusis* ve *logos* arasında göstergebilimsel bir yaklaşım, çev. Didem Tuna, M. Kuleli ve D. Tuna içinde, *Edebiyat kuramı odağında çeviri amaçlı çözümlmeler* (s. 11-30) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Saussure, F. de (1964), *Cours de linguistique générale*, Paris: Payot.
- Saussure, F. de (1998), *Genel dilbilim dersleri*, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual.
- Todorov, T. (2012), Émile Benveniste, le destin d'un savant, É. Benveniste içinde, *Dernières leçons* (s. 181-195), Paris: EHESS, Gallimard, Seuil.

KARİKATÜRLERİN KÜLTÜR GÖSTERGEBİLİMİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ*

Sibel ÇAPAN TEKİN** – Kamil İŞERİ***

Öz

Kültür göstergebilim her kültürün kendine özgü özelliklerini, normlarını, sınırlarını anlamlandırmaya çalışan bir alandır. Kültür çalışmalarının öncülerinden olan Lotman, kültürün ancak bir gösterge dizgesi olarak incelendiğinde anlam evrenin ortaya çıkabileceğini savunur. Lotman'ın göstergeküre (semiosfer) adını verdiği kavram, kültürün tüm sistemlerini içinde barındırır ve kültürel iletişimin değerlendirilmesinde bu kavramdan yararlanılmaktadır. Göstergeküre kavramı, kültürün içinde var olan ve aynı zamanda devamlılığını sağlayan sembol, tarih, değer ve gelenek kodlarının da aktarıcısı olan dinamik bir alandır. Çalışmanın amacı hem figüratif hem de dilsel göstergelerle oluşturulan metinlerden biri olan karikatürlerin Lotman'ın göstergeküresi çerçevesinde değerler, alışkanlıklar, semboller ve tarih açısından değerlendirmektir. Bu amaçla, en yüksek tiraja sahip mizah dergilerinden olan Uykusuz Dergisi'nin Sami karakterine ait karikatür serisi çalışmanın örnekleme olarak seçilmiştir. Derginin, 2010-2020 yılları arasında yayımlanan sayılarından 22 karikatür tabakalı amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiş ve incelenmiştir. Karikatürlerde sıklıkla kullanılan göstergeler, kültürel iletişim boyutunda incelenmiş ve göstergeküre bileşenleri aracılığıyla çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular, karikatürlerde dilsel ve dil dışı göstergelerin kültürel iletişimi sağlayacak bütünlükte birbiriyle uyumlu bir biçimde yer aldığını; karakterlerin sosyo-kültürel düzeyine ve yaşam biçimlerine uygun temsillerle oluşturulduğunu göstermiştir. Gelenek, değer, sembol ve tarih olgusu göstergekürelerinin her birinin karikatürlerde yer bulduğu ve birbirinin tamamlayıcısı olarak bir arada kullanıldığı saptanmıştır.

Geliş Tarihi (Date Received): 08.11.2023

Kabul Tarihi (Date Accepted): 20.12.2023

DOI: 10.58306/wollt.1388216

* Bu çalışma 19-20 Ekim 2023 tarihinde 3. Uluslararası Akademik Filoloji Çalışmaları Kongresi'nde sunulan özet bildirinin genişletilmiş biçimidir.

** Dr. Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi (Trabzon, Türkiye), e-posta: sibel.tekin@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6926-1135.

*** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi (İzmir, Türkiye), e-posta: kamiliseri@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8539-582X.

Çalışmada, karikatürlerin kültür aktarıcısı olarak etkili bir araç olduğu ve dil ve kültür çalışmalarında bu araçtan yararlanılmasının katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *karikatür, kültür göstergebilim, gelenek, sembol, değer.*

ANALYSIS OF CARICATURES IN TERMS OF CULTURAL SEMIOTICS

Abstract

Cultural semiotics is a field that tries to make sense of the characteristic features, norms and boundaries of semiotics. Lotman, one of the pioneers of cultural studies, argues that the universe of meaning can only emerge when culture is examined as a sign system. The concept that Lotman entitle semiosphere includes all systems of culture and this concept is used in the evaluation of cultural communication. The concept of the semiosphere is a dynamic field that is a transmitter of the symbols, history, value and tradition codes that exist within the culture and ensure its continuity. The aim of the study is to evaluate caricatures, which are one of the texts created with both figurative and linguistic signs, in terms of values, habits, symbols and history within the framework of Lotman's semiotics. For this purpose, the caricature series of the Sami character from Uykusuz Dergisi, one of the humor magazines with the highest circulation, was chosen as the sample of the study. 22 caricatures from the issues of the magazine published between 2010-2020 were determined and examined by the stratified sampling method. Signs frequently used in caricatures were examined in the cultural communication dimension and analyzed through semiospheric components. The findings obtained show that linguistic and non-linguistic signs are included in the caricatures in harmony with each other in an integrity that can ensure cultural communication. It has shown that the characters are created with representations appropriate to their socio-cultural level and lifestyle. It has been determined that each of the semiotics of tradition, value, symbol and history finds a place in caricatures and is used together as a complement to each other. The study concluded that caricatures are an effective tool as a cultural transmitter and that the use of this tool in language and culture studies can contribute.

Keywords: *caricature, cultural semiotics, tradition, symbol, value.*

1. Giriş

İnsan, yaşamının hemen her döneminde karşılaştığı yazılı, sözlü ya da görsel göstergeleri anlamlandırmaya çabalamaktadır. Anlamlandırma süreci, iletinin doğru bir biçimde aktarılması ve yorumlanmasıyla mümkün olmaktadır. İletişimde alıcı ve verici arasında anlam, belirli bir bağlamda ve kültür odağında oluşur ve bu nedenle kültüre ilişkin öğelerin tanınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan etrafımızı çevreleyen gösterge dizgelerinin anlamlandırılmasında göstergebilimin verilerinden yararlanılmaktadır.

Hem bir kuram hem de bir yöntem olan göstergebilimin amacı, dünyayı anlamlandırmak için farklı gösterge dizgelerini yorumlamaktır (Kıran, 2009: 2). Başta Saussure ve Peirce olmak üzere birçok araştırmacı göstergebilime farklı yaklaşımlar ve bakış açıları getirerek göstergebilimin disiplinlerarası bir alan olmasına katkı sağlamıştır. Bu sayede hem yazınsal hem de görsel göstergeler incelenerek müzik, mimari, sinema, edebiyat, televizyon, moda... gibi pek çok alanda çalışmalar yürütülmüştür. Kültür, göstergebilim yaklaşımlarında hemen hemen her dönemde öne çıkan bir inceleme nesnesi olmuştur. Farklı alanlardaki gösterge dizgeleri kültürel ve toplumsal bağlamı içinde ele alınmıştır.

Kültür kuramcılarına göre “kültür, her şeyden önce bir gösterge dizgesidir.” (Semenenko, 2012: 23). Kültürü bir gösterge dizgesi olarak ele alan Sebeok, Barthes ve Eco gibi araştırmacıların yanı sıra bir başka öncü araştırmacı Tartu Göstergebilim Okulu’nun kurucusu olan Rus Filolog Jury Lotman’dır. Kültür; her şeyi kapsamayan, sınırları belirlenmiş bir alana sahip toplumsal bir olgudur (Lotman, Uspensky ve Mihaychuk, 1978: 211-213). Lotman, bu tanımlamayla her toplumun farklı kültürel özellikleri ve kendine özgü bir anlam evreni barındırdığının altını çizmektedir.

Lotman, kültürün anlam evrenini oluşturan bir göstergesel alanın varlığından bahseder ve bunu *göstergeküre* (semiosfer) olarak adlandırır. Göstergeküre kavramının kültürle ilişkisini açıklarken Vernadsky’nin biyosfer kavramından yararlanmıştır. Biyosfer, canlıların yaşamı için ne kadar önemliyse göstergeküre de kültürün açıklanması için o denli önemlidir. Vernadsky, yaşamın olmadığı bir jeolojik dönem olmadığı görüşünden hareketle bir düşüncenin ancak başka bir düşünceden kaynaklanabileceğini; bir metnin yalnızca başka bir metinden beslenebileceğini belirtmiştir (Semenenko, 2012: 112). Tıpkı biyosferde olduğu gibi kültür için de göstergeküre bir “ekosistem” görevi görür. Buna göre göstergeküre kültürü de içeren bir kavram; kültürün var olabilmesi için gerekli olan bir koşuldur.

Lotman, her kültürü bir metin olarak ele alır. Göstergeküre içinde bu metinler sistemi kültürel belleği oluşturur (Lotman, 2012) ve kültürel iletişim de bu alan içinde sağlanır. Bu alanla birlikte kültürel çeşitliliğin değerlendirilmesinde yararlanılan (Güz ve Küçükerdoğan, 2005: 72) Lotman’ın kültür göstergebilimine kazandırdığı kavramlar arasında *sembol*, *tarih*, *değer* ve *gelenek* unsurları yer

alır. Güz ve Küçükerdoğan (2005) çalışmalarında göstergükürelerin varlığının kültürlerarası ilişkilerin temelinde olduğunu ve kültürel değerlerin toplumlara göre farklılık gösterdiğini belirtir. Benzer biçimde Ögüt de (2019) kültürel göstergelerin toplumun bakış açısını yansıtmada etkili olduğunu savunmaktadır. Çünkü bu kavramlar kültürle sıkı sıkıya bağlı, kültürel bellekte saklı olan ve belleğin sürekliliğini sağlayan özelliklere sahiptir (Lotman, 2012). Her biri ayrı ayrı kültürel kodların aktarıcısıdır. Birbiriyle bağlantılı parçadan bütüne dinamik bir alanı temsil ederler (Yaman, 2020: 70).

Lotman, *sözcük* ve *çizim*in birbirine eşit iki kültür göstergesi olduğunu belirtir. Sözcük dilsel göstergelerle; çizim ise figüratif göstergelerle ortaya çıkar (Demir, 2009: 60). Yalnızca sözcük ya da çizgiyle anlaşılması güç olduğundan karikatürlerin toplumsal ve kültürel göstergelerinin de bilinmesi gerekmektedir (Nazlı, 2023: 93). Bu göstergelerin bir arada kullanıldığı figüratif sanatlar da söz konusudur. Bu sanatlardan biri olan karikatürler, dilsel ve görsel göstergelerin iç içe geçtiği metinlerdir. Karikatür; bir iletişim aracı olarak güldürme, savunma, dikkat çekme, eleştirme, protesto etme vb. amaçlarla kültürel değerleri, normları, inançları, toplumsal kuralları çizgiler aracılığıyla aktaran bir mizah türü (Soylu, 2021: 6; Nisan, 2012: 104) olarak tanımlanır. Karikatürlerde anlamın aktarımı varlığın biçimini gülmece unsurlarıyla bozma özelliği taşımaktadır (Nazlı, 2023: 84). Okuyucuya aktardığı iletileri açısından göstergüküreyi oluşturan kavramlarla da örtüşen ortak bir alana sahiptir. Karikatürlerle aktarılan iletinin kültürel iletişim boyutlarıyla anlamlandırılması, değerlendirilmesi; bir toplumun veya bir grubun tanınması ya da onlara uyum sağlanması açısından önemlidir. Bu çalışmada amaç, karikatürlerde dilsel ve dil dışı göstergeler aracılığıyla kültürel kodların anlam evreninin nasıl işlendiğini belirlemektir. Bu amaçla, Lotman'ın göstergüküre kavramı çerçevesinde Uykusuz Dergisi'nin Sami adlı karikatür serisi incelenerek aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sami karakteriyle kültürel iletişimin sağlanmasında ne türden göstergelerden yararlanılmıştır?
2. Sami karakteriyle topluma ait kültürel kodlar göstergüküre açısından nasıl aktarılmaktadır?
 - 2.a. Sami karakteriyle kültürel değerler nasıl kodlanmıştır?
 - 2.b. Sami karakteriyle gelenekler nasıl kodlanmıştır?
 - 2.c. Sami karakteriyle tarih olgusu nasıl kodlanmıştır?
 - 2.d. Sami karakteriyle semboller nasıl kodlanmıştır?

2. Yöntem

Çalışma nitel araştırma yöntemiyle yapılandırılmıştır. Nitel araştırma, olay ve olguları kendi bütünlüğü içinde derinlemesine betimleme ve yorumlama olanağı sunan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 55). Bu çalışmada da karikatürlerin görsel ve sözel iletilerinin anlam evreni göstergebilimin çalışma alanlarından olan kültür göstergebilimi yaklaşımıyla yüzeyden derine ele alınmıştır. Kültürel yapının çözümlenmesi aşamasında Jury Lotman'ın Göstergüküresinden

yararlanılmıştır. Göstergüküreyi oluşturan *gelenek*, *değer*, *tarih* ve *sembol* kavramları aracılığıyla karikatürlerin kültürel kodları çözümlenmiştir.

2.1. Veri Tabanı

Çalışmanın veri tabanını 2023 yılının ocak ayında yayın hayatına son veren Uykusuz Dergisi'nin 2010-2020 yılları arasında yayımlanan sayılarında "Sami" karakterine ait karikatür serisi oluşturmaktadır. Derginin veri tabanı olarak seçilmesinde ve karikatürlerin belirlenmesinde aşağıdaki ölçütler temel alınmıştır:

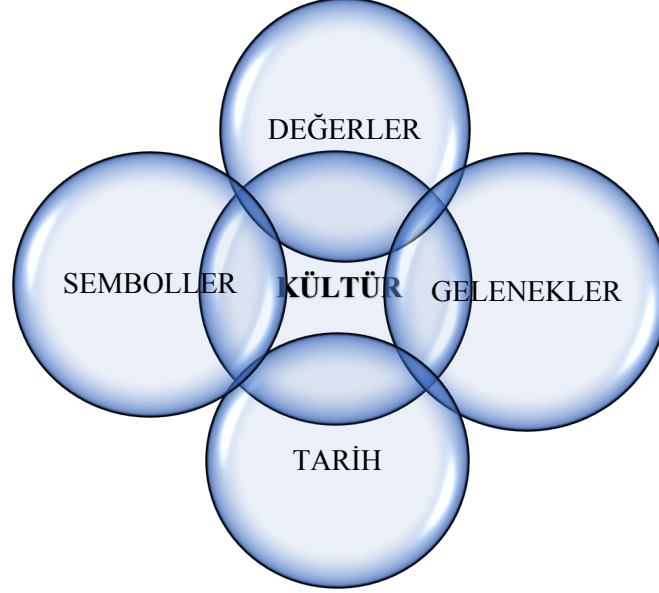
- derginin yayımlandığı dönemde en yüksek baskı sayısına sahip karikatür dergisi olması,
- aynı karikatüriste ait seri karikatürlerin bulunması,
- olayları günlük yaşam bağlamında ele alan kurgu-yapı özelliğinde bir karikatür serisi olması,
- kolay erişilebilirlik ilkesi.

Belirlenen ölçütler çerçevesinde incelenecek karikatürlerin seçilmesinde ise tabakalı amaçlı örneklem alma yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntemde tabakalara ayrılmış örneklem içinden araştırmanın amacı doğrultusunda yeni bir örneklem oluşturulur (Johnson ve Christensen, 2008). Buna göre, veri tabanı öncelikle yıllara göre tabakalara ayrılmış ve her yıla ait iki dergi rastlantısal olarak seçilmiş ve böylece 22 karikatürden oluşan örneklem elde edilmiştir.

2.2. Verilerin Çözümlemesi

Çalışmanın çözümleme aşamasında aynı zamanda bir yöntem olan göstergebilimin araçlarından yararlanılmıştır. Karikatürlerde dilsel ve dil dışı göstergeler kültür öğeleri çerçevesinde temalarına göre sınıflandırılmıştır. Ardından Lotman'ın kültür göstergebilim bağlamında ele aldığı göstergüküreyi oluşturan bileşenler çerçevesinde yorumlanmıştır. Karikatürler aracılığıyla sunulan anlamsal ilişkiler kültürel bellek, semboller, değerler, gelenekler ve tarih açısından değerlendirilmiş ve göstergüküreyi oluşturan bu kavramlar çerçevesinde incelenen karikatürlerdeki kültürel kodlar anlamsal karşıtlıkları açısından yorumlanmıştır.

Şekil 1. Göstergükürenin bileşenleri

Göstergükürenin anlam evrenini oluşturan bu bileşenlerden *değerler*, bir kültüre ait olan davranış ve inanç biçiminin temsilidir. *Gelenekler*, kültürü yaşatan kodları içeren toplumun geçmişine ait bir toplumsal hafızayı temsil eden kültürel kodlardır. *Tarih*, kültürle iç içe bir ilişki içinde olan metinler bütünü, *semboller* ise kültürel öğelerin okunmasının ve anlaşılmasının devamlılığını sağlayan anlam evrenidir (Lotman, 2012: 95-143). Bu çerçevede elde edilen 22 karikatür göstergüküre bağlamında değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Karikatürler aracılığıyla kültürel kodların derin yapıdaki anlam evrenini inceleyen bu çalışmada kültür göstergibilim çerçevesinde çözümlenmeler yapılmıştır. İncelenen karikatürlerde hem dilsel hem de dil dışı gösterge dizgeleri aracılığıyla kültürel unsurların aktarıldığı görülmüştür.

İlk araştırma sorusu kapsamında (*Sami karakteriyle kültürel iletişimin sağlanmasında ne türden göstergelerden yararlanılmıştır?*) karikatürlerde sıklıkla görülen göstergeler belirlenmiştir. Karikatürlerde başkarakter Sami'nin yanı sıra ona eşlik eden yan karakterler bulunmaktadır. Hem dilsel hem de dil dışı göstergelerle bu karakterlerin çeşitli kültürel unsurlarla ilişkilendirildiği görülmüştür. Başkarakter Sami'nin sosyal konumu; *çay, sigara, tesbih, örgü süveter, çizgili tişört, kazak* göstergeleri ve Sami'nin *belirgin fiziksel özellikleriyle* betimlenmiştir. Sami'ye eşlik eden yan karakterler ise *eş, sevgili* ve *arkadaş* olarak değişen rollere sahip her yaştan, farklı kültür ve eğitim seviyesinden kişilerdir. Bu kişiler kimi zaman *modern giyimli, bakımlı, entelektüel, kibar*; kimi zaman oldukça *sıradan, orta*

halli, kaba bir görünüm sergilemektedir. Bütün bu özelliklerle karakterlerin konuşma tarzları da ait oldukları sosyo-ekonomik düzey ve toplumsal statü hakkında bilgi vermektedir.

Görsel 1. Sami karikatüründe dilsel ve dil dışı göstergeler

Kaynak: Uykusuz, 2015, sayı 12

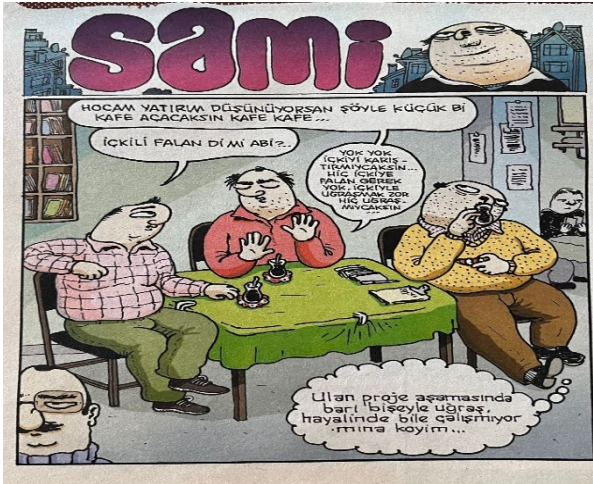
Görsel 1’de Sami ve arkadaşları arasında geçen bir konuşmaya ait karikatür yer almaktadır. Olayın bir çay evi uzamında geçmesinin de etkisiyle karakterle eşleşen *çay* ve *sigara* göstergeleri genelde bütün Sami karakterinde olduğu gibi bu görselde de dikkat çekmektedir. Karakterlerin fiziksel özellikleri, giyim tarzları da uzama uyum sağlar bir biçimde resmedilmiştir. Görselde de görüldüğü gibi, Sami’nin diğer karakterlerle diyalogu rollere bağlı olarak değişiklik göstermekte ve genellikle *kahve*, *sokak*, *sahil*, *restoran* ve *ev* uzamlarında geçmektedir. Bu kültürel göstergelerle özdeşleştirilen karakterler belirli toplumsal katmanın, bir yaşam biçiminin temsili olarak sunulmuştur. Bir başka ifadeyle her bir karakter ait olduğu topluma, gruba ya da sınıfa özgü göstergelerle donatılmıştır. Kişilerin sözlerine eklenen farklı dil dışı göstergelerle iletinin farklı kültürel kodlarla birlikte değerlendirilmesi ve iletinin pekiştirilmesi sağlanmaktadır. Bu görselde dil dışı göstergelerle desteklenen sözel ifadelerde geçmiş yaşantılara bağlılık ve özlem dile getirilmektedir. Kültürel olarak geçmişte kalan değerlere sahip çıkma, değişen dünya koşullarında varlığını sürdürme iletisi en çok görülen ve sohbetin aracı olan çay figürü ve sokak çayhanesi ortamında aktarılmaktadır.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusuyla (*Sami karakteriyle topluma ait kültürel kodlar göstergelere açısından nasıl aktarılmaktadır?*) göstergelereyi oluşturan kültürel kodların karikatürlerdeki görünümü incelenmiştir. Göstergelereyi kapsayan *gelenek*, *değer*, *sembol* ve *tarih* olgusunda kültür öğelerinin dilsel ve dil dışı göstergelerle bir arada verildiği saptanmıştır. Bu durum, karikatürün hem çizim hem de sözcüklerle oluşturulan figüratif sanat özelliği ile de örtüşmektedir. Kültürün aktarımında sözcükler ve görsel öğeler birbiriyle ilişkili, iç içe geçmiş bir görünüm sergilemiştir; kimi zaman sözcükler, kimi zaman da görsel öğeler ön plana çıkmıştır. Her durumda biri,

diğerini destekleyen ve tamamlayan biçimde sunulmuştur. Gelenek, tarih, sembol ve değer göstergelerinin yer aldığı karikatürlerden örnekler aşağıdaki görsellerde gösterilmiştir.

Görsel 2. Değerlere ilişkin kültür göstergeleri

Görsel 3. Değerlere ilişkin kültür göstergeleri

Kaynak: Uykusuz, 2016, sayı 6

Kaynak: Uykusuz, 2010, sayı 7

Görsel 2 ve 3'te gösterilen karikatürlerde dilsel ve dil dışı göstergeler kültürel değerlere ilişkin bilgi vermektedir. Görsel 2'de üç arkadaş kahvehanede oturmaktadır. Kahvehane ortamını oluşturan çay, sigara, oyun kartları, yeşil örtülü masa göstergeleriyle desteklenmiş görselde karakterlerin giyim tarzı ve uzama konumlandırılan nesnelere uyum içinde sunulması okuyucuda kahvehane ortamında yapılan sohbetlerin niteliklerine gönderimde bulunulmuştur. Görselde, iki arkadaş bir yatırım planını kısa yoldan hayata geçirme hakkında sohbet etmekte; Sami ise proje aşamasında dahi çalışmak istemeyen arkadaşlarını kendi kendine konuşarak eleştirmektedir. Konuşmanın geçtiği uzam bir kahvehanedir. Kahvehane, boş zamanın geçirildiği, çeşitli oyunlarının oynandığı daha çok miskinlik yapılan bir yer olarak bilinmektedir. Sohbetin kahvehane ortamında gerçekleşmesi bahsedilen projeye yatırımlara kolay ulaşma, parayı kolay elde etme etrafında gerçekleşmesi uzam ile üretilen proje arasında bir koşutluk oluşturmaktadır. Bu nedenle bu türden diyalogların böyle bir uzamda geçmesi boşa zaman harcadığı iletisini çağrıştırmaktadır. Bu karikatürle çalışma, çalışkanlık, üretme ve emek verme değerleri ortaya konarken bunun boş vakit geçirme mekânı ve genelde sohbet edilen bir yerde gerçekleşmesi birbiriyle çeliştirilerek boş projelerin üretildiği ortamlarla doğrudan ilişkili olduğu bilgisine gönderimde bulunulmaktadır. Çalışmak yerine tembellik, üretmek yerine kolay elde etme davranışlarının eleştirilmesi söz konusu edilmektedir. Toplumun kendine özgü değerlerinde görülen bu değişim, üretim ve tüketim bağlamında anlamsal bir karşıtlığı oluşturmaktadır. Köse'nin (2016: 111) toplumun bir kesimi için tüketime bir yaşam biçimi olmasını, güç ve para konusundaki hırslarını ironik bir şekilde ele alan çalışmada da farklı bir görselde benzer iletiler söz konusu edilmiştir.

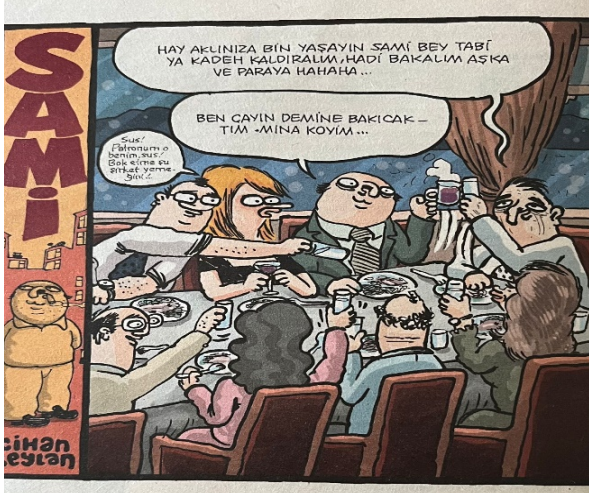
Görsel 3'te ise değer yargılarına bakış açısı söz konusu edilmektedir. Değer bağlamında iyi insan olma kavramı inanç açısından iyi ya da kötünün değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Sami ve

bir düğüne katılmak için öncelikle berbere gitmesi toplumsal olarak düğüne gitmeden önce kişisel bakımla ilgili geleneksel bir tutumu yansıtmaktadır. Berberin “o zaman bir şekil yapalım” ve Sami’nin “bir çeyrek takıp çıkıcam” ifadeleriyle geleneğe gönderimde bulunmaktadır. Düğün töreni; *törene davetli olma, katılma, katılmak için hazırlanma, özen gösterme* kavramlarına gönderimler birer gelenek, dolayısıyla da kültürün bir parçası olduğu düşüncesini işaret etmektedir. Aynı şekilde, Sami’nin “gitmezsem şimdi ayıp olur” tümcesinden de anlaşıldığı üzere bir törene davet edildiğinde *davete icap etmek gerek* anlayışına vurgu yapılarak aynı zamanda değer yargısına gönderimde bulunmaktadır. Törenlerin beraberinde *hediye verme, çeyrek takma* gibi eylemleri getirmesi de yine gelenek ve bu geleneğe verilen değeri göstermektedir. Bu karikatürde düğün bağlamında sunulan dilsel ve dil dışı göstergelerin hepsi geleneklerle doğrudan ilişkili olarak dönüşümün karşısında değişmezlik karşıtlığıyla aynı zamanda değer yargılarının önemine de dolaylı olarak vurgu yapmaktadır. Bu bulgu, geleneğin değişim ve dönüşüm karşıtlıklarıyla bir arada verilmesinin mizaha katkı sunduğu sonucunu (Uygur ve Altıntop Taş, 2020: 634) desteklemektedir.

Görsel 5’te Sami’nin elinde Ramazan pidesi ve tesbihle sokaktaki diğer kişilerin konuşmalarına kulak misafiri olduğunu gösteren bir şekilde çizilmiştir. Pide, tesbih ve karakterlerin giysilerindeki düzgünlük, sözel dille de ifade edilen göstergeler Ramazan ayı olduğuna ve iftar saatinin yaklaştığına işaret etmektedir. Karikatürdeki diğer karakterler ise bir iftar davetine gitme hakkında konuşmaktadır. Sami de bu durumu, “*İftar sayesinde davet ve davetli olma durumunu yaşıyoruz*” diyerek aktarmaktadır. İftar, iftar daveti, sofrası toplumsal dayanışmayı da simgeleyen Müslüman toplumlar için önem verilen, kutsanan, on bir ayın sultanı olarak değerlendirilen bir zaman diliminde gerçekleştirilen gelenekselleşmiş bir olaydır. İnanç bağlamında geleneğe ait *iftar, davet etme ve edilme* eylemleri geçmişten günümüze devam eden alışkanlıkları ve gelenekselleşmeyi gösteren öğeler olarak aktarılmaktadır. Görsel 4’te olduğu gibi bu görselde de bu geleneğin süreç içindeki “değişmezlik” özelliği vurgulanarak geleneklerimizin alışkanlıklarımızın değişmesine izin vermediği ve koruduğu, bu sayede toplumsal ilişkileri düzenleme fırsatının olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda bu karikatür inanca dayalı, sembollerle zenginleştirilmiş göstergeler içerdiğinden yıllar içerisinde değişmeyen değerlerin ön plana çıkarılması açısından da değerlendirilebilir.

Semboller ise hemen her karikatürde bağlama uygun olarak var olan bir kültürel göstergedir. Gelenek, değer ya da tarih olgusuna ilişkin karikatürlerin tamamında semboller görülmekte ve dilsel öğelerle birlikte anlam oluşumunu tamamlamaktadır. Aşağıdaki karikatürler (görsel 6 ve görsel 7) göstergüküreyi oluşturan semboller üzerinden bir değerlendirilmiştir.

Görsel 6. Sembollere ilişkin kültür göstergeleri

Kaynak: Uykusuz, 2014, sayı 6

Görsel 7. Sembollere ilişkin kültür göstergeleri

Kaynak: Uykusuz, 2013, sayı 33

Bir akşam yemeğinin resmedildiği Görsel 6'da, Sami ve arkadaşlarından oluşan kalabalık bir grup görülmektedir. Özenli kıyafetler, konuşmalardaki hitabet biçimi karakterlerin resmi bir etkinlikte olduğuna işaret etmektedir. Karikatürde sembol olarak kullanılan "karakterlerin kılık-kıyafetleri, havaya kaldırılan bardaklar, masada oturma düzeni" bir kutlama yemeği aracılığıyla toplandığını göstermektedir. Bu sembollerle, geleneksel ile modern arasındaki karşıtlığa dikkat çekilmektedir. Sami, geleneklerini ve bireysel kimliğini her ortamda yaşayan ve yansıtan bir karakter olarak kadeh kaldırma sırasında çay bardağını kaldırarak kendi düşüncesi doğrultusunda bir davranış sergilemektedir. Sami ve diğerlerini çevreleyen semboller yeni ve eski, modern ve klasik karşıtlıklarıyla sunulmuştur. Bu karikatürde semboller tek başına yer almamaktadır. Sembollerle birlikte alışkanlıklar, bir geleneği sürdürme ve bireysel farklılıklara bağlı eylemler bir arada verilerek bir arada yaşama kültürüne ve bu yaşama anlayışında hoşgörülü olma değer yargısına gönderimde bulunmaktadır. Bu karikatürde, farklı anlayıştaki insanların aynı ortamda (kutlama) bulunabileceği; farklılıkların ve alışkanlıkların yaşam biçimine etkisinin ve toplumsal değişim hızının aynı toplum içinde dahi değişiklik gösterebileceği (Köse, 2016: 111) aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak değişimin içki ile modernleşme, çay ile geleneksel kalma sembolleriyle klasik ve modern tarz karşılaştırılmaktadır ve bu bir arada yaşama kültürünü etkilemektedir. Bunu sağlayan anlayış ise hoşgörü kavramına yüklenen anlamla aktarılmıştır.

Plaj uzamının görüldüğü Görsel 7'de, kültürel semboller yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Geleneklerini yaşamayı sürdüren bir grup insanın alışkanlıkları doğrultusunda toplumsal davranışlarını sergilemesi resmedilmiştir. Kılık-kıyafet seçimleriyle davranış biçimlerinin belirli bir sosyo-kültürel düzeye ait olan topluluğun değişime karşın kendilerine uygun ortamı bulma ve yaşatma eğilimleri sunulmaktadır. Toplumun alt katmanlarının değerlerine, inançlarına gönderimde bulunurken birçok sembolden yararlanılarak okuyucuya sunulmuştur. Dilsel göstergelerden de anlaşıldığı üzere görseldeki grup gününbirlik tatil yapmaktadır. Kişilerin plaj ortamına beraberinde getirdikleri çaydanlık, küçük tüp,

karpuz, içecek, çay bardağı sembolleri baskın bir biçimde bir arada kullanılmış ve hem anlamın oluşumuna katkı sağlamış hem de kendi göstergeküresini oluşturmasını sağlamıştır. Diğer bir taraftan Sami ve arkadaşının konuşmalarındaki ifadelerle desteklenen daha önce denize girdikleri yerlerle karikatürde resmedilen durum (eski ile yeni) arasında bir karşılaştırma yapma imkânı sağlanmıştır. Bu da süregelen bir alışkanlık durumunun bozulması ve başka ortamlarda alışkanlıklarını sürdürme durumuna gönderimde bulunarak deniz uzamının davranış biçimlerini ironik biçimde sosyo-kültürel açıdan göstermiştir.

Görsel 8. Tarih olgusuna ilişkin kültür göstergeleri

Kaynak: Uykusuz, 2011, sayı 15

Göstergeküreyi oluşturan bir diğer unsur tarih olgusudur. Görsel 8’de Sami ve arkadaşı sahilde oturmuş, İstanbul’u izlemekte ve İstanbul hakkında konuşmaktadır. Görselde ilk olarak dil dışı göstergeler dikkat çekmektedir. *Gün batımı, cami minareleri, Kız Kulesi* göstergeleri tarihsel gelişim ile sözel ve görsel metnin sunduğu iletilerin bir arada değerlendirilmesi görseli anlamlandırmaya doğrudan katkı sunmaktadır. Aynı zamanda tarihi semboller, inanç bağlamında kentin kutsal değerinin ortaya koyulmasını sağlamaktadır. Karikatürlerde verilmek istenen tarihsel kodların, dönemin tarihi olayları ve kişileri üzerinden (Tuncer, 2021: 1300) örneklendirilebilmesi açısından şehre yüklenen kutsal değer ön plana çıkmaktadır. Bu görsel, dilsel göstergeler açısından incelendiğinde de arkadaşının İstanbul benzetmesi üzerine Sami’nin, İstanbul’un Fethi’ne ve Fatih Sultan Mehmet’e gönderimde bulunması bu durumu pekiştirmektedir. İki farklı bakış açısını yansıtarak “İstanbul’a bakmak aynı zamanda tarihe bakmaktır” iletilerinin ön plana çıkarılmasıyla okuyucuların değerlendirme yapmalarına imkân tanınmıştır. İstanbul’un pek çok medeniyete ev sahipliği yapması, fethedilmesi ve *fethedenin ne güzel komutan* olduğu hadis bilgisi sunularak kültürel olarak tarih bilincine gönderimde bulunmaktadır. Bu durum, yeni neslin “tarih bilincinden yoksun olarak bir durumu değerlendirmesinin yüzeysel bir değerlendirme” olduğu örtük bilgisini de sunmaktadır. Dolayısıyla bu görselle, aynı göstergeler

üzerinden tarih olgusunun farklı bakış açılarıyla; bilinçlilik ve bilinçsizlik, bilgelik ve cehalet karşıtıllıklarıyla gösterildiğini söylemek mümkündür.

4. Sonuç

Bu çalışmada Uykusuz dergisindeki Sami karikatür serisinde yer alan kültürel kodlar, göstergelere kavramından yararlanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre kültürel unsurların aktarımında dilsel ve dil dışı tüm göstergelerin bir arada etkin bir biçimde kullanılarak anlam evreninin oluşturulmasında ve aktarılmasında önemli bir rol üstlendiği sonucuna varılmıştır.

Sami karakterinin bireysel bakış açısı ve diğer karakterlerle etkileşiminde sergilediği davranışlar, bireylerin *toplumsal katmanlara yönelik bir yaşam biçimine* işaret etmektedir. *Eş, arkadaşı, sevgili rolleri ve diğer öğelerle* birlikte Sami karakteri aracılığıyla sunulan iletiler, toplumsal ve bireysele dönük değişimi gösteren karşıtıllıklarla değerlendirilebileceğini göstermiştir. Karşıtıllıklarla ortaya çıkan uyumsuzluk, karakterler aracılığıyla bir mizah unsuru olarak sunulmuştur. Çalışmanın örneklemeden elde edilen bulgular çerçevesinde kültür göstergeleri arasında aşağıdaki karşıtıllıkların kurulması mümkündür:

Tablo 1. Anlam evreninin oluşturan kavramsal karşıtıllıklar

Toplumsal X Bireysel: ALIŞKANLIK, GELENEK	
Modern	Klasik
Dönüşme	Değişmezlik
Yeni	Eski
Devingen	Durağan
Bilinçsizlik	X Bilinçlilik
Bilgelik	Cehalet
Üretim	Tüketim
İyi	Kötü

Karikatürlerde iletilerin Tablo 1'deki gibi karşıtıllıklar etrafında sunulması kültürel olguların farklı açılardan tanınmasına ve anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Temelde toplumsal ve bireysel kültürel olgularla birlikte şekillenen göstergeler, (modern/klasik; dönüşme/değişmezlik; eski/yeni; durağan/devingen; bilinçlilik/bilinçsizlik; bilgelik/cehalet) kültürel yansıtma biçimini alışkanlıklarımız/geleneklerimiz çerçevesinde ortaya koymaktadır. Bu yolla, Sami serisinin örnekleme yer alan karikatürler çerçevesinde bir göstergelere oluşturduğunu göstermiştir. Toplumun farklı kesimlerini temsil eden geleneksel insan ve modern insan temsilleri, onların yaşayış biçimleri ve diğerleriyle etkileşimi sonucunda beliren yeni durumlar kültürel boyutlarıyla okuyucuya sunulmuştur. Yalnızca süregelen kültürel özellikler aktarılmamış aynı zamanda kültürel olgulardaki hızlı dönüşümler de mizahın bir parçası olarak gülünç yönleriyle birlikte yansıtılmıştır. Bir başka ifadeyle, karikatürlerde karşıtıllıklar sayesinde her bir temsil, ait olduğu grubun kültürel değerlerini benimsemiş olarak aktarılmış ve okuyucunun göstergelere çerçevesinde anlamlama sürecine katılmasını sağlamıştır. İncelenen

karikatürlerde bu durum, daha çok başkarakter Sami ve Sami'nin dünyasından, penceresinden aktarılmıştır. Gelenekçi, tektip ve sıradan bir karakter görünümünde olan Sami, kendi göstergüküresini oluşturmuş ve kültürel değerlerini, yerleşik alışkanlıklarını her durumda koruyan ve sürdüren bir karakter olarak sunulmuştur.

Kültürel öğelerin aktarımında *inanç, kadın-erkek ilişkileri, toplumsal kurallar, değişen dünya, moda temaları* ön plana çıkmaktadır. Bu temalar daha çok gelenekler ve değerlerle baskın biçimde gösterilmiştir. Semboller ve tarih olgusu ise diğer bileşenleri destekleyici, tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir. Hemen her karikatürde birden fazla göstergüküre ögesi bir arada, iç içe geçmiş ve bütüncül bir biçimde yer almıştır. Tablo 2'de, Sami karikatüründe göstergükürenin anlam evrenini gösteren göstergeler bir arada gösterilmiştir.

Tablo 2. Sami karikatüründe göstergüküre öğeleri

DEĞERLER	GELENEKLER	SEMBOLLER	TARİH
İnanç, kişisel eğilimler, toplumsal düşünce yapısı, kadın-erkek ilişkileri, bireysel farklılıklar	İftar, kahvehane, berber, düğün töreni, hediye verme, kutlama, ikramda bulunma	çay, sigara, tesbih, pide, çeyrek altın, kız kulesi, cami, karpuz, çaydanlık, tüp	Kız Kulesi, İstanbul'un Fethi, İstanbul

Karikatürlerin kültürün etkili bir taşıyıcısı olduğu; kültürün betimlenmesinde ve toplumsal yaşam biçimlerinin aktarımında önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazındaki çalışmalar genellikle kültür göstergibilimini çeviri kaynaklar açısından incelenmesi ya da karikatürlerin belirli bir amaca yönelik kullanılmasının etkileriyle sınırlı tutulmuştur. Bu çalışmalarda çevirilerde kültürel öğelerin hedef dilde yeterince yansıtılmadığı (Yaman, 2021); karikatürlerin öğretim ortamlarında kullanılmasının başarıyı arttırdığı (Durualp, 2006; Özay Köse, 2008; Sidekli, Er, Yavaşer ve Aydın, 2014) ve özellikle yabancılara Türkçe öğretiminde karikatürlerden yararlanılmasının öğrenmeyi kolaylaştırdığı (Melanlıoğlu, Karakuş Tayşi ve Özdemir, 2012) sonuçlarına ulaşılmıştır. Alanyazında karikatürleri kültür açısından inceleyen Tuncer'in (2021) çalışmasında da karikatürlerin kültürel ve tarihsel kodlar aracılığıyla dönemin toplumunu etkilediği sonucu bu çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermiştir. Bu çalışmalara ek olarak hem ana dili hem de yabancı dil olarak kültür öğretiminde karikatürlerden yararlanılmasının etkili olacağı düşüncesi alanyazında yapılan çalışmalarla örtüşmektedir. Bu çalışmanın sonucuna göre kültürel aktarımın gerçekleşmesinde araç olarak karikatürlerden yararlanılmasının etkili olacağı düşünülmektedir. Buna ilişkin çalışmaların yapılması dil ile kültür arasındaki ilişkinin vurgulanması ve belirginleştirilmesi açısından katkı sağlayabilir. Bu çalışmanın sonuçlarına dayanılarak farklı dergilerin farklı yıllardaki sayılarında yer alan karikatürler incelenebilir ve yıllar arasında ne türden kültürel farklılıklar ve alışkanlıklar olduğu saptanabilir; toplumun eğitimine, toplumsal değerlere nasıl bir etki yaptığı araştırılabilir.

Kaynakça

- Demir, S. (2009). *Göstergebilim, Umberto Eco ve yapıtları bağlamında göstergebilime katkıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Durualp, E. (2006). *İlköğretimde sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güz, N. ve Küçükdoğan, R. (2005). Göstergükürel, reklam ve “öteki” kavramı. *Journal of İstanbul Kültür University, 1*, 65-73.
- Kıran, A. (2009). Çağdaş bir düşünme biçimi olarak göstergebilim. *Dilbilim Dergisi, 22*, 1-16.
- Köse, A. (2016). Geleneksel ile modern arasındaki kültürel boşluk: 80’lerdeki toplumsal değişimi mizah üzerinden okumak. *Milli Folklor, 28*, 116-135.
- Lotman, Y. (2012). *Düşünen dünyaların içinde: insan-metin-semiyosfer-tarih*. (S. Gürses, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Lotman, Y., Uspensky, B. A. ve Mihaychuk, G. (1978). On the semiotic mechanism of culture. *New Literary History, 9*(2), 211-232.
- Melanlıoğlu, D., Karakuş Tayşi, E. ve Özdemir, B. (2012). Yabancılara Türkçe öğretiminde karikatür. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(19), 241-256.
- Nazlı, K. (2023). *Karikatür dili: Bir ihlaller dünyası*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Nisan, F. (2012). *Siyasal söylemin ve ideolojilerin gazete karikatürlerinde yeniden üretimi: Örnek olay 1982 ve 2010 Anayasa Referandum süreci* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Öğüt, Z. (2019). Karikatürlerde Osmanlı figürünün göstergebilimsel analizi: Uykusuz Dergisi. *Toplum Bilimleri Dergisi, 26*, 242-282.
- Özay Köse, E. (2008). Biyoloji eğitiminde karikatür destekli öğretimin öğrenci başarısına etkisi. *Çağdaş Eğitim Dergisi, 33*(356), 14-21.
- Özçubukçu, Y. (2013). *Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de toplumsal değişimin tanığı olarak karikatürler (1928-1940) ve eğitim* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Semenenko, A. (2012). *The texture of culture*. USA: Palgrave Mcmillan.
- Sidekli, S., Er, H., Yavaşer, R. ve Aydın E. (2014). Sosyal Bilgiler öğretiminde alternatif bir yöntem: Karikatür. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(151), 151-163.

- Soylu, H. (2021). *Türkiyede karikatür, mizah ve sosyal medya ile mizahın değişimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Tuncer, E. S. (2021). Molla Nasreddin Dergisi'nde yer alan karikatürlerin kültürel ve tarihsel kodlar bağlamında göstergebilimsel analizi. *Turkish Studies- Social*, 16(3), 1277-1303.
- Uygur, H. K. ve Altıntop Taş, G. (2020). Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı karikatür bandının göstergebilimsel bir çözümlemesi. *Motif Vakfı*, 13(30), 614-635.
- Yaman, B. (2021). Oscar Wilde'ın mutlu prens öyküsünde yer alan kültürel öğelerin Türkçe çevirilerinin Yuri Lotman'ın kültür göstergebilimi kavramları doğrultusunda incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(84), 219-232.
- Yaman, B. (2020). *Yuri Lotman'ın kültür göstergebilimi bakış açısından Nasreddin Hoca fıkralarının İngilizce çevirilerinde kültürel aktarım sorunsalı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, Ş. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.